

Trendverkenning

Demografische transitie Noord-Limburg

Trends | Interviews | Scenario's

Noord-Limburg is tot 2030

#1 sterkst vergrijzende regio van Limburg

#1 sterkst krimpende regio van Limburg

#3 meest vergrijzende regio van Nederland

#6 sterkst krimpende regio van Nederland

Introductie

“Noord-Limburg krijgt de komende jaren te maken met flinke bevolkingskrimp.” Dat was de headline van een nieuwsitem van L1 in september 2016. Aanleiding waren de nieuwe bevolkingsprognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Deze nieuwe cijfers voorspellen tussen nu en 2030 voor alle gemeenten van de regio een afname van het aantal inwoners, met uitzondering van Venray. Ook zal de bevolking in de regio sterk vergrijzen.

Door dit soort berichtgeving groeit de aandacht voor demografische ontwikkelingen als vergrijzing en bevolkingskrimp. Geleidelijk wordt duidelijk dat deze dynamiek zich niet beperkt tot enkele kleine dorpen, maar dat deze voor de regio als geheel betekenis zal hebben. Met recht kunnen deze ontwikkelingen een ‘demografische transitie’ worden genoemd. In Zuid-Limburg wordt al enige tijd aandacht besteed aan deze nieuwe realiteit, voor Noord-Limburg is dit nog relatief nieuwe materie.

Een grote vraag die al snel opkomt, is wat deze demografische transitie nu eigenlijk betekent voor het perspectief van de regio. De ontwikkelingen worden veelal uitgedrukt in een percentage 65-plussers of een percentage waarmee het aantal inwoners krimpt. Maar wat betekenen deze percentages nu in de praktijk? Welke consequenties hebben deze ontwikkelingen en hoe kan je daar op reageren of anticiperen? Wat zijn de mechanismen achter deze dynamiek en zijn die al dan niet te beïnvloeden? En wat is het perspectief voor de regio als je demografische ontwikkelingen en andere trends in de samenleving en economie in samenhang beschouwt?

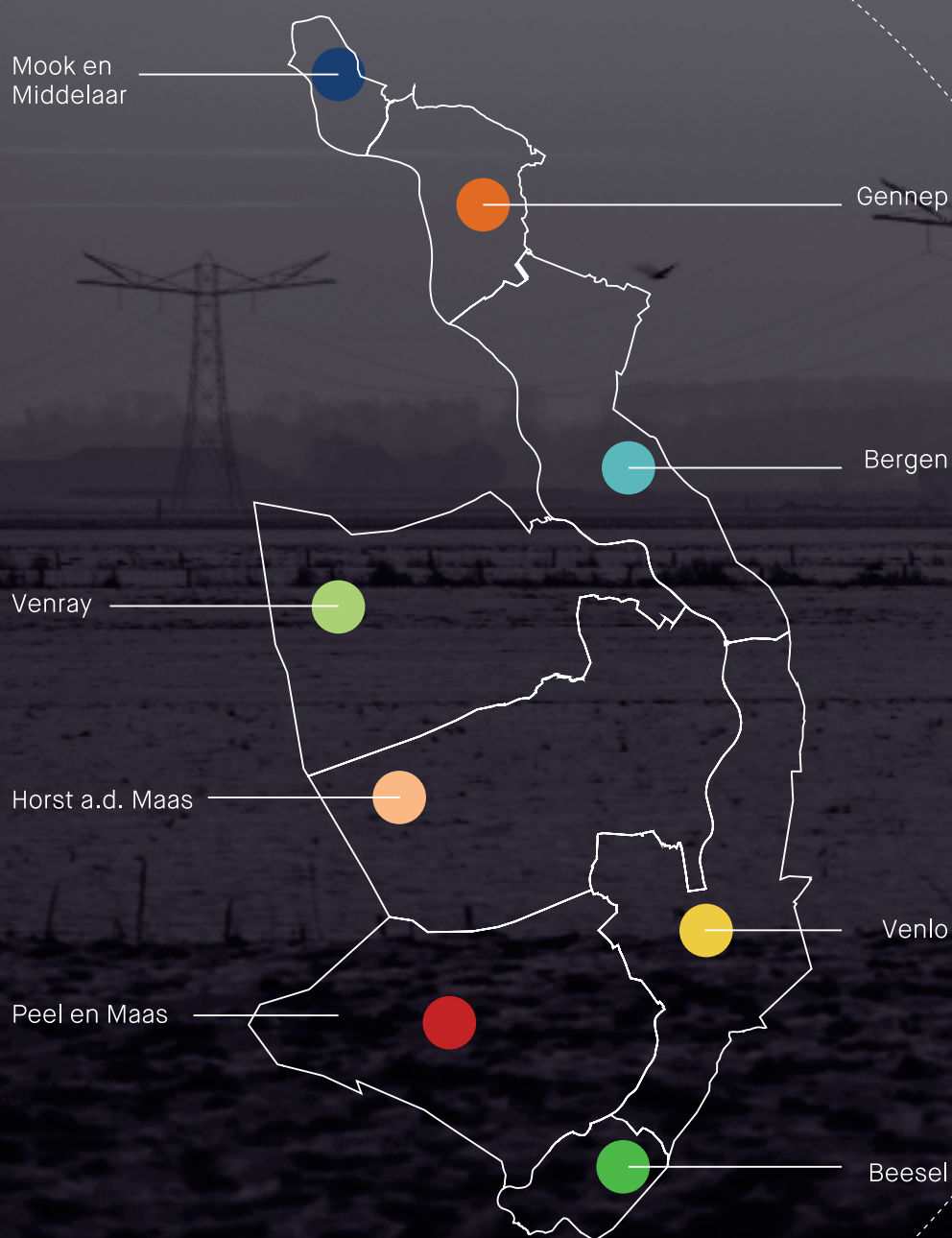
Met deze Trendverkenning demografische transitie Noord-Limburg geven we hier inzicht in. In dit magazine verkennen we de demografische transitie vanuit verschillende invalshoeken, vanuit negen trends. We kijken daarbij zowel naar brede ontwikkelingen als naar de regio specifiek en ondersteunen dit met *facts & figures*. Bij elke trend benoemen we urgente opgaven die uit de verkenning van de trend naar voren komen.

Trends zijn ontwikkelingen die al zijn ingezet. In welke mate en hoedanigheid deze trends doorzetten is echter moeilijk te voorspellen. Om toch een blik op de toekomst te werpen zijn in dit magazine ook drie scenario’s opgenomen. Deze scenario’s zijn geen voorspellingen maar voorstellingen. Ze schetsen contrasterende toekomstbeelden en een andere kijk op de werkelijkheid. Met de scenario’s zoeken we de onzekerheden op en onderzoeken we deze. Op deze manier helpen de scenario’s te anticiperen op verschillende toekomst.

De resultaten van deze verkenning maken duidelijk dat de demografische transitie ingrijpt op alle beleidsterreinen. Uitdagingen en kansen zijn er zowel op sociaal als op ruimtelijk en economisch vlak. Ook wordt duidelijk dat de demografische transitie vraagt om samenhangende strategieën die veelal het niveau van een individuele gemeente overstijgen. Gezamenlijk optrekken is nodig om enkele moeilijke kwesties het hoofd te bieden, maar ook om kansen te verzilveren. De regionale opstelling en samenwerking van gemeenten zal meer dan ooit bepalend zijn voor het toekomstperspectief van de regio.

Antwoord geven op de kansen en uitdagingen van de demografische transitie, betekent reageren en anticiperen op ontwikkelingen in bevolkingsomvang, structuur en spreiding. In essentie gaat het daarbij om reageren en anticiperen op het gedrag van mensen; van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Antwoord geven op demografische transitie kan dan ook niet zonder dialoog en samenwerking met deze partijen in de samenleving. Dit magazine geeft inspiratie en handvatten om het gesprek over demografische transitie aan te gaan en de samenwerking te voeden.

Noord-Limburg omvat acht gemeenten: Mook en Middelaar, Gennep, Bergen, Venlo, Beesel, Peel en Maas, Horst aan de Maas en Venray. De stad Venlo is binnen de regio de grote stad, met ruim 86.000 inwoners. De volgende wat grotere plaats is Venray. De regio kenmerkt zich verder als landelijk gebied met vele kleine plaatsen en dorpen. De Maas loopt als een rode draad door de regio en verbindt de gemeenten. Aan de oostzijde van de Maas is de regio rijk aan natuurgebieden, aan de westzijde wordt het landschap gekenmerkt door landbouw afgewisseld met recreatiegebieden en bossen. Momenteel heeft de regio ruim 280.000 inwoners.

Inhoudsopgave

Introductie	3				
Trends		Interviews	Scenario's		
Trend 1 De grote stad is in trek	7	Interview 1 Ben van Essen, krimpexpert	21	3 scenario's voor Noord-Limburg	72
Trend 2 De bevolking vergrijsjt	15	Interview 2 Lia Roelofs, wethouder gemeente Bergen	35	Scenario 1 Hypermobiel	76
Trend 3 Noord-Limburg wordt internationaler	23	Interview 3 Rob Rutten, voorzitter dagelijks bestuur en directeur human resources Océ	43	Scenario 2 Maximaal digitaal	84
Trend 4 Verschillen in de samenleving groeien	29	Interview 4 Wim Hazeu, bestuurder Wonen Limburg	51	Scenario 3 Superregionaal	92
Trend 5 De economie en arbeidsmarkt veranderen	37	Interview 5 Michel Weijers, directeur C2C ExpoLAB	65	Slotwoord	99
Trend 6 De woningmarkt wordt complexer	45	Interview 6 Ruud van Heugten, directeur Greenport Venlo	83	Colofon	102
Trend 7 Mobiliteit neemt toe	53	Interview 7 Ingeborg Janssen Reinen, lid College van Bestuur Gilde Opleidingen	91		
Trend 8 Verduurzaming krijgt meer aandacht	59				
Trend 9 De samenleving digitaliseert	67				

De grote stad is in trek

Wereldwijd groeit het aandeel mensen dat in de stad woont en vooral grotere steden groeien hard. Ook in Nederland en over de grens in Duitsland groeien grotere steden de laatste jaren steeds sterker dan kleinere steden. Deze trend zal zich naar verwachting doorzetten, zeker als overheidsbeleid deze dynamiek bevordert. De directe omgeving van de grote steden kan profiteren van de groei. Andere regio's ondervinden eerder nadeel. Noord-Limburg ligt in de luwte van deze bevolkingsdynamiek. De trek naar de grote stad stelt de regio voor belangrijke uitdagingen. In het bijzonder als het gaat om het behouden en aantrekken van hogeropgeleiden en jongeren. Zij bepalen in grote mate het toekomstperspectief van de regio.

Agglomeratievoordelen

Het mechanisme dat achter de groei van de grotere steden zit, wordt geduid met de term agglomeratievoordelen. Steden bieden bedrijven een grote arbeidsmarkt met veel diversiteit en kwaliteit, waardoor het voor bedrijven makkelijker is geschikte werknemers te vinden. In een stedelijke regio is er voor bedrijven bovendien een grotere markt van toeleveranciers en afnemers. Een laatste belangrijk aspect voor bedrijven is dat de grote stad de beste condities heeft voor ontmoeting, een cruciaal ingrediënt voor kennisuitwisseling en het ontstaan van nieuwe ideeën en zakelijke kansen. Met een uitgebreid en divers aanbod van voorzieningen is de grote stad daarnaast een aantrekkelijke plek om te wonen of te bezoeken. In een grotere stad is het makkelijker een baan te vinden die bij je past, sociale contacten te onderhouden en gelijkgezinden tegen te komen. Deze agglomeratievoordelen vormen een zichzelf versterkend mechanisme. De aantrekkingskracht van de grote stad zorgt ervoor dat deze steeds aantrekkelijker wordt. Een schaduwzijde is dat de agglomeratievoordelen kunnen leiden tot hoge vastgoedprijzen. De gewilde stad wordt duur.

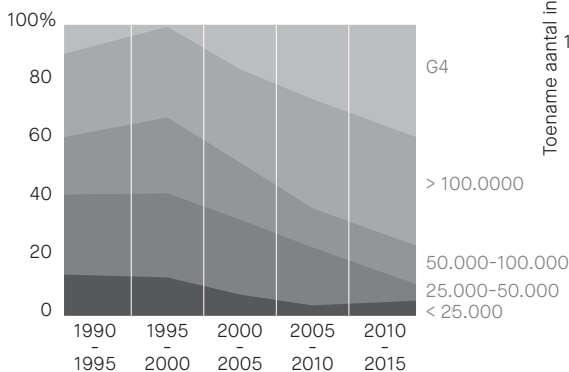
Regionale dynamiek

Nederland heeft geen grote steden zoals die er in andere delen van de wereld of Europa zijn. Denk aan New York, Shanghai, Londen of Parijs. Toch concentreert de bevolkingsgroei zich ook in Nederland in de vier grootste steden en groeit ook in gemeenten met meer dan 100.000 inwoners de bevolking sterker dan gemiddeld. De directe omgeving van deze grote steden kan meeprofiteren van de groei, mits hier sprake is van een aantrekkelijke woonomgeving. Niet in alle 100.000-plus gemeenten is echter sprake van toename van het aantal inwoners. Groei is er met name in steden in het economisch kerngebied van Nederland (de Randstad en regio Eindhoven) en in steden met een universiteit. Zo zien we dat Eindhoven, Nijmegen en Maastricht een continue bevolkingsgroei laten zien, terwijl in Venlo binnen vijf jaar bevolkingskrimp wordt verwacht. Over de grens is het beeld volgens prognoses dat tot 2040 met name Keulen (ruim een miljoen inwoners) en Düsseldorf (ca. 600.000 inwoners) zullen groeien. Voor de steden in het Ruhrgebied wordt krimp voorzien, met uitzondering van Essen en Dortmund (beiden ruim 500.000 inwoners).

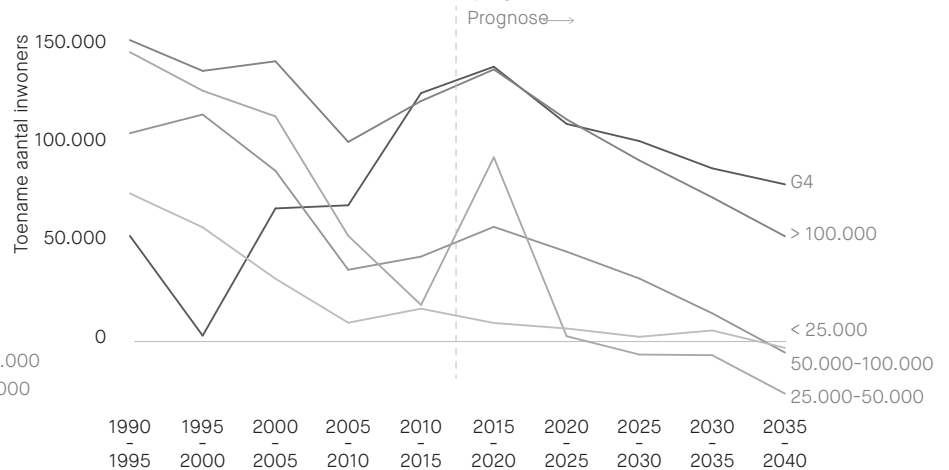
Groei aantal inwoners naar gemeenteomvang

Sinds 2000 is duidelijk te zien dat de groei van de bevolking zich concentreert in de steden vanaf 100.000 inwoners en de 4 grote steden (G4). In prognoses zet deze trend zich nog sterker door. Gemeenten met minder dan 100.000 inwoners zullen op termijn naar verwachting te maken krijgen met bevolkingskrimp.

Verdeling groei Nederlandse bevolking (%) tot 2015 naar gemeenteomvang

Groei van inwoners (aantal) tot 2015 met toekomstprognose

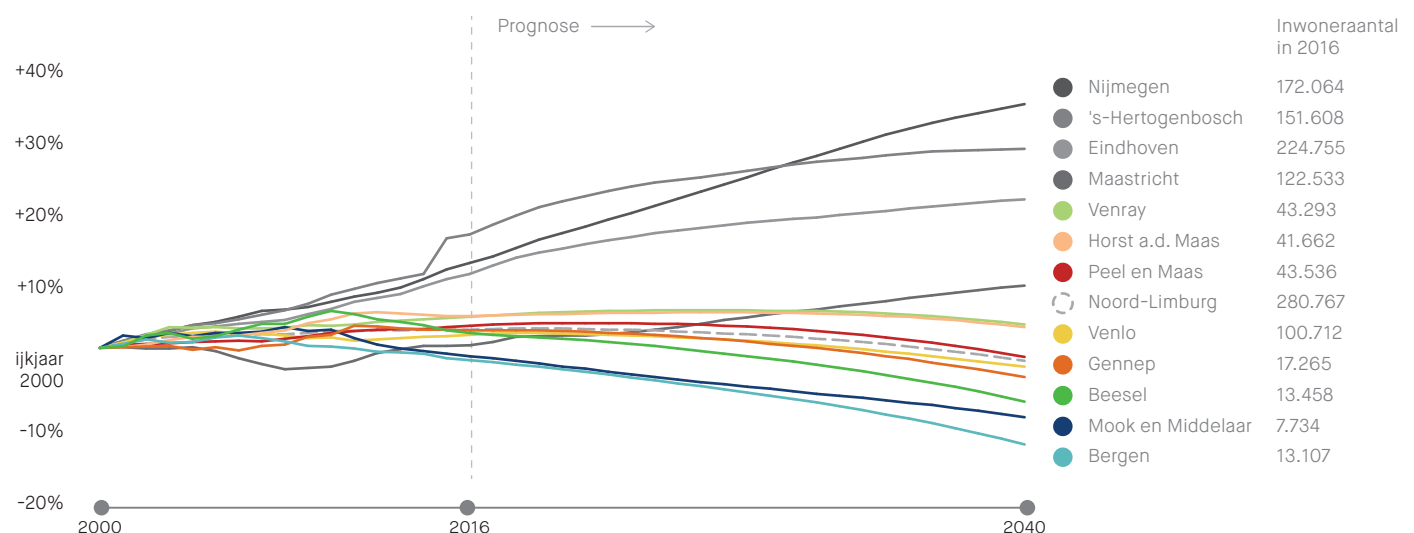

Bron: CBS Statline

Waar groeit de bevolking?

Groei of krimp van de bevolking vanaf 2000 in Noord-Limburgse gemeenten, de regio en nabijgelegen grote steden. Naast plaatsnaam staat het inwonertal in 2016. Ook al heeft Venlo net iets meer dan 100.000 inwoners, de gemeente laat niet de groei zien zoals deze te zien is bij de nabijgelegen grote steden.

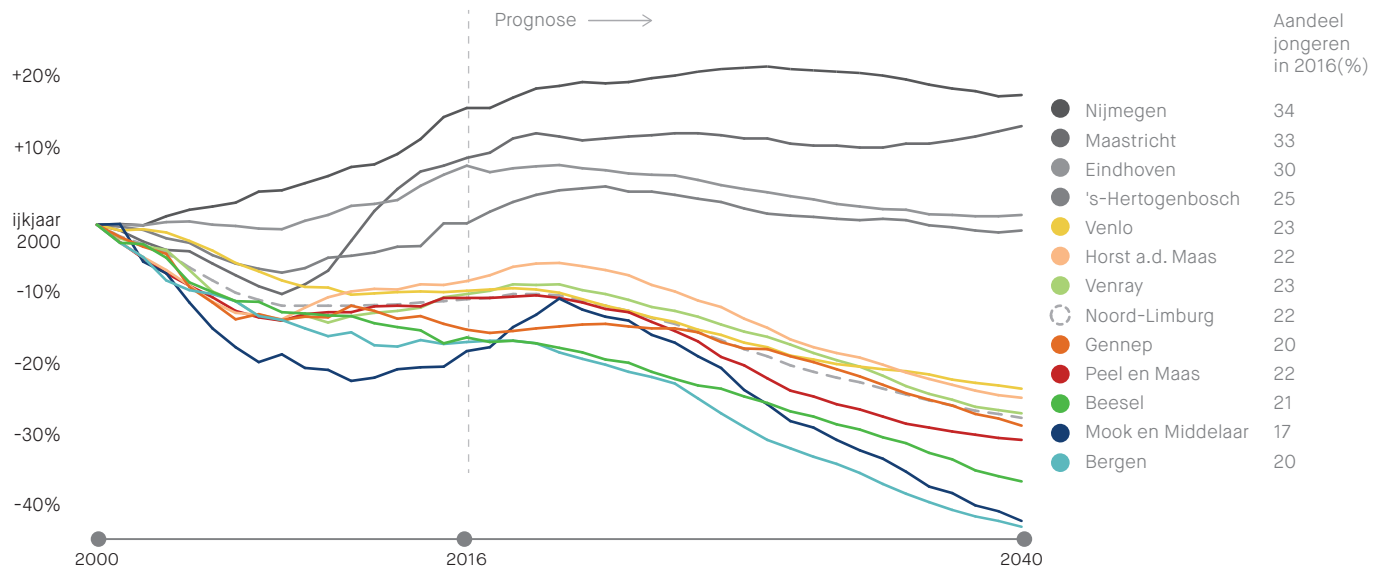
Inwoneraantallen (2016)

Bron: Progneff 2015 en CBS Statline

Waar wonen de jongeren?

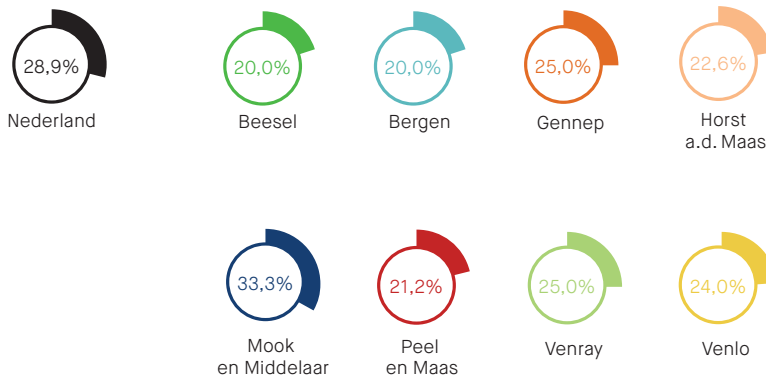
Groei of krimp aantal jongeren (15-35 jaar) vanaf 2000 in Noord-Limburg en nabijgelegen grote steden. Naast de plaatsnaam staat het aandeel jongeren (15-35 jaar) in de bevolking in 2016. Jongeren zijn de meest verhuismobiele groep in de bevolking, tot ze zich gaan settelen. De piek ligt tussen 20 en 30 jaar oud. Na het 30ste levensjaar raken de meeste mensen meer gesetteld en wordt er minder verhuist.

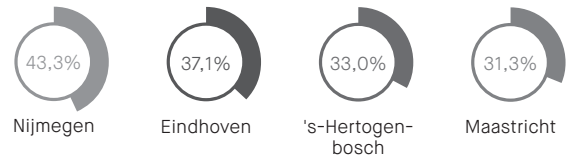
Bron: Progneff 2015 en CBS Statline

Aandeel hoogopgeleiden

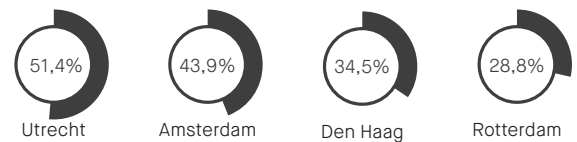
Percentage inwoners 15-75 jaar met een HBO/WO opleiding in 2015.

Nabijgelegensteden

De vier grote Nederlandse steden (4G)

Bron: CBS Statline

De relatief grote nabijgelegen steden Mönchengladbach en Krefeld (met beide rond de 225.000 inwoners) laten ook bevolkingskrimp zien.¹ Over de grens zijn het dus ook de grotere steden in de regio die de groei naar zich toetrekken.

Noord-Limburg ligt zodoende als het ware in de luwte van de dynamiek van de trek naar de grote stad. Venlo kan dit, als grote stad in de regio, onvoldoende recht trekken. In verhuisbewegingen binnen de regio is Venlo weliswaar de gemeente waar de meeste mensen naartoe verhuizen als zij de eigen gemeente verlaten, heel sterk is die aantrekkingskracht niet. Venray, Horst aan de Maas en Peel en Maas zijn ook redelijk populair. Bovendien heeft Venlo net als de meeste andere Noord-Limburgse gemeenten een negatief binnenlands migratiesaldo; er vertrekken meer mensen dan zich er uit een andere Nederlandse gemeente vestigen. Van de Noord-Limburgers die verhuizen buiten de eigen gemeente verlaat bijna driekwart de regio. Ruim de helft van hen verhuist naar een grote stad elders. Populair zijn Nijmegen, gevolgd door Eindhoven, Tilburg en Amsterdam.²

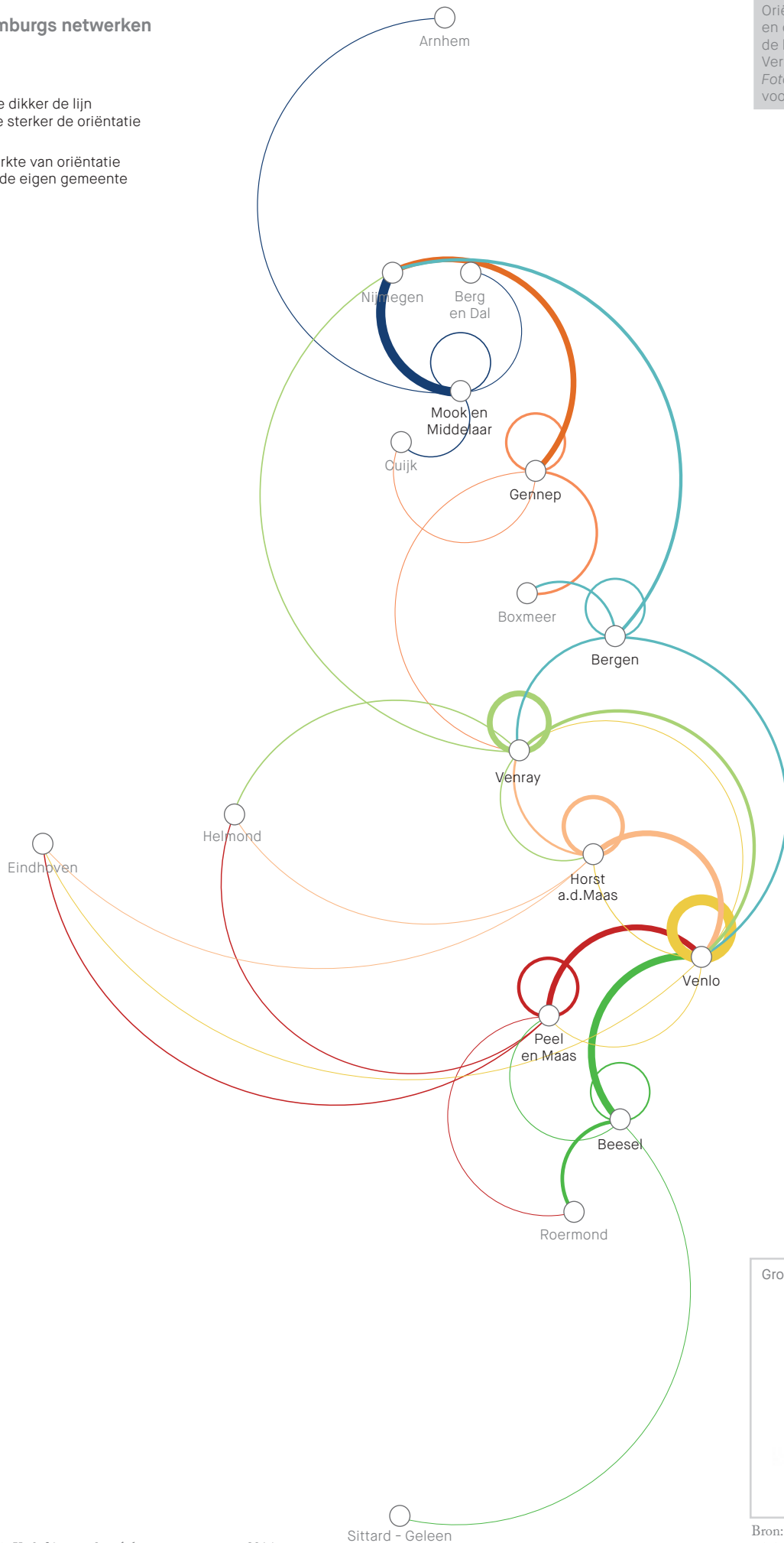
Hogeropgeleiden en jongeren

Een belangrijke groep die zorgt voor de groei van de grotere stad wordt gevormd door hogeropgeleiden en dan vooral jongeren en jongvolwassen hoogopgeleiden aangezien zij het meest verhuismobiel zijn. Ze verhuizen voor hun studie, voor een baan na de studie en naar een grotere woning bij de eerste kinderen. De grote stad biedt betere carrièrekansen en hogere lonen, meer beleving, meer gemak en beter openbaar vervoer. Onder hoogopgeleiden groeit de waardering van stedelijke dynamiek met een breed aanbod van podiumkunsten, horeca en dagelijkse en luxe winkels. Toch is de sfeer van de stad niet allesbepalend. Werk, persoonlijke netwerken en studie zijn over het algemeen van groter belang. Bovendien is sfeer over het algemeen belangrijker voor mensen werkzaam in de creatieve industrie dan voor mensen met een technisch beroep. De sfeer en stedelijke voorzieningen zijn vervolgens wel belangrijke factoren om mensen vast te houden in de stad of de directe omgeving van de stad.³

In Noord-Limburg is het aandeel hoogopgeleiden lager dan gemiddeld in Nederland, maar ook hier is een zekere concentratie van hoogopgeleiden te zien in de grotere plaatsen Venlo en Venray. In

Noord-Limburgs netwerken

- Hoe dikker de lijn hoe sterker de oriëntatie
- Sterkte van oriëntatie op de eigen gemeente

Oriëntatie van inwoners op de eigen en op andere gemeenten. Hoe dikker de lijn, hoe sterker de oriëntatie. Vertaling van gegevens uit de studie *Foto regio Venlo & omstreken*, Atlas voor gemeenten, 2014.

Bron: *Foto regio Venlo & omstreken*, Atlas voor gemeenten, 2014.

Bron: Toekomstbeeld openbaar vervoer 2040, ministerie van Infrastructuur en Milieu (2016)

Noord-Limburg is het aandeel hoogopgeleiden in één gemeente hoger dan het landelijk gemiddelde: in Mook en Middelaar. Dit kan verklaard worden door de nabijheid van de grote stad Nijmegen en de kwaliteit van de woonomgeving. Wat betreft jongeren is in de Noord-Limburgse gemeenten een dalende trend in het aantal te zien. Deze zal op termijn doorzetten terwijl in de omliggende grote steden meer sprake is van groei en stabilisatie.

Netwerkracht

Op internationaal niveau concurreren grote steden met elkaar in het aantrekken van talent en investeringen. De mate waarin in Nederlandse steden sprake is van agglomeratievoordelen is beperkter dan in andere landen. Nederlandse grote steden zijn vergeleken met de grote steden in landen als Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk een stuk kleiner. Om toch te kunnen concurreren met deze steden gaat in het dichtbevolkte Nederland zodoende vooral aandacht uit naar het versterken van stedelijke regio's en de verbinding tussen de regio's. We moeten Nederland niet langer zien als een dichtbevolkt land, maar als een 'dunbevolkte stad'. Als steden kwaliteiten van elkaar 'lenen' staan ze samen sterker, maar dan moeten deze kwaliteiten wel complementair zijn. Zo kan Amsterdam een aantrekkelijke woonomgeving bieden voor buitenlandse hoogopgeleiden die in Eindhoven werken. Ook binnen een regio kan die complementariteit gevonden worden. Een nabijgelegen kleinere plaats kan bijvoorbeeld een aantrekkelijke rustige woonomgeving bieden voor mensen die in de grote stad werken. De concurrentiekracht komt als het ware uit een optimaal functionerend stedelijk netwerk, zowel binnen de regio als door de verbinding tussen regio's. Dit wordt ook wel netwerkracht genoemd.

Noord-Limburgse netwerken

De netwerkracht van een regio, in welke mate plekken met elkaar verbonden zijn en elkaar versterken, kan onder andere worden afgelezen uit patronen van hoe mensen zich dagelijks voor werk, winkelen, vrijetijd, etc. verplaatsen. Kijken we naar dit patroon van dagelijkse verplaatsingen (*daily urban system*) in Noord-Limburg, dan wordt duidelijk dat de regio niet als een geïntegreerd geheel functioneert. In de regio is er redelijk veel sprake van interactie tussen Venlo, Horst aan de Maas, Peel en Maas, Venray en Beesel. Daarbij is er vooral sprake van verkeer naar Venlo als centrumstad. De drie gemeenten in de top van Noord-Limburg zijn primair georiënteerd op Nijmegen en de plaatsen direct over de provinciegrens in Brabant. Verder is de regio relatief sterk intern gericht. Er is contact met Eindhoven, maar slechts heel beperkt. Dat is opvallend, aangezien Eindhoven vanuit Noord-Limburg zeer goed bereikbaar is met de snelweg- en spoorverbindingen. Ook heel beperkt, maar toch relevant, is dat er vanuit Noord-Limburg meer oriëntatie op Utrecht en Amsterdam is dan op Maastricht. Tot slot is er vanuit Noord-Limburg een relatie met steden over de grens. Belangrijke steden zijn Düsseldorf en Keulen voor recreatie en Duisburg en Mönchengladbach voor de regionale economie en dan vooral de logistieke sector. Uit detailanalyse van de dagelijkse verplaatsingen blijkt echter dat ook dit contact zeer beperkt is. Ook al is de landsgrens fysiek makkelijk over te steken, ze blijft uiteindelijk een grote barrière.⁴

Grootstedelijk netwerk

Ontwikkelingen in de patronen van dagelijkse verplaatsingen en verhuisbewegingen in Nederland laten in toenemende mate het bestaan van een grootstedelijk netwerk zien. Tussen de grotere steden in het land groeit het woon-werkverkeer, het zakelijk verkeer en het aantal

verhuizingen. Met name hoogopgeleiden en jongeren zorgen voor de toename van deze uitwisseling en het openbaar vervoer speelt een belangrijke rol in dit grootstedelijke netwerk. De patronen illustreren het functioneren van arbeidsmarkten en de economie. Bedrijvigheid met vraag naar hoogopgeleiden concentreert zich meer en meer in dit grootstedelijk netwerk. Noord-Limburg, met Venlo als grote stad, is hier nauwelijks op aangesloten. Noord-Limburg lijkt in de luwte te liggen van dit grootstedelijke netwerk, ondanks de strategische ligging tussen regio's met goed functionerende grotere steden: in het westen Eindhoven, in het noorden Nijmegen en in het oosten Düsseldorf, allen op ongeveer een uur rijden per auto of trein vanuit Venlo. En ondanks de economisch zeer gunstige ligging aan internationale transportroutes.

Overheidsbeleid

Momenteel is er bij bestuurders en beleidsmakers veel aandacht voor het versterken van de concurrentiepositie van stedelijke regio's in Nederland. Met het oog op de internationale concurrentie wordt daarbij vooral ingezet op versterken wat sterk is; het grootstedelijk netwerk en dan met name de Randstad en de regio Eindhoven. Al sinds begin jaren 90 is dit versterken van wat sterk is het beleid geweest. Zo is de groei van de grote steden over de afgelopen 15 jaar mede mogelijk gemaakt door VINEX-woningbouw. Regionale verschillen zijn hierdoor de afgelopen tijd toegenomen. Met een voortgezette koers is het de verwachting dat deze verschillen sterker worden. Voor Noord-Limburg biedt dit een perspectief vol uitdagingen. Het zal de kunst zijn om de op het oog gunstige positie in het stedelijk netwerk – de nabijheid van groeiende steden en de ligging aan een internationale transportroute – te benutten en betere aansluiting te krijgen op grootstedelijke netwerken.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- Beter laten aansluiten van Noord-Limburg, met Venlo als grotere stad, op het grootstedelijk netwerk.
- De netwerkracht binnen de regio – het functioneren van de regio als een dunbevolkte stad – versterken, met als vertrekpunt het huidige functioneren van de regio en de opgave om de kwaliteiten van de verschillende plaatsen elkaar te laten versterken.
- Venlo doorontwikkelen als de 'grotere stad' in de regio om aantrekkingskracht uit te oefenen op mensen binnen en buiten de regio.
- Kansen voor een betere verbinding met de regio Eindhoven en het grootstedelijk gebied over de grens benutten.
- Een duidelijke positie voor de regio Noord-Limburg in nationaal ruimtelijk-economisch beleid uitwerken en agenderen.

¹ Bron: <https://www.statistikatlas.nrw.de/>

² Bron: CBS Statline

³ Musterd, S. (2014), *Hoogopgeleiden en de stad*, Rooilijn, jaargang 47, nr. 4, Amsterdam.

⁴ Onderzoek naar het patroon van dagelijkse verplaatsingen door Pieter Tordoir e.a.

Aantrekkelijke stedelijke voorzieningen in de nieuwe binnenstadswijk Q4 in Venlo

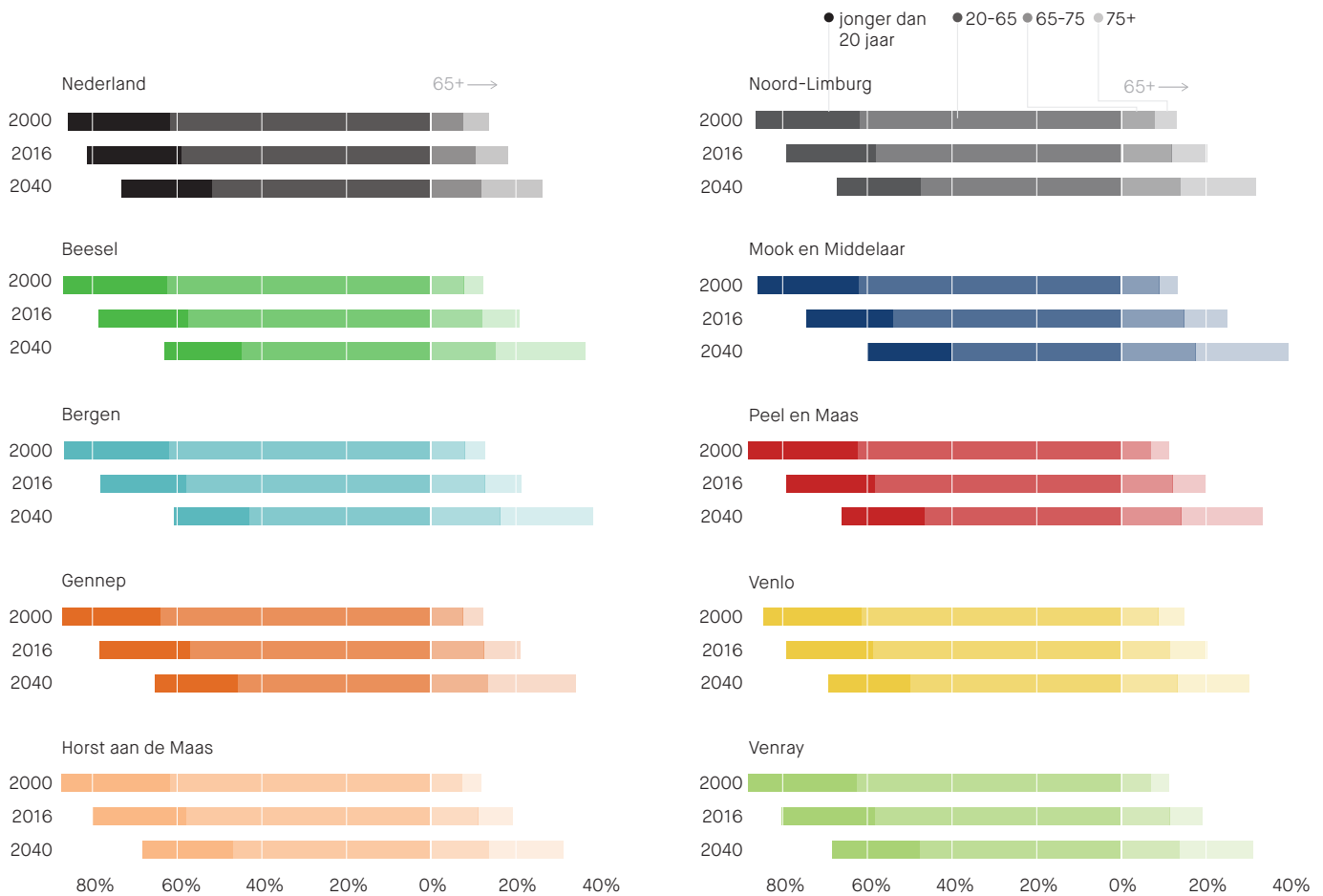

Camper Village Arcen, een 'vaste woonplek' voor mensen die het grootste deel van het jaar op pad zijn met hun camper

De bevolking vergrijst

Nederland vergrijst en in Noord-Limburg is deze trend sterker dan landelijk. Sinds 2011 neemt het aantal ouderen versneld toe. Dat komt doordat de babyboomgeneratie (1946-1970) de leeftijd van 65 jaar begint te passeren, maar ook door een laag geboortecijfer en een hogere levensverwachting. Tot 2040 groeit het aandeel 65-plussers landelijk van 17,8 procent in 2015 tot 26,5 procent. Daarna zal het aandeel 65-plussers in de bevolking stabiliseren. In Noord-Limburg is nu 19,6 procent van de bevolking 65-plus en dit zal toenemen tot 32,2 procent in 2040. Vergrijzing stelt de regio voor diverse uitdagingen, maar er zijn ook kansen. Een belangrijke factor die hier van invloed op is, is de sociale status van ouderen.

Bron: Prognoff 2015 en CBS Statline

Lokale verschillen

Vergrijzing is een landelijke trend, toch is hier in sommige regio's, gemeenten en buurten meer sprake van dan in andere. De trek van jongeren naar de grotere steden brengt met zich mee dat de samenstelling van de bevolking in de plaats die ze achterlaten verandert. Het aandeel van de bevolking dat 65-plus is neemt hier sneller toe. Noord-Limburg is een regio waar dit langzaam maar merkbaar wordt. Ook tussen gemeenten zijn er verschillen. In de ene gemeente is er meer sprake van het wegtrekken van jongeren en weinig vestiging van jonge gezinnen dan in de andere. Veelal gaat het hier om gemeenten met kleinere steden en kernen en een afnemend voorzieningenniveau. In Noord-Limburg zijn vooral Mook en Middelaar, Bergen, Beesel en Gennep gemeenten waar de bevolking sterk vergrijsd. Tot slot zijn er verschillen tussen buurten, die worden mede verklaard door de leeftijd van de buurt. Zo is de bevolking van buurten die gebouwd zijn toen de babyboomgeneratie kinderen begon te krijgen nu snel aan het verouderen. Denk aan de buurten uit de jaren 70 en 80. De eerste bewoners van deze buurten, toen jonge gezinnen, worden nu oud. Wanneer deze ouderen verhuizen of overlijden kunnen er weer nieuwe jonge gezinnen komen wonen. Zo'n wisseling van de wacht zou dan in een relatief korte periode een hele buurt kunnen verjongen, al zal daar in een ontspannen woningmarkt minder snel sprake van zijn.

Dé oudere bestaat niet

De samenleving is divers en dat geldt ook voor de groep ouderen. De ene 65-plusser is de andere niet. Ook onder ouderen is sprake van verschillende leefstijlen. Daarnaast zijn er generatieverschillen. Waar onder oudere ouderen traditionele en conservatieve waarden (sober, rustige oude dag, behoud van status en structuur) domineren zijn voor ouderen van de babyboomgeneratie moderne en postmoderne waarden (genieten en beleven) steeds belangrijker. Tot slot zorgen sociaaleconomische factoren voor verschillen in de groep ouderen. Een dominante rol speelt het opleidingsniveau. Gemiddeld genomen zijn ouderen welvarender, vitaler en mobieler dan voorheen, maar daar is bij hoogopgeleide ouderen meer sprake van dan bij laagopgeleide ouderen.

Vitaal en actief

Door een gezondere leefstijl, betere zorg en een hoger gemiddeld opleidingsniveau worden we ouder en ook gezonder oud. Vanuit die gedachte wordt de pensioenleeftijd nu opgehoogd, maar ook na pensionering kunnen ouderen een belangrijke rol spelen in de samenleving. Zo verricht bijna de helft van de 65- tot 75-jarigen vrijwilligerswerk. Vanaf 75 jaar neemt het percentage ouderen dat als vrijwilliger actief is snel af. Vooralsnog zijn 65-plussers wel minder actief in vrijwilligerswerk dan de leeftijdsgroepen waar het ouders

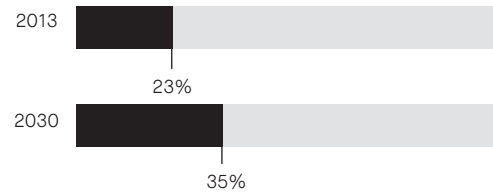
65+ huishoudens besteedt meer dan een gemiddeld huishouden aan:

..en minder aan:

Marktaandeel ouderen groeit door toename aantal 65+ huishoudens en hogere uitgaven 65-plussers

Deze vier sectoren profiteren het sterkst van groei bestedingen 65-plussers. Wonen is een belangrijke sector vanwege de omvang van bestedingen.

Bron: ING Economisch Bureau

met thuiswonende kinderen betreft – die helpen vaak als vrijwilliger op school en bij de sportclub. Onder hoogopgeleiden is de vrijwillige inzet het hoogst, al besteden lager opgeleiden die vrijwilligerswerk doen meer tijd aan vrijwilligerswerk. Ouderen die vrijwilligerswerk doen, besteden hier ook relatief meer tijd aan. Ouderen zijn vooral actief op het gebied van verzorging en de kerk en 65- tot 75-jarigen tevens bij sportverenigingen. In het vrijwilligerswerk voor de buurt zijn 65- tot 75-jarigen een belangrijke groep.¹

Oudereconomie

Met een gezondere leefstijl en een hoger gemiddeld opleidingsniveau hebben de ouderen van nu en straks gemiddeld een hoog niveau aan materiële welvaart. De bestedingen van 65-plus-huishoudens liggen nog iets lager dan gemiddeld, maar zijn sinds 2010 bezig met een snelle opmars. Met vergrijzing zijn er meer 65-plus-huishoudens, die ook steeds meer besteden. De bestedingspatronen van ouderen verschillen wel van jongere generaties. Zo besteden zij minder aan woning en non-food detailhandel maar veel meer aan gezondheid en persoonlijke diensten en aan recreatie en cultuur. Voor rijke, vitale en onafhankelijke ouderen zullen in hun bestedingspatronen comfort, luxe, beleving en ontwikkeling belangrijk zijn.² Voor armere, minder vitale en onafhankelijke ouderen zullen ontzorging en betaalbaarheid van belang zijn. Voor de regionale economie van Noord-Limburg liggen er kansen

in deze ‘oudereconomie’, zeker met het oog op de recreatieve waarde van het landschap en het brede aanbod recreatieparken en campings. Ook groeit het aantal private zorgvoorzieningen in de regio.

Meer vraag naar zorg

Een belangrijk aspect van de vergrijzing is dat vanaf 2020 het aantal oudere ouderen, 75-plussers, sterk zal beginnen te groeien. Dit wordt ook wel ‘dubbele vergrijzing’ genoemd. Vanaf het 75ste levensjaar neemt de kans op ziekten en beperkingen duidelijk toe en de ervaren gezondheid duidelijk af. Een grotere behoefte aan zorg is het gevolg. Een kanttekening hierbij is dat het gemiddeld aantal jaren met een goed ervaren gezondheid fors verschilt tussen hoog- en laagopgeleiden. Voor de laatste ligt het gemiddeld aantal jaren in goed ervaren gezondheid 19 jaar lager dan bij hoogopgeleiden bij wie dit op 72 jaar ligt. Laagopgeleide ouderen zullen eerder dan gemiddeld en langer behoefte hebben aan zorg.³ In Noord-Limburg zal het aandeel 75-plussers tussen nu en 2040 verdubbelen. In de sterk vergrijzende gemeenten Mook en Middelaar, Bergen, Beesel en Gennep is straks een op de vijf inwoners 75-plus. Bergen en Beesel zijn daarbij ook de gemeenten met het grootste aandeel laagopgeleiden. Naar verwachting zal de zorgvraag in deze gemeenten relatief sterk toenemen.

Grijze druk

In 2000 waren er nog vijf werkenden voor elke 65-plusser in geheel Noord-Limburg

In 2040 zullen sommige gemeenten nog maar een werkende per 65-plusser hebben

De grijze druk per gemeente

	Nederland	Noord-Limburg	Beesel	Bergen	Gennep	Horst aan de Maas	Mook en Middelaar	Peel en Maas	Venlo	Venray
2000	4,6	4,9	5,1	4,9	5,2	5,2	4,7	5,7	4,2	5,7
2016	3,3	2,9	2,8	2,7	2,7	3,0	2,2	2,9	2,9	3,1
2040	2,0	1,5	1,2	1,1	1,3	1,5	1,0	1,4	1,7	1,5

Bron: Prognoff 2015 en CBS Statline

Zelfredzaam en eigen regie

Met de groeiende vraag naar zorg gaat in overheidsbeleid veel aandacht uit naar zelfredzaamheid en eigen regie. Een term die hier vaak voor wordt gebruikt is 'positieve gezondheid'. Het grootste deel van de Nederlandse ouderen ervaart veel eigen regie en wil ook zelfredzaam zijn. Deze 'proactieve ouderen' kunnen veel zelf doen en regelen ondersteuning en zorg zelf binnen hun sociale netwerk wanneer zij dit nodig hebben of professionele zorg als dat noodzakelijk is. Een ultieme uiting van zelfredzaamheid en eigen regie is zelforganisatie onder mensen. Her en der in het land zijn er burgerinitiatieven voor zorg en welzijn. In Noord-Limburg zijn voorbeelden te vinden in Lomm, America, Heide en Grubbenvorst. Voor ongeveer een kwart van de ouderen geldt echter dat er weinig sprake is van eigen regie. Ook hier zijn er sociaaleconomische kenmerken die een rol spelen in dit onderscheid. Ouderen in de laatste groep zijn vaak lager opgeleiden en hebben vaak weinig geld. Daarnaast zijn zij meer dan de eerste groep alleenstaand door scheiding of overlijden van de partner.

Langer thuis wonen

Een ander speerpunt in het rijksbeleid om zorgkosten in de hand te houden, is dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig wonen. Dat is tevens wat ouderen willen. Bijna 80 procent wil thuis blijven wonen, ook als de behoefte aan zorg toeneemt. Naarmate mensen ouder worden, neem de wens om in de eigen woning te blijven toe. Een versterkend aspect hierbij is dat de huidige generatie ouderen hoger opgeleid is en een grotere welvaartsontwikkeling heeft meegemaakt dan voorgaande generaties. Hierdoor hebben de ouderen van nu vaker een koopwoning. Eenmaal eigenaar-bewoner, blijven de meesten dat ook. Zorg-aan-huis en het aanpassen van de woning (onder andere met technologische toepassingen) kunnen de mogelijkheden om langer thuis te wonen verder vergroten. De invloed van vergrijzing op de woningmarkt komt meer uitvoerig terug bij trend 6 *De woningmarkt wordt complexer*.

Grijze druk

Tot slot een blik op wat vergrijzing voor consequenties heeft voor de andere groepen in de bevolking. Met de vergrijzing van de bevolking verschuift de verhouding tussen het aantal 65-plussers en werkenden. Waren er in 2000 landelijk nog 4,6 werkenden op elke 65-plusser, nu zijn dat er 3,3 en in 2040 zijn er nog maar slechts 2 werkenden op elke 65-plusser. In Noord-Limburg zijn er momenteel 2,9 werkenden op elke 65-plusser en neemt dit af tot 1,5 werkende in 2040. In één gemeente is er dan zelfs sprake van 1 werkende op elke 65-plusser. Met het oog op deze 'grijze druk' wordt landelijk de pensioenleeftijd langzaam opgehoogd. Dat neemt echter niet weg dat we met minder mensen financieel en praktisch moeten zorgen voor de voorzieningen die niet-werkenden nodig hebben. Een belangrijk vraagstuk in dit licht, zeker binnen de regio Noord-Limburg en specifiek in de sterk vergrijzende gemeenten, is wie uiteindelijk de zorg gaat leveren aan de ouderen die deze nodig hebben.

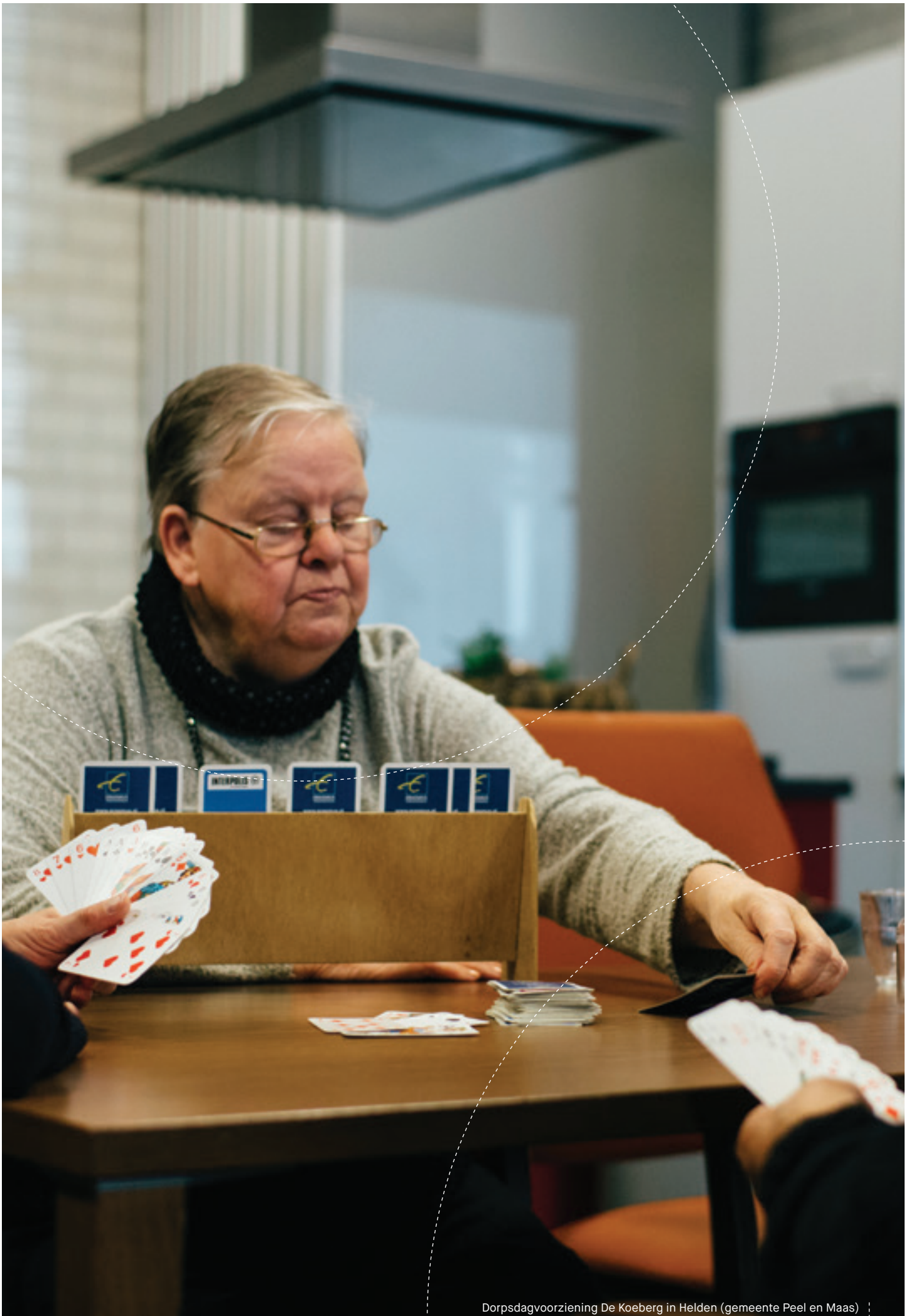
Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- Het potentieel van actieve en vitale ouderen voor de samenleving beter benutten.
- Inspelen op de doelgroep ouderen in lokaal en regionaal economisch beleid.
- In regionaal beleid en regionale samenwerkingen beleid meer aandacht hebben voor de verschillen in de kansen en uitdagingen van vergrijzing tussen Noord-Limburgse gemeenten.
- Voorsorteren op de groeiende 'grijze druk' en daarbij ingaan op de vraag wie straks zal zorgen voor de ouderen die hulp nodig hebben.
- De gevolgen van de vergrijzing op de lokale en regionale woningmarkt in beeld brengen en de noodzakelijke maatregelen in het woonbeleid verankeren.

¹ SCP (2015), *Sociale staat van Nederland 2015*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag; en CBS (2015), *Sociale samenhang, wat ons bindt en verdeelt*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

² ING Economisch Bureau (2016), *Vergrijzing als kans*, ING, Amsterdam.

³ SCP (2015), *Sociale staat van Nederland 2015*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Dorpsdagvoorziening De Koeberg in Helden (gemeente Peel en Maas)

Gemeenschapshuis 't Luukske in Wellerloo – voor bewoners, door bewoners – is onlangs gerenoveerd en uitgebreid met een sporthal (gemeente Bergen)

Ben van Essen

krimpexpert

De vrouw van Ben van Essen moet lachen wanneer hij vertelt dat hij sinds zijn pensionering ‘niets meer doet’. Hoewel Van Essen niet meer werkt als beleidsmaker bij de Provincie Limburg (waar hij het krimpvraagstuk op de kaart zette), is hij nog immer een drukbezet man. Hij was tot voor kort bestuurslid van de Vereniging van Kleine Kernen Limburg en is actief als procesbegeleider leerlingdaling op scholen in Noord-Limburg. Dat de bevolkingsdaling in deze regio gaat doorzetten, is volgens Van Essen klip en klaar, maar hij ziet vooral de kansen die dit biedt.

Kwaliteit door krimp

“De trends van ontgroening (minder jonge mensen) en vergrijzing (meer oude mensen) zullen de komende tijd alleen maar doorzetten in Noord-Limburg. Ik zie dat vooral als een kans. Neem leerlingdaling op scholen, een onderwerp waar ik nauw bij betrokken ben. Volgens mij is dit een mogelijkheid om meer gepersonaliseerd onderwijs te introduceren. Dus niet een klas van 20 die allemaal hetzelfde programma volgen, maar maatwerk waarin groepjes leerlingen die hetzelfde niveau hebben met elkaar opwerken. Onderwijzers die door ontgroening klassen bij elkaar voegen móéten wel. Dat vereist ook andere kwaliteiten van docenten, die moeten flexibeler worden. Daarbij hoeft in krimp gemeenten de grens tussen basis- en middelbaar onderwijs helemaal niet zo hard te zijn. Waarom geen technieklokaal delen, dat vervolgens gebruikt wordt door leerlingen uit groep 7 en 8, maar ook uit de brugklas? Ik geloof dat er talent in elke leerling zit, en dat kunnen we er met gepersonaliseerd onderwijs pas echt uithalen.”

“ Er moet richting 2040 naast een economische agenda ook een sociale agenda voor Noord-Limburg komen. ”

Burgerkracht

Ook voor andere vraagstukken ziet Van Essen de krimp opgave in Noord-Limburg eerder als een kans dan een probleem. “Noord-Limburg doet het al behoorlijk goed qua burgerparticipatie, bijvoorbeeld in de kleine kernen. In Heide hebben actieve dorpingen met succes een leegstaande basisschool weten te transformeren naar een ontmoetingsplek met lunchroom en binnenspeelplaats. En Peel en Maas is echt een koploper als het gaat om het overdragen van verantwoordelijkheden aan burgers. De gemeente laat daar echt ruimte. ‘Liefdevolle verwaarlozing’ noem ik dat. Een vergrijzende bevolking is voor dit soort initiatieven niet per se slecht. Als ik in zaaltjes in de regio kom, zie ik vaak veel grijze koppen, gepensioneerd, net als ik. Maar dat zijn wel mensen die nog tien à vijftien gezonde levensjaren hebben en erg actief zijn.”

Sociale waarden

Toch is Van Essen niet alleen maar hoopvol over de toekomst. Hij maakt zich bijvoorbeeld zorgen om wat hij de ‘kaartenbaklogica’ van de overheid noemt, die de ruimte voor creativiteit beperkt. “In een krimpregio zijn creatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken van belang. Mensen met een bijstandsuitkering zouden bijvoorbeeld mantelzorg moeten kunnen bieden. Maar dan moet je out-of-the-box denken, want hoe hebben die mensen dan bijvoorbeeld nog tijd om te solliciteren? Een oplossing zou een basisinkomen kunnen zijn, dat biedt zekerheid. De grote uitdaging is dat bepaalde groepen niet afhaken, dat iedereen in Noord-Limburg blijft meedoen. In ieder geval is het dus van belang dat er richting 2040 naast een economische agenda ook een sociale, op waarden gebaseerde agenda voor Noord-Limburg komt. Daarbij zie ik die twee overigens nadrukkelijk niet als tegenpolen: sociaal ondernemend is economisch ondernemend. In deze regio kan het sociale ondernemerschap nog sterker.”

Wilhelm

ZIGARETTEN

Waarom e-roken (dampen)?

De "damp" is een vloeibare aerosol die het gelijke aanvoelen van een sigaret geeft, maar zonder de rook. Het is een vloeibare aerosol die het gelijke aanvoelen van een sigaret geeft, maar zonder de rook. Het is een vloeibare aerosol die het gelijke aanvoelen van een sigaret geeft, maar zonder de rook.

Reeds een succes in vele andere landen!
Alle voordelen van het dampen in een overzicht:

- 1. Het is veelgevoeliger dan roken van een sigaret.
- 2. Er is geen rook, dus geen rookwolk die je omringt.
- 3. Het is veel gezonder dan roken van een sigaret.
- 4. Het is veel goedkoper dan roken van een sigaret.
- 5. Het is veel lekkerder dan roken van een sigaret.
- 6. Het is veel gemakkelijker dan roken van een sigaret.
- 7. Het is veel veiliger dan roken van een sigaret.
- 8. Het is veel beter voor je gezondheid dan roken van een sigaret.
- 9. Het is veel beter voor de omgeving dan roken van een sigaret.
- 10. Het is veel beter voor de natuur dan roken van een sigaret.
- 11. Het is veel beter voor de lucht dan roken van een sigaret.
- 12. Het is veel beter voor de smaak dan roken van een sigaret.
- 13. Het is veel beter voor de geur dan roken van een sigaret.

De nieuwste generatie "Gsmoker"

Waarbij u ook het gevoel heeft dat u echt roekt!

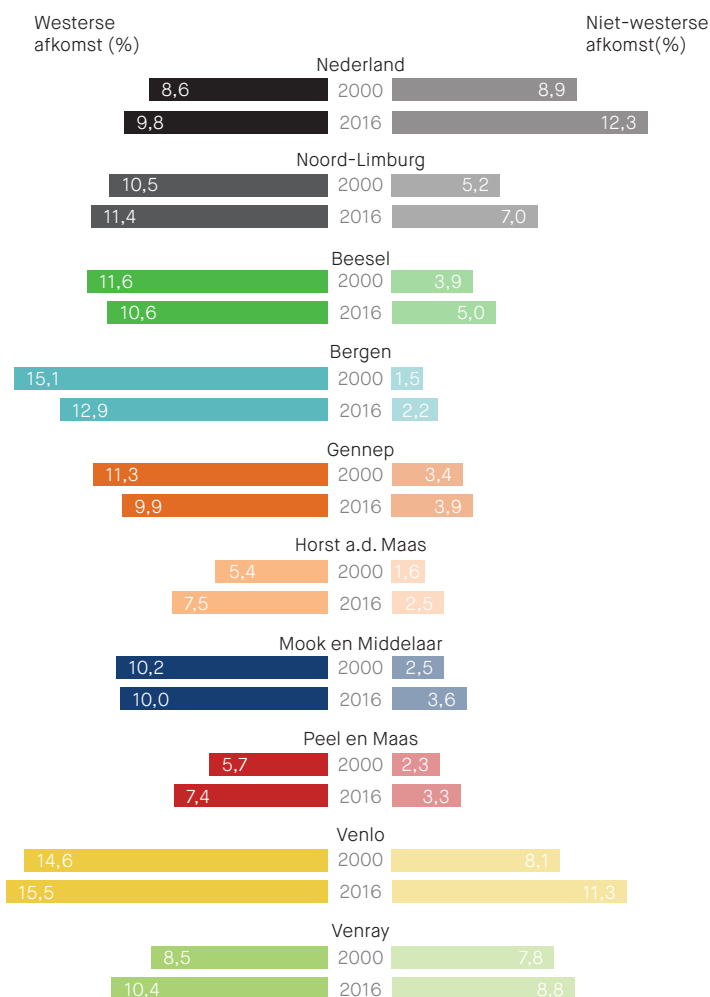
Wat ook de smaak is, de smaak is geweldig!

Zou u ook van deze voordelen willen profiteren? Stap dan nu over!

Hier verkrijgbaar

Noord-Limburg wordt internationaler

In Nederland is de bevolkingssamenstelling de afgelopen decennia internationaler geworden. Door immigratie is het aandeel mensen met een niet-Nederlandse afkomst landelijk gegroeid van 17 procent in 2000 tot 22 procent nu. Immigranten komen uit diverse landen, Westerse en niet-Westerse, ook kan er onderscheid gemaakt worden tussen arbeidsmigranten, buitenlandse kenniswerkers en asielzoekers. Vanaf 2024 zal de autochtone bevolking in Nederland krimpen en zullen alleen mensen met een migratieachtergrond nog zorgen voor bevolkingsgroei. In Noord-Limburg is hier nu al sprake van. Net als in heel het land groeit in Noord-Limburg het aandeel mensen met een buitenlandse komaf, al blijft de groei achter op het landelijk gemiddelde en is er een iets andere dynamiek. Die dynamiek houdt verband met Europees beleid, maar nog sterker met de lokale arbeidsmarkt en de grensligging van de regio. Binnen de regio zijn er verschillen te ontwaren.

Bron: CBS Statline

Grensbewoners

Een belangrijk kenmerk van de regio Noord-Limburg is haar grensligging. In de groep inwoners met buitenlandse afkomst is dit terug te zien. Verreweg de grootste groep wordt gevormd door mensen afkomstig uit Duitsland. Vooral in Bergen, Venlo en Beesel wonen relatief veel Duitsers. Opvallend is wel dat het aantal mensen van Duitse komaf in alle Noord-Limburgse gemeenten sterk is afgenomen. De dynamiek in grensmigratie is sterk afhankelijk van het functioneren van de woningmarkt aan beide kanten van de grens. Voor sommige grensbewoners maakt het weinig uit in welk land ze wonen en kiezen ze voor de kant van de grens waar de huizenprijzen het laagst zijn. De afgelopen decennia lijkt het voordeel vooral aan de Duitse kant te liggen. De waardeontwikkeling van woningen heeft zodoende invloed op de grensmigratie.

Grensverkeer

Ook op andere vlakken is er een band met Duitsland en heeft dit effect op de beleving van het internationale karakter van de streek. Zoals in het onderwijs. Ook hier heeft het beleid en aanbod, met name in het hoger onderwijs, invloed op de keuze van de kant van de grens. Voor sommige grensstudenten bepaalt het beste aanbod (bijvoorbeeld met

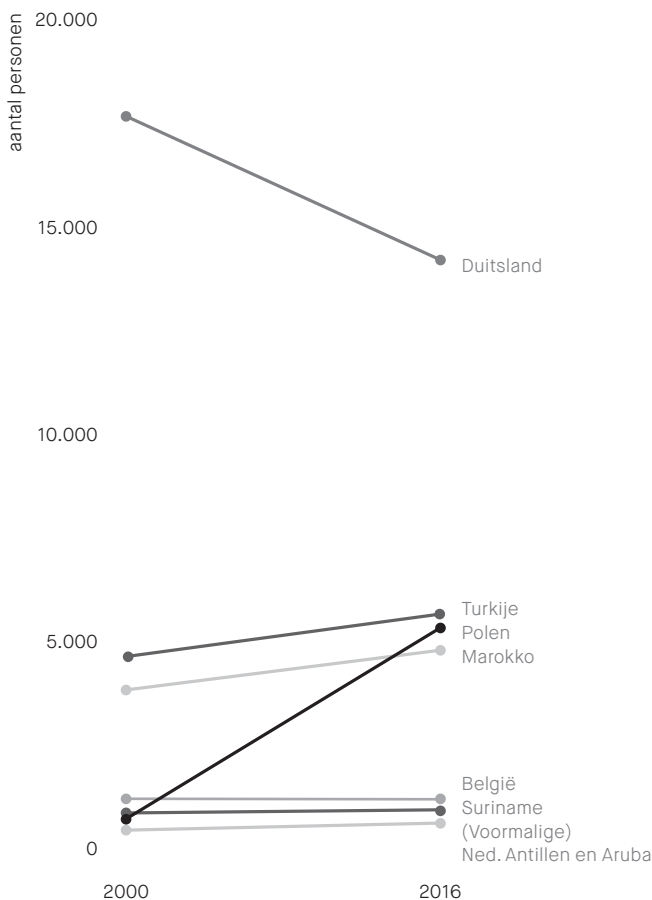
Engelstalig onderwijs) de keuze, maar ook studiekosten spelen een rol. Daarnaast zijn er wat betreft winkelen en uitgaan veel onderlinge verbanden. Hier speelt vooral bereikbaarheid een grote rol. Zo is een internationale stoptrein van groot belang voor de regiofunctie van Venlo. Inwoners uit het omliggend gebied over de grens kunnen zo makkelijk naar de stad komen. Andersom maakt snelle bereikbaarheid van de grotere steden Keulen en Düsseldorf per intercity deze plaatsen aantrekkelijk om te bezoeken vanuit Noord-Limburg. Tot slot zorgen de net over de grens gelegen vliegvelden Düsseldorf en Weeze voor uitwisseling met Duitsland. In het verleden heeft het opheffen van grenscontroles de uitwisseling sterk gestimuleerd. Desalniettemin is er nog veel welvaartswinst te behalen met het verder versterken van de uitwisseling.¹ Hernieuwde grenscontroles kunnen echter een negatieve uitwerking hebben.

Niet-Westerse afkomst

Na de groep mensen met een Duitse afkomst werden in Noord-Limburg de grootste groepen mensen met een buitenlandse afkomst lange tijd gevormd door mensen met een Turkse en Marokkaanse afkomst. Sinds kort is de groep mensen met Poolse afkomst echter groter dan de groep met Marokkaanse afkomst. Qua niet-Westerse afkomst valt het op dat relatief weinig mensen in Noord-Limburg afkomstig zijn uit Suriname

Waar komen de inwoners met een migratieachtergrond vandaan?

Herkomstlanden van de grootste groepen met een niet-Nederlandse afkomst in Noord-Limburg.

Bron: CBS Statline

of de Antillen. Een verklaring daarvoor kan zijn dat deze mensen eerder andere plekken in Nederland kozen, terwijl de industrie in Noord-Limburg wel gastarbeiders uit Turkije en Marokko aantrok. Venlo, Venray en in iets mindere mate Beesel – gemeenten met relatief veel industrie – hebben dan ook een wat hoger aandeel inwoners van Turkse en Marokkaanse afkomst. Landelijk wonen de meeste mensen met een niet-Westerse komaf in de grote steden. Daar zijn meer mensen met dezelfde afkomst en op migrantengroepen gerichte voorzieningen. We zien dit ook in Noord-Limburg. Venlo is de gemeente met de meeste mensen van niet-Westerse komaf. Al met al ligt het aandeel inwoners met een niet-Westerse komaf in Noord-Limburg een stuk lager dan landelijk en dit geldt tevens voor Venlo.

Asielzoekers

In Nederland is het aandeel mensen met een niet-Westerse afkomst de afgelopen jaren toegenomen en zal dit ook komende jaren toenemen. Asielmigratie, zoals recent de vluchtelingenstroom uit Syrië, speelt hierbij een belangrijke rol. Met de toename van asielmigranten van de afgelopen jaren zijn er op verschillende plekken opvanglocaties bijgekomen, zoals het asielzoekerscentrum in Blitterswijk. Deze zorgen ervoor dat heel lokaal het straatbeeld een stuk internationaler is. De meeste migranten zullen uiteindelijk terechtkomen in de grotere

steden van ons land, maar met actief spreidingsbeleid – zoals bij de huisvesting van statushouders – vestigen deze nieuwe migranten zich ook in Noord-Limburg. Momenteel worden statushouders in dit spreidingsbeleid gelijkmatig verdeeld over de verschillende provincies en gemeenten. Er gaan echter wel eens geluiden op om regio's waar de bevolking krimpt en vergrijsd juist meer statushouders te laten huisvesten. Daarmee worden gebieden waar de druk op de woningmarkt hoog is ontzien en in de krimpende en vergrijzende gebieden kan leegstand worden bestreden en sluiting van scholen en andere voorzieningen worden tegengegaan, is het idee. Of er in de regio genoeg banen zijn, is daarbij wel een aandachtspunt.

Arbeidsmigranten

Veel bedrijven in de regio maken momenteel gebruik van buitenlandse arbeidskrachten. Zij zijn niet alleen relatief goedkoop, maar vervullen ook vacatures waar in de regio geen geschikte kandidaten voor te vinden zijn. Het aantal arbeidsmigranten uit zogenaamde MOE-landen is sinds de toetreding van Oost-Europese landen tot de Europese Unie in 2004 sterk toegenomen. Het overgrote deel van de arbeidsmigranten is van Poolse komaf en het aantal Polen dat sinds 2000 in Nederland is geregistreerd is meer dan vervijfvoudigd. De groei van het aantal mannen en vrouwen gaat hierbij redelijk gelijk op. Ruim een kwart van de arbeidsmigranten, veelal seizoenarbeiders, is overigens niet geregistreerd als inwoner. Arbeidsmigranten zijn met name werkzaam in de logistiek, land- en tuinbouw en voedingsindustrie en wonen vooral in de gebieden waar ze werken. Zodoende is Noord-Limburg, met een sterke vertegenwoordiging van deze sectoren, een regio met relatief veel arbeidsmigranten. In 2012 telde de regio 12.640 werkende arbeidsmigranten en waren zij goed voor ruim 8 procent van het totaal aantal werkenden in Noord-Limburg. Dit aantal is in de afgelopen jaren nog sterk gestegen. Tussen 2012 en 2016 steeg het aantal in de regio geregistreerde Polen met ruim 60 procent. De regionale economie is erg afhankelijk geworden van deze arbeidsmigranten. De gemeenten met veel landbouwactiviteit, industrie en logistiek – Horst aan de Maas, Peel en Maas, Venray en Venlo – hebben relatief veel arbeidsmigranten en dus Poolse inwoners.²

De huisvesting van arbeidsmigranten, met name de seizoenarbeiders, is regelmatig onderwerp van debat. Op macroniveau doen zich weinig problemen voor, maar lokaal is er wel eens sprake van overlast op plaatsen waar veel arbeidsmigranten wonen. Met de toename van arbeidsmigranten komen er meer voorzieningen voor deze groepen, zoals Poolse producten in supermarkten of Poolse supermarkten. Ook in de kerk is de invloed van veelal gelovige Poolse migranten merkbaar. Zo zijn er eigen gemeenschappen en zelfs Poolse voorgangers in lokale parochies. Hier bezetten ze ook posities waarvoor moeilijk lokaal mensen te vinden zijn. Steeds meer is sprake van arbeidsmigranten die zich voor de langere termijn in Nederland vestigen. Hun kinderen gaan hier naar school en langzaam stromen deze werkenden door naar andere sectoren waar behoefte is aan relatief goedkope arbeidskrachten, zoals de zorg. Taal is dan vaak wel een aandachtspunt.

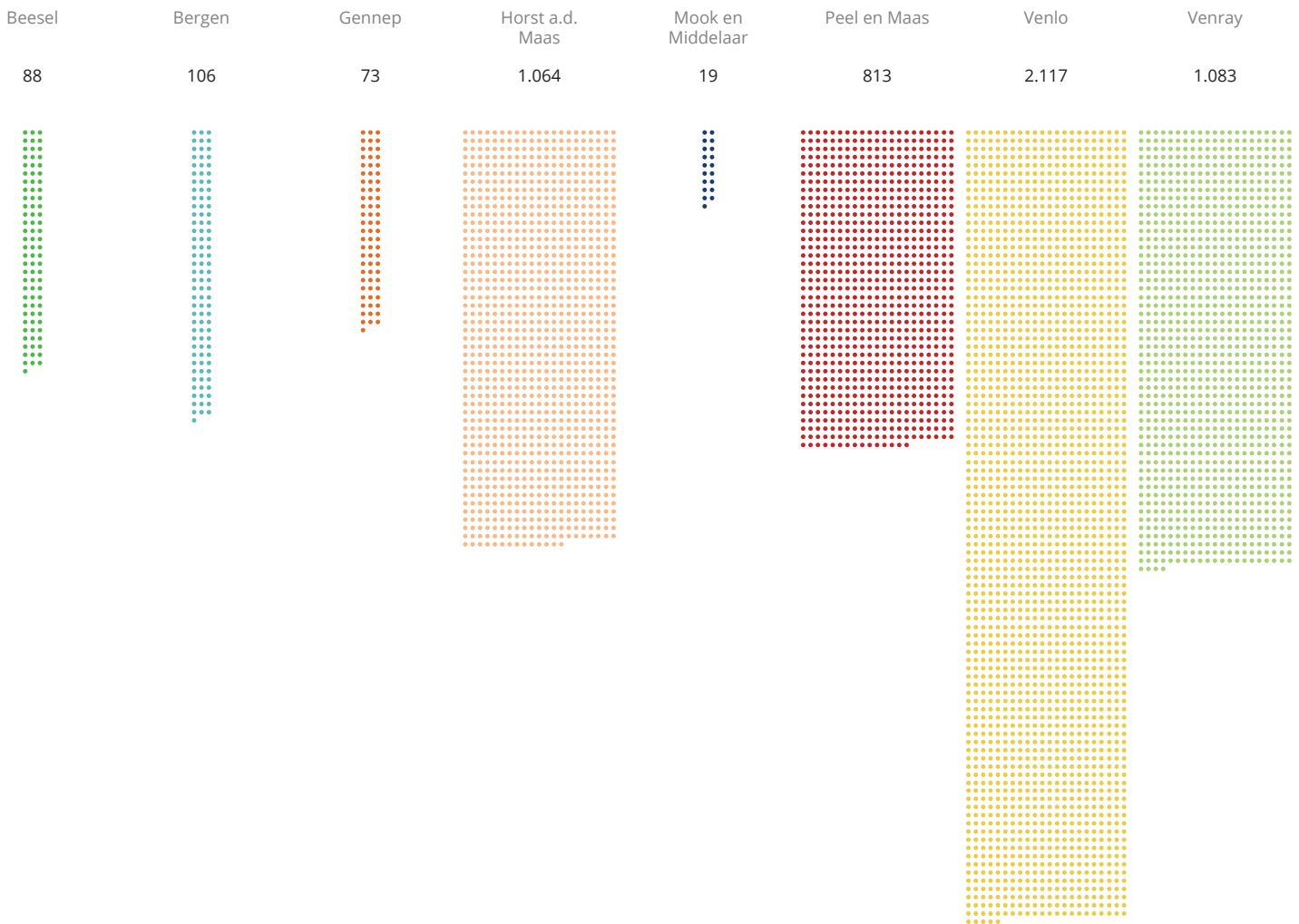
Buitenlandse kenniswerkers

Bedrijven richten zich ook meer en meer op buitenlandse hoogopgeleide arbeidskrachten. Met het toenemend belang van innovatie voor de concurrentiepositie van bedrijven proberen bedrijven de beste talenten aan te trekken en landsgrenzen spelen daarbij steeds minder een rol. Ondanks dat Nederland tot een van de meest concurrerende economieën van de wereld behoort, is het aandeel hoogopgeleide

Polen in Noord-Limburg. Waar wonen zij?

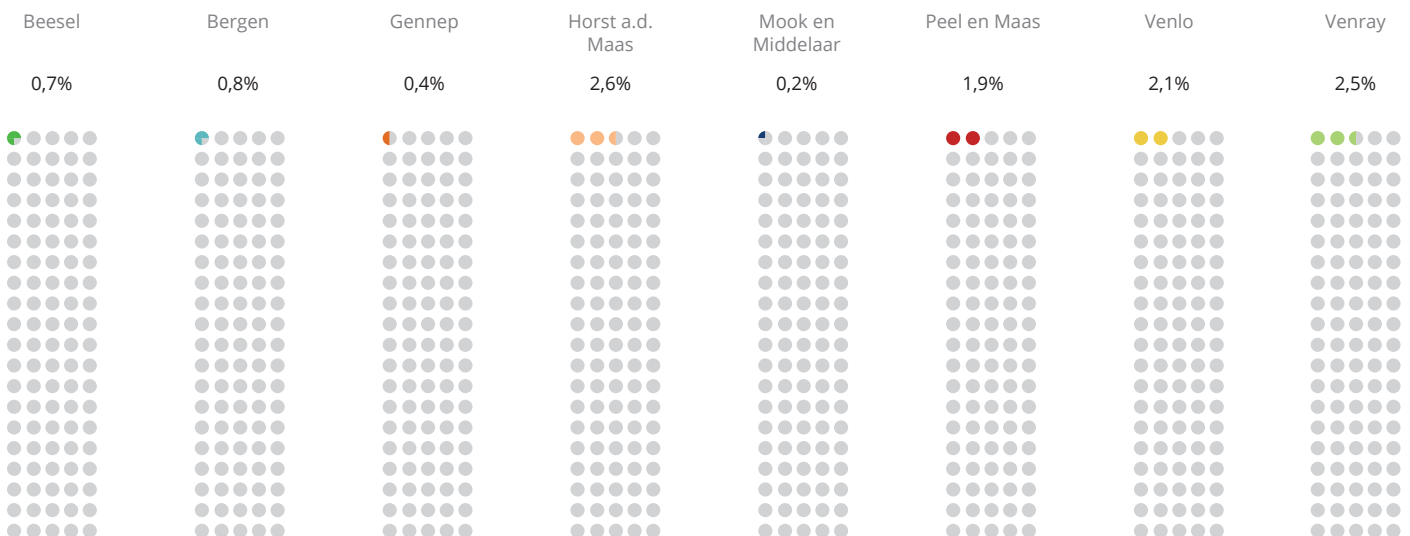
Aantal inwoners met een Poolse afkomst per gemeente in 2016. Percentage van de Noord-Limburgse inwoners met een Poolse afkomst per gemeente. Aandeel inwoners met een Poolse afkomst in de gemeente.

• = 1 Pool

Hoeveel procent van de inwoners is Pools?

● = 1 % van de bevolking

Bron: CBS Statline

migranten in de totale hoogopgeleide beroepsbevolking laag en blijft de groei van dat aandeel ook achter bij die in concurrerende economieën. De buitenlandse kenniswerkers die wel in Nederland wonen, zijn zeer ongelijk over Nederland verdeeld. Ze werken en wonen met name in regio's met veel internationale en internationaal opererende bedrijven en dan vooral in grootstedelijke agglomeraties en steden in grensgebieden. Amsterdam is de onbetwiste hoofdstad voor internationaal talent, ongeveer 22 procent van de buitenlandse kenniswerkers werkt hier. Andere steden met een relatief groot aandeel buitenlandse kenniswerkers zijn Den Haag, Eindhoven, Leiden, Maastricht, Rotterdam en Enschede. De woonvoorkeuren van buitenlandse kenniswerkers richten zich nog sterker op grootstedelijke agglomeraties. Bijna 60 procent woont in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam.³ In het aantrekken van buitenlands talent spelen, naast het werk, ook internationale universitaire opleidingen, de beschikbaarheid van woonruimte (bijvoorbeeld in de vorm van *long stay*), internationale voorzieningen (van scholen tot winkels) en snelle en comfortabele internationale reisverbindingen een grote rol. Wat dat betreft heeft Noord-Limburg vergeleken bij andere regio's in Nederland een achterstand en is het voor internationaal opererende bedrijven in Noord-Limburg een uitdaging om buitenlands talent aan te trekken. Goede verbindingen met Eindhoven en de regio Arnhem-Nijmegen en de Duitse steden Düsseldorf en Keulen, waar meer internationale voorzieningen zijn, kunnen hier van betekenis zijn.

Migratie dempt de bevolkingskrimp

Vanaf 2024 zal de autochtone bevolking in Nederland krimpen en zorgen alleen mensen met een migratieachtergrond nog voor bevolkingsgroei. In Noord-Limburg zijn het nu al de inwoners met een buitenlandse afkomst die ertoe bijdragen dat de bevolking in Noord-Limburg de afgelopen jaren is gegroeid. Binnen de regio zijn ook hier verschillen. Zo dankt Venlo haar bevolkingsgroei al zo'n tien jaar grotendeels aan de groei van het aantal mensen met een buitenlandse afkomst (immigratie en tweede generatie migranten). Hetzelfde geldt voor Horst aan de Maas. In Venray en Peel en Maas zorgen mensen met een buitenlandse komaf er sinds enkele jaren voor dat de bevolking is gegroeid. Niet toevallig zijn deze vier gemeenten ook de gemeenten die de afgelopen jaren de meeste arbeidsmigranten hebben verwelkomd. In de andere gemeenten krimpt het aantal mensen van buitenlandse komaf eerder mee met de afname van de bevolking. Het gaat hier overigens vooral over afname van het aantal inwoners met een Westerse (Duitse) komaf. Kortom, immigratie speelt een belangrijke rol in de regionale bevolkingsontwikkeling en zal ook voor de toekomst van de regio van belang zijn.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- Plan van aanpak opstellen om de potentiële welvaartswinst door meer uitwisseling met Duitsland te realiseren.
- De kansen van asielmigratie voor de regio verkennen als antwoord op de krimp.
- Het belang van arbeidsmigranten voor de regionale economie erkennen en borgen.
- Intensieve aandacht voor huisvesting en integratie van arbeidsmigranten.
- Het aantrekken van buitenlandse kenniswerkers voor bedrijven in de regio vereenvoudigen.
- Oog hebben voor de kwetsbaarheid van de regio(nale economie) bij wijzigingen in landelijke of Europese regelgeving ten aanzien van arbeidsmigranten en een 'plan B' hebben.

¹ Marlet, G., e.a. (2014), *Foto regio Venlo & omstreken*, Atlas voor gemeenten, Utrecht.

² Gardeniers, J., e.a. (2015), *Arbeidsmigranten op de Limburgse arbeidsmarkt*, Etil en ROA, Maastricht.

³ PBL (2014), *Buitenlandse kenniswerkers in Nederland Waar werken en wonen ze en waarom?*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.

WARSZAWA supermarket

Sklep

OPIS MISTRALNI

poniedziałek	07:00 - 22:00
wtorek	07:00 - 22:00
środa	07:00 - 22:00
czwartek	07:00 - 22:00
piątek	07:00 - 22:00
sobota	07:00 - 22:00
nieделя	07:00 - 22:00

7/7 OPEN

Punkti

haciare 30%

Poolse supermarkt in Venlo

Verschillen in de samenleving groeien

We zijn welvarender, beter opgeleid, meer geëmancipeerd en gezonder dan ooit. Toch zijn er verschillen in de samenleving en deze verschillen nemen toe. Een dynamiek die wordt aangezwengeld door individualisering en sociale media, waardoor we vooral contact hebben met gelijkgezinden en steeds meer in onze eigen wereld leven. Afkomst, leeftijd en opleiding lijken nieuwe scheidslijnen te worden. De sociaal-culturele verschillen in de samenleving komen ook tot uitdrukking in ruimtelijke zin. Er zijn verschillen in welvaart en welzijn tussen regio's en binnen regio's en steden. Verschillen die door demografische ontwikkelingen versterkt kunnen worden. In Noord-Limburg valt het vooralsnog mee met hoe groot de verschillen zijn, maar alertheid is geboden.

Nieuwe scheidslijnen

Waar vroeger het inkomen vooral het verschil in sociale klasse bepaalde, is dat tegenwoordig het opleidingsniveau. Door de herverdeling van welvaart in het over de afgelopen decennia gevoerde overheidsbeleid, konden mensen uit lagere sociale klassen via het onderwijs opklimmen naar hogere klassen. Verschil in inkomen en vermogen bleek dus te beslechten. Verschil in opleiding is echter onvermijdelijk. Aanleg en talent zijn erfelijk bepaald en laten zich steeds minder herverdelen doordat hoogopgeleiden tegenwoordig vooral kinderen krijgen met een hoogopgeleide partner.

Een andere belangrijke scheidslijn werd vroeger bepaald door de kerk. Door de ontzuiling is deze invloed van religie minder bepalend geworden. Dat gelijkgezinden elkaar opzoeken is echter niet veranderd. Naast opleidingsniveau zijn afkomst en leeftijd hierin een bepalende factor geworden.

Groeiende verschillen

De scheidslijnen in de samenleving worden scherper en dieper. Individualisering heeft ertoe bijgedragen dat we ons minder onderdeel voelen van een gemeenschap. Er is minder sprake van sociale cohesie en solidariteit. Tegelijkertijd zorgt digitalisering ervoor dat we ons meer en meer met gelijkgezinden omringen. Sociale media vergemakkelijkt het in contact komen en blijven met gelijkgezinden. De rol van sociale media in onze nieuwsvergaring groeit. We lezen het nieuws dat onze vrienden ook lezen. Online zoekmachines zorgen ervoor dat we informatie voorgeschoteld krijgen die is toegespitst op onze eigen voorkeuren. En op basis van de data die wij genereren proberen bedrijven (waaronder mediabedrijven) zo scherp mogelijk aan te sluiten op onze voorkeuren en leefstijl. We leven steeds meer in onze eigen 'filter bubble' en komen nauwelijks nog in contact met 'de ander'. Waar de kerk in de verzuilde

samenleving zorgde dat mensen uit verschillende sociale klassen elkaar tegenkwamen en dezelfde krant lezen, leven we nu meer met onze gelijken in onze eigen wereld. Volgens socioloog Robert Putnam is dit een zorgwekkende ontwikkeling. Voor sociale samenhang is het belangrijk dat gelijkgestemden met elkaar in contact staan, maar ook dat er contact is met anderen. In een samenleving waarin groepen langs elkaar heen leven kan onderling wantrouwen en onbegrip ontstaan.

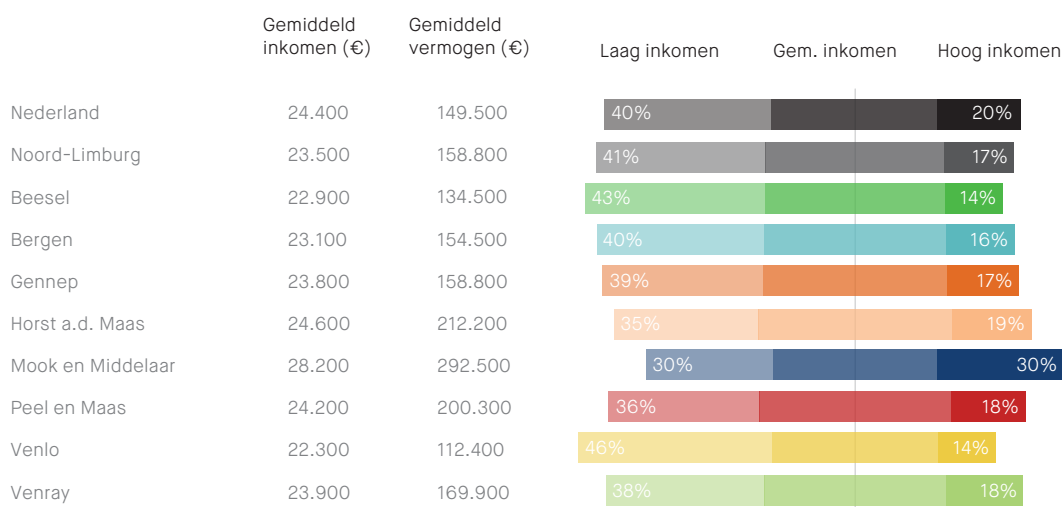
Tweedeling

Met de groeiende verschillen in de samenleving wordt er de laatste tijd veel gesproken over een dreigende tweedeling. Recent is onderzoek gedaan naar in hoeverre hier in Nederland sprake van is. Dankzij overheidsbeleid dat zorgt voor herverdeling is er in Nederland weinig sprake van inkomensongelijkheid. Kijken we naar vermogen, dan is er meer sprake van ongelijkheid. De rijkste 10 procent van de bevolking van Nederland bezit ruim 60 procent van het totale vermogen. De onderste 60 procent bezit bij elkaar opgeteld 1 procent van het vermogen.¹ De economische crisis zorgde voor groeiende vermogensongelijkheid. Woningbezit is gemiddeld goed voor 55 procent van het eigen vermogen. Waardedaling van de eigen woning heeft zodoende grote invloed op dat vermogen. Bij rijke huishoudens was de invloed hiervan beperkter dan bij modale huishoudens. Zij beschikken naast een huis bijvoorbeeld ook over spaartegoeden of aandelen. Nu de huizenmarkt in grote delen van het land weer aantrekt, stagneert deze ontwikkeling. Maar in sommige gebieden, zoals in delen van Noord-Limburg, heeft de huizenmarkt zich nog niet hersteld tot het niveau van voor de crisis en de vraag is of dat nog ooit gebeurt.²

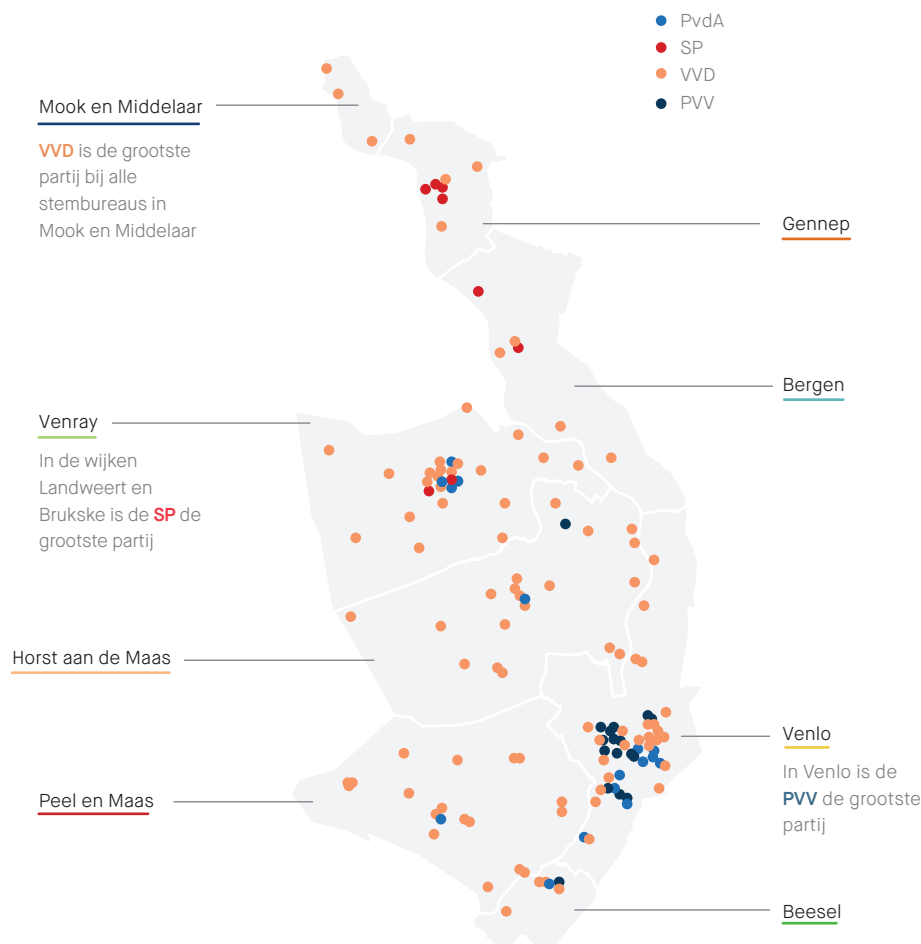
Ook in sociaal-cultureel opzicht is onderzoek gedaan naar de groeiende verschillen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau onderscheidt twee duidelijk contrasterende groepen. Aan het ene uiterste een groep die veelal hoogopgeleid is, met een positieve opvatting over globalisering

Verdeling inkomen en vermogen in Noord-Limburg

Gemiddeld inkomen en vermogen van huishoudens per gemeente en het aandeel hoge en lage inkomens (2013). Gangbaar is dat de onderste 40% van de landelijke inkomensverdeling als 'laag', en de bovenste 20% als 'hoog' wordt beschouwd.

Bron: RIO, CBS Statline

Bron: NRC

en integratie en die vaker in de grote stad woont en veelal stemt op politieke partijen als D66 en GroenLinks. Aan het andere uiterste een groep die veelal lager opgeleid is, vooral nadelen ziet in open grenzen en immigratie en die veelal buiten de grote stad woont en eerder op PVV en SP stemt of niet stemt. Tussen beide groepen zit vooralsnog de meerderheid van de bevolking die gematigde standpunten inneemt en trekjes van beide uitersten vertoont. Zodoende is er geen sprake van een tweedeling. Maar wat nog geen scheidslijn is, kan wel een scheidslijn worden. Stabiliteit in sociale klassen en segmenten spreekt niet vanzelf en met het oog op ontwikkelingen in de economie lijkt het dat de 'verbindende' middengroep kleiner zal worden. Zo staan op de arbeidsmarkt banen voor middelbaar opgeleiden onder druk.³

Verschillen tussen regio's

Recent onderzoek naar verschillen tussen regio's in Nederland toont aan dat het in ons land meevalt met een tweedeling tussen regio's. Wel zijn er verschillen tussen regio's. De onderzoekers onderscheiden vijf type regio's. Allereerst twee type regio's met beduidend meer problematiek: grootstedelijke regio's en regio's waar de uitdagingen van bevolkingskrimp het sterkst zichtbaar worden. Dan zijn er twee type regio's in de middencategorie. Tot de eerste daarvan behoort Noord-Limburg: een regio waar het op zich goed mee gaat, maar die tegelijkertijd wel kwetsbaar is. Lokaal zijn er in de regio misschien concentraties van risicofactoren, gemiddeld valt het er mee met het

aandeel lage inkomens, de jeugdwerkloosheid en de leefbaarheid. Toch is Noord-Limburg ook een regio die in de top vijf staat van regio's met sterkste vergrijzing en de meeste laagopgeleiden en werkloosheidsuitkeringen onder de bevolking. Vergelijkbare regio's zijn Twente, de Achterhoek, de kop van Noord-Holland. Het andere type regio uit de middencategorie kent een omgekeerd beeld. De sociaaleconomische positie van inwoners is er relatief zwak, maar er lijkt potentie te zijn. Er is in die regio's namelijk ook sprake van weinig laagopgeleiden, weinig arbeidsongeschiktheid, een gemiddelde vergrijzing en beperkte ontgroening. Tot slot onderscheiden de onderzoekers het type regio van de 'haves'. Deze scoort op alle indicatoren positief: relatief weinig lage inkomens, veel vermogenden, weinig jeugdwerkloosheid, beperkte uitkeringsafhankelijkheid, weinig mensen met een laag opleidingsniveau. Noord-Limburg is aldus als regio is een relatieve middenmoter, waarbij alertheid geboden is.⁴

Verschillen in de regio

Ook binnen de regio zijn er verschillen waarneembaar. Over het algemeen wonen in het ommeland meer hogere inkomens en meer vermogenden dan in de steden, maar raken de ommelanden meer vergrijsd en ligt het opleidingsniveau er vaak wat lager. Dit beeld zien we tevens in Noord-Limburg. Als grote stad in de regio heeft gemeente Venlo de meeste risicofactoren als laag inkomen, afhankelijkheid van uitkeringen en leefbaarheid. De verschillen in vermogen zijn hier ook het

grootst. Binnen de regio staan daarnaast de gemeenten aan de oostzijde van de Maas er in sociaaleconomisch opzicht wat minder voor dan die aan de westzijde. Een uitzondering hierop is Mook en Middelaar. Deze gemeente is een vreemde eend in de bijt met een heel andere bevolkingssamenstelling dan de overige Noord-Limburgse gemeenten. Aan de westzijde gaat het relatief goed. Al heeft de gemeente Venray met de stad Venray ook meer inwoners die gebruik maken van sociale regelingen en meer huishoudens met een laag inkomen.

Op kleiner schaalniveau zijn ruimtelijk voor de hand liggende sociale verschillen zichtbaar. In wijken met laagbouw en vrijstaande huizen (villawijken) concentreren zich de hogere inkomens en meer vermogenden en zijn weinig problemen met betrekking tot leefbaarheid. In veelal de naoorlogse buurten met flats en portiekwoningen en buurten met arbeiderswoningen concentreren de problemen zich op het gebied van werk, inkomen, opleiding, overlast en leefbaarheid. In naoorlogse laagbouwbuurten, zoals wijken uit de jaren 70 en 80, zijn voorsnog weinig problemen, maar is wel vaak sprake van vergrijzing, lage opleiding en uitkeringsafhankelijkheid. Over het algemeen is er in kleinere plaatsen sprake van fijnmaziger afwisseling van woningtypes en minder grote concentraties van type woningen en is er daardoor minder sprake is van ruimtelijke scheiding van verschillende groepen. Onder het mom dat er plaatsen zijn waar je voor kiest en waar je terecht komt, kan er in kleinere plaatsen die weinig aantrekkelijk zijn wel sprake zijn van concentratie van mensen uit wat lagere sociaaleconomische klasse. Dit beeld kan versterkt worden als de druk op de woningmarkt beperkt is.

Sociale veerkracht

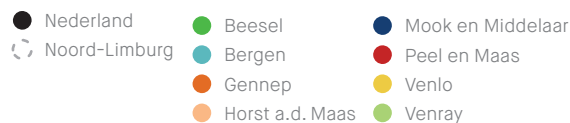
Voor mensen met een lage sociaaleconomische status zijn er in ons land allerhande sociale regelingen. Met het versoberen van de verzorgingsstaat komt er echter meer nadruk te liggen op zelfredzaamheid in de samenleving. Belangrijk daarbij is de mate waarin gemeenschappen zich aan kunnen passen aan de veranderende omstandigheden. Deze sociale veerkracht wordt vaak afgemeten aan cijfers zoals deze ook hierboven al genoemd zijn: inkomen, vermogen, opleidingsniveau, uitkeringsafhankelijkheid, jeugdwerkloosheid, vergrijzing en leefbaarheid. Bij buurten die hier slechter in scores, is alertheid geboden. Dergelijke buurten zijn er vooral in Venlo en Venray. Gemeenten die, gelet op de ontwikkelingen in de bevolkingssamenstelling, ook opvallend op basis van deze indicatoren zijn Beesel, Bergen en Gennep. Toch zeggen deze cijfers niet alles. De mate waarin sprake is van sociale samenhang is net zo belangrijk. Een lokale gemeenschap waar mensen voor elkaar klaar staan is veerkrachtiger dan als hier minder sprake van is.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

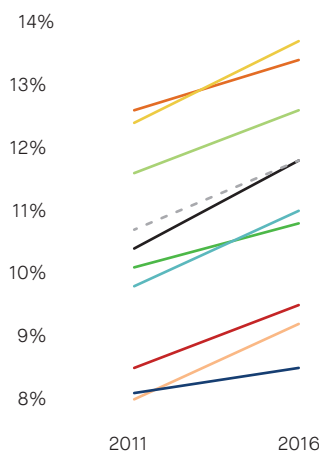
- Onderzoeken hoe de verschillen tussen groepen in de samenleving lokaal tot uitdrukking komen.
- Monitoren van sociale cohesie en (collectieve) zelfredzaamheid in buurten en gebieden en aandachtsgebieden identificeren.
- De mogelijkheden voor het lokaal bevorderen van de sociale cohesie en (collectieve) zelfredzaamheid verkennen.
- Onderzoeken op welke manier de samenwerking tussen gemeenten betekenis kan hebben voor de lokale sociaaleconomische opgaven.

Afhankelijkheid van uitkeringen

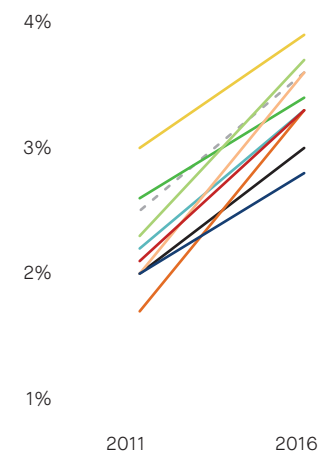
Percentage personen met een uitkering onder inwoners vanaf 15 jaar, uitgesplitst naar type uitkering. Bij werkloosheid gaat het om WW-uitkeringen, het algemene werkloosheidspercentage ligt hoger.

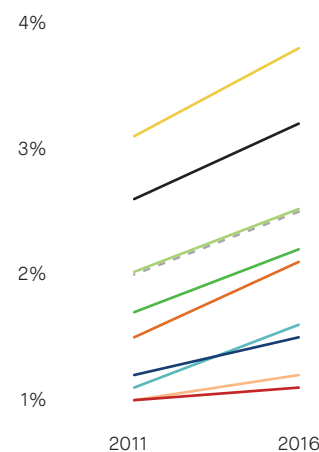
Afhankelijkheid van uitkeringen

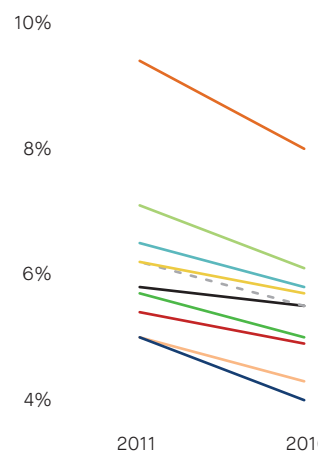
Percentage werkloosheid

Percentage in de bijstand

Percentage arbeidsongeschikt

Bron: CBS Statline

¹ Kremer, M., e.a. (2014), *Hoe ongelijk is Nederland?*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag.

² CBS (2016), *Welvaart in Nederland 2016*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

³ Bovens, M., e.a. (2014), *Gescheiden werelden?* Sociaal en Cultureel Planbureau en Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag.

⁴ Leidelmeijer, K., e.a. (2015), *Ontwikkeling van ruimtelijke verschillen in Nederland*, In Fact, RIGO en Verwey Jonker Instituut, Amsterdam.

Straatbeeld in Mook, de gemeente heeft het pand op de foto recent aangekocht voor vernieuwing van het centrum van Mook

Markt in Venlo

Lia Roefs

wethouder gemeente Bergen

Twintig jaar geleden was Lia Roefs ook wethouder van Bergen. Na een uitstap naar de landelijke en provinciale politiek is ze weer terug op haar plek. Met de demografische ontwikkelingen en de decentralisaties van de zorg zijn de opgaven in haar portefeuille nu een stuk groter en is het sociale domein meer dan ooit verweven met de andere opgaven in de gemeente, zoals ruimtelijke ordening en economie. De opgaven waar Bergen voor staat, zijn specifiek maar niet uniek. Het zijn opgaven waar de hele regio voor staat.

Realiteitszin

“We zijn de meest vergrijzende gemeente van Noord-Limburg. We krijgen een oudere bevolking en veel jongeren trekken weg. Tegelijkertijd hebben we een bevolking die veelal laagopgeleid is en met een lage sociaaleconomische status. Het zijn typische kenmerken van een gemeente in het grensgebied en dit veranderen we niet zomaar. De belangrijkste vraag is hoe onze toekomst eruit ziet. Waar werken onze mensen straks? Hoe houden we Bergen leefbaar en levendig? Hoe zorgen we ervoor dat de zorg op termijn betaalbaar blijft? Welke woningen hebben we nodig?”

Recreatie en werkgelegenheid

“De speerpunten die Bergen heeft, zijn ‘ondernemen met natuur’ en ‘sociale cohesie’. Het is ontzettend belangrijk dat er voldoende werk blijft voor lager opgeleiden. Natuurlijk spelen omliggende gemeenten daar een rol in, maar ook in Bergen moet er werk zijn. Zeker omdat we merken dat afstand tot werk voor lager opgeleiden soms een grote belemmering is. Met het nationaal park Maasduinen hebben we een enorme kwaliteit in de gemeente, maar de recreatiesector is nog weinig ontwikkeld. Het aanbod is niet heel sprankelend. Er ligt daar een kans om met innovatieve ondernemers meer werkgelegenheid te creëren.”

Sociale netwerken

“Sociale cohesie gaat om het behouden en versterken van de kracht van sociale netwerken. Dat speelt een belangrijke rol in leefbaarheid en levendigheid, maar ook in het betaalbaar houden van zorg op de lange termijn. We werken nu met een pilot ‘positieve gezondheid’ waarbij huisartsen weer hun oude rol oppakken. Ze vragen hoe het met mensen gaat en in plaats van een pil voorschrijven voor een kwaal of doorverwijzen naar het ziekenhuis, wijzen ze mensen nu ook op activiteiten in hun buurt. Die activiteiten worden voor een deel door bewoners zelf georganiseerd. Dit proberen we te stimuleren met ambtenaren die echt kijken hoe ze initiatieven verder kunnen helpen en door te vertellen over de initiatieven in de huis-aan-huis initiatievenkrant ‘Samen Bergen verzetten’.”

Woonopgave

Een andere grote uitdaging die Roefs noemt is de woonopgave. “Het is duidelijk dat er teveel plannen voor woningbouw zijn. We moeten schrappen, maar dat moeten we wel zorgvuldig doen. We moeten goed weten wat voor woningen er nodig zijn. En misschien betekent dat wel een concreet plan schrappen en ruimte geven aan een plan dat nog minder uitgewerkt is. Een belangrijk vraagstuk is daarnaast hoe ouderen langer thuis kunnen blijven wonen. De woningcorporatie

is een belangrijke partner om woningaanpassingen te realiseren, maar een groot deel van de woningen is in eigen bezit. We hebben initiatief genomen om te kijken of ouderen in Bergen gebruik kunnen maken van de Blijverslening voor woningaanpassingen. Voor veel ouderen is het vanwege hun leeftijd moeilijk om bij de bank een lening te krijgen.”

Anders samenwerken

De huidige tijd vraagt om een andere manier van samenwerken, legt Roefs uit: “Eigenlijk is het heel fijn om een kleine gemeente te zijn met alles wat we nu moeten doen op het gebied van zorg en participatie. Zo kunnen we goed maatwerk leveren. Wel vraagt de nauwe samenwerking met inwoners een andere rol van de gemeenteraad en dorpsbelangen. Waar zij in de oude hiërarchische bestuursstructuur een duidelijke positie hadden, is het nu soms zoeken naar hun rol. Daarnaast wordt samenwerking belangrijker. Je kan niet langer op een eiland gaan zitten in deze tijd. Als kleine gemeente kunnen we sommige dingen niet. Venlo speelt een belangrijke rol in werkgelegenheid, ook voor onze inwoners. Dan moeten we soms ook bereid zijn daaraan mee te betalen. Venlo kan op haar beurt weer bijdragen aan ons toerisme. Uiteindelijk geldt: als het goed is voor de hele regio dan is dat ook goed voor onze inwoners.”

BCTN Container terminal Venray

De economie en arbeidsmarkt veranderen

De economie en de arbeidsmarkt veranderen en dat is ook merkbaar in Noord-Limburg. Digitalisering heeft grote invloed en mede daardoor groeit het belang van innovatie en de vraag naar hoogopgeleid personeel. Aan de andere kant zijn goedkope arbeidskrachten voor bedrijven onmisbaar om concurrerend te blijven. Tegelijkertijd krimpt de beroepsbevolking en daarmee het aantal beschikbare arbeidskrachten. De ene sector is gevoeliger voor de dynamiek van verandering dan andere. De regionale economie van Noord-Limburg heeft door haar structuur en beroepsbevolking in belangrijke mate met deze ontwikkelingen te maken. Aanpassings- en innovatievermogen worden steeds belangrijker voor regionale economische veerkracht; voor het op peil houden van de werkgelegenheid en de arbeidsparticipatie.

Digitalisering

De economie verandert, aangezwengeld door technologische ontwikkelingen. Digitalisering heeft grote invloed op productieprocessen, waardeketens en businessmodellen. Innovaties volgen elkaar snel op en vernieuwing voltrekt zich in hoog tempo. Kijk bijvoorbeeld naar de ontwikkelingen in de logistieke sector. Van 'dozen schuiven' is geen sprake meer in de steeds grotere geautomatiseerde distributiecentra. En in die bedrijven worden in toenemende mate ook andersoortige activiteiten ondernomen. Zo bieden fashion distributiecentra tevens diensten aan als kleren strijken, verstellen en labelen. In tien jaar is de sector onherkenbaar veranderd en wat de nabije toekomst brengt, is onzeker. Landbouw zonder *drones* is dan in ieder geval ondenkbaar. De maakindustrie zal worden uitgedaagd om zo goedkoop mogelijk nog scherper *on demand* en klantspecifiek te produceren. En digitale platforms brengen aanbod en vraag direct met elkaar in contact en maken meer en meer intermediairs (van winkels tot hypotheekadviseurs) overbodig. Digitale platforms kunnen branches in korte tijd te transformeren, zoals Airbnb en Uber de hotel- en taxibranche en TripAdvisor de toeristenindustrie. Technologische ontwikkelingen zorgen ervoor dat bedrijven moeten blijven vernieuwen om concurrerend te blijven. Met inzet op innovatie kunnen bedrijven zich bovendien in de kijker spelen.

Effect op de arbeidsmarkt

Met het groeiend belang van innovatie neemt de vraag naar hoogopgeleid personeel toe. Aan de andere kant blijft er belangrijke vraag naar goedkope arbeidskrachten, veelal laagopgeleiden. Deze ontwikkeling heeft de afgelopen twintig jaar al tot een polarisatie van de arbeidsmarkt geleid. Waar de vraag naar hooggeschoolden en laaggeschoolden toeneemt, neemt die naar middelbaargeschoold personeel af. Aan de onderkant vindt verdringing plaats. Middelbaar opgeleiden werken onder hun niveau en nemen banen in van lager opgeleiden. Verdere digitalisering zal deze ontwikkeling naar verwachting versterken. Volgens onderzoek zullen computers vooral routinematig werk overnemen. Bij niet-routinematig manueel en cognitief werk (persoonlijke verzorging, onderhoud, wetenschap, psychologie, etc.) zullen mens en computer meer met elkaar samenwerken. In alle gevallen betekent digitalisering dat mensen zich regelmatig nieuwe vaardigheden zullen moeten aanleren. Voor een deel van de beroepsbevolking zal dit een uitdaging worden, met name voor oudere en middelbaar- en laaggeschoolde werknemers.¹

Naast meer gepolariseerd is de arbeidsmarkt ook meer flexibel geworden. Een kwart van de Nederlanders heeft geen vaste baan. Deels komt dit door een toename van tijdelijke contracten, waarbij de meeste mensen wel uitzicht hebben op een vaste baan. Een deel van deze tijdelijke contracten betreft ook goedkope buitenlandse arbeidskrachten die op tijdelijke basis willen werken. Daarmee beantwoorden zij aan een behoefte bij bedrijven om personeel flexibel te kunnen inzetten. Ook draagt de toename van het aantal zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) bij aan de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Momenteel is 11 procent van de Nederlandse beroepsbevolking zelfstandig. Een groot deel daarvan is hoogopgeleid (42 procent) en ouder dan 45 jaar (58 procent). De toename in zzp'ers is voor een groot deel te verklaren door vergrijzing. Met opgebouwde kennis, ervaring en netwerk kiezen ouderen voor zelfstandig ondernemerschap. Maar er zijn ook ouderen voor wie het een alternatief is voor een baan, aangezien ouderen na ontslag minder makkelijk een nieuwe baan vinden.² Met de polarisatie en flexibilisering van de arbeidsmarkt is de inkomenszekerheid voor veel mensen afgenomen.

Effect op de ruimtevrage

Veranderingen in de economie hebben ook hun weerslag op de vraag naar bedrijfsruimte. Digitalisering heeft geleid tot meer online aankopen, een afname van de vraag naar winkelruimte en groeiende leegstand van winkelpanden. De leegstand is na de crisis landelijk aan het afnemen, maar er zijn sterke verschillen tussen winkelgebieden. Middelgrote steden en stadsdeelcentra kampen veel met leegstand. In Noord-Limburg is de leegstand relatief hoog in Beesel, Bergen en Gennep en ook in Venray. De vraag naar kantoren is afgenomen door het 'nieuwe werken'. Mensen werken meer thuis en het aantal vierkante meter kantoorruimte per werknemer is de afgelopen jaren drastisch geslonken, met kantoren leegstand als gevolg. In Noord-Limburg is de kantorenleegstand vooral hoog in Gennep en Venray.³ Om de beste werknemers aan te trekken worden daarnaast hogere eisen gesteld aan de werkomgeving dan voorheen en gaat veel aandacht uit naar de uitstraling van locaties en de nabijheid van voorzieningen als kinderopvang, horeca, sportfaciliteiten en winkels. Zodoende is minder sprake van kantorenleegstand op centrale plekken en juist meer op perifeer gelegen monofunctionele werklocaties. Om dergelijke kantoorlocaties en bedrijventerreinen aantrekkelijker te maken wordt nu veelal ingezet op functiemenging. In de logistieke sector is er vraag naar steeds grotere distributiecentra op de strategisch gelegen plekken aan internationale transportroutes. Dit laatste is in de regio Venlo en Venray duidelijk zichtbaar. Dit soort ontwikkelingen in de vraag naar bedrijfspvastgoed zullen met verdere digitalisering naar verwachting doorzetten.⁴

Regionale economische structuur

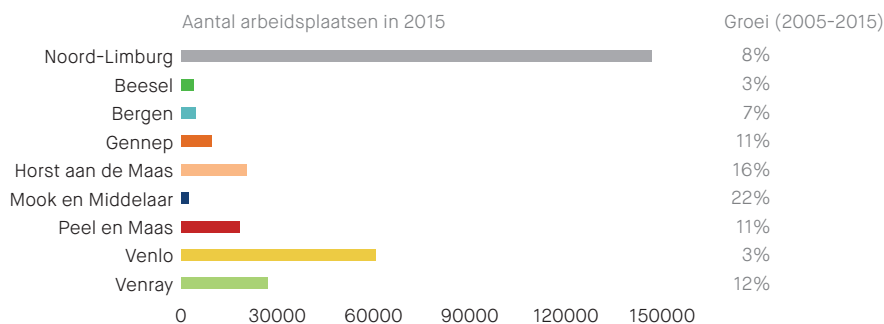
De regionale economische structuur van Noord-Limburg wordt gedomineerd door de sectoren high tech maakindustrie, logistiek en agrofood. Sectoren die met digitalisering sterk veranderen. Daarnaast is in een deel van de regio (in Mook en Middelaar, Gennep, Horst aan de Maas en Beesel) de recreatiesector sterker ontwikkeld dan gemiddeld in Nederland. Qua werkgelegenheid zijn tot slot detailhandel en zorg belangrijke sectoren. Door de ligging van Noord-Limburg aan belangrijke internationale transportroutes is de regio een belangrijke logistieke hotspot. Er zijn dan ook relatief veel buitenlandse multinationals in de regio gevestigd. Zij zorgen voor 25 procent van de lokale werkgelegenheid. Nederlandse multinationals zijn goed voor nog eens 29 procent van de banen in de regio.⁵ Multinationals presteren verhoudingsgewijs beter in werkgelegenheid en productiviteit en buitenlandse multinationals vaak nog beter dan Nederlandse. Ook al zijn er veel multinationals, de regio kenmerkt zich vooral met een sterk ontwikkeld mkb. Er zijn maar weinig echt grote bedrijven en daarmee weinig bedrijven die aangemerkt kunnen worden als *lead firm*: een bedrijf dat een belangrijke rol vervult in de ontwikkeling van de regionale economie. Océ is de bekendste. Ook ontbreken kennisinstellingen in de regio die aan de dominante sectoren zijn gerelateerd. Al worden er wel specifieke opleidingen aangeboden aan de hogescholen HAS en Fontys en biedt de Universiteit van Maastricht in Venlo bachelor opleidingen gelieerd aan de agrofood-sector aan. *Lead firms* en kennis- en onderwijsinstellingen worden een belangrijke rol toegedicht in innovatie en daarmee regionale economische groeipotentie.

Regionale beroepsbevolking

De regio heeft vergeleken met andere steden een relatief hoog aandeel laaggeschoold werk en een relatief laag aandeel banen voor hoogopgeleiden.⁶ In het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is dit terug te zien. Het aandeel hoogopgeleiden ligt in Noord-Limburg een stuk lager ligt dan landelijk, terwijl het aandeel laag- en middelbaaropgeleiden allebei

Ontwikkeling werkgelegenheid

Aantal arbeidsplaatsen per gemeente in 2015 en groei van de werkgelegenheid tussen 2005 en 2015.

Bron: LISA

Dominante sectoren per gemeente

Gemeente	Landbouw	Industrie	Handel	Collectieve dienstverlening	Zakelijke dienstverlening	Overige dienstverlening	Recreatie en toerisme
Beesel	∨	∨	∨	∧	∨	∧	∨
Bergen	=	∧	∨	=	=	∧	∨
Gennep	∧	∨	∨	=	=	=	∨
Horst a.d. Maas	∧	=	∧	∧	∨	=	=
Mook en Middelaar	∨	=	∨	∧	=	∨	=
Peel en Maas	=	=	∨	∧	∧	∧	=
Venlo	∨	=	∧	∨	∨	∨	∨
Venray	∨	∨	∧	∧	∧	=	∨
N-Limburg	=	=	=	=	=	=	∨
Nederland							

Dominante economische sectoren per gemeente (gekeken naar aantal arbeidsplaatsen) en de ontwikkeling van de werkgelegenheid per sector tussen 2005 en 2015 ten opzichte van het landelijk gemiddelde voor die sector. Sommige sectoren hebben fors meer werkgelegenheid dan gemiddeld in Nederland. Naast de sectoren met de meeste werkgelegenheid zijn dit ook sectoren die de lokale economie kenmerken.

Ontwikkeling werkgelegenheid per sector ten opzichte van het landelijk gemiddelde voor de sector:

∧ Beter = Ongeveer gemiddeld ∨ Slechter ∨ Beduidend slechter

■ Dominante sector voor werkgelegenheid

■ Tevens sterk ontwikkelde sector m.b.t. werkgelegenheid

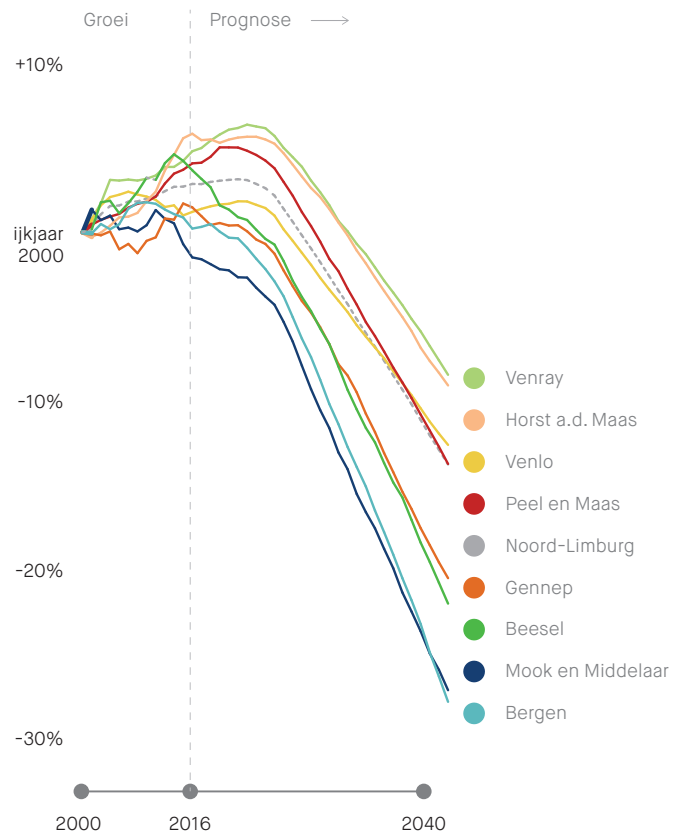
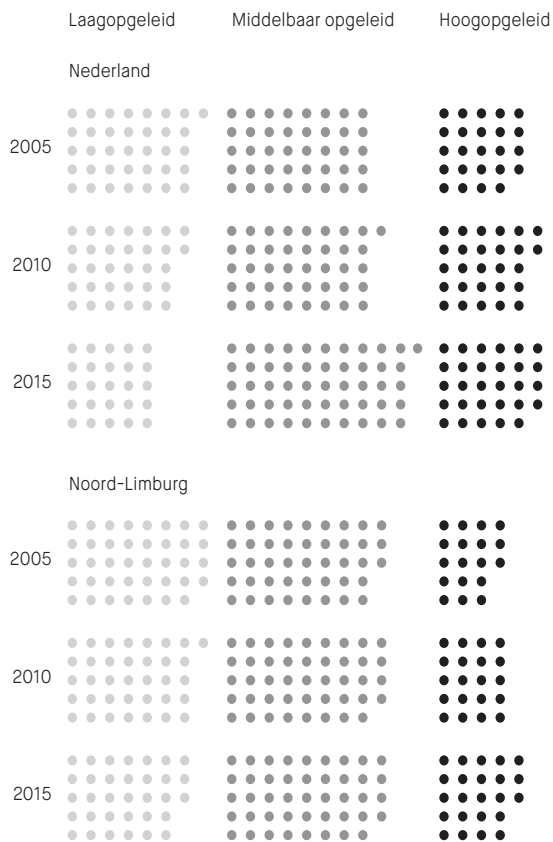
□ Sector die fors meer werkgelegenheid heeft dan gemiddeld in Nederland

Bron: LISA

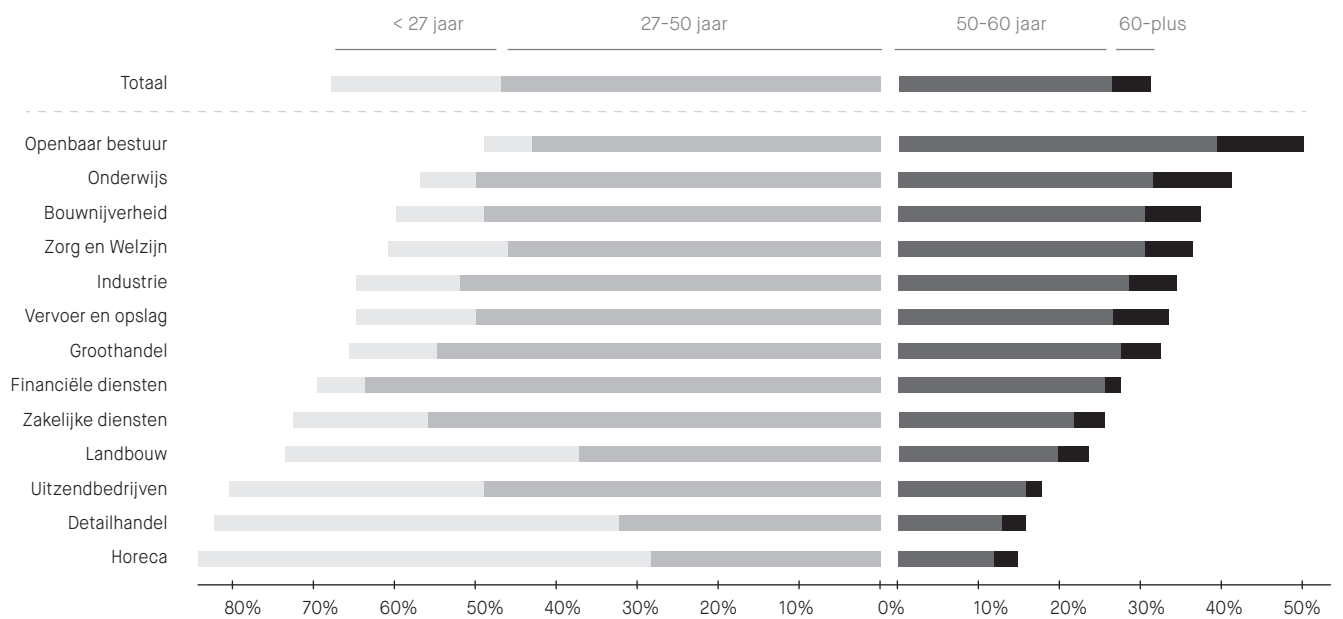
De beroepsbevolking van Noord-Limburg

Opleidingsniveau beroepsbevolking

Ontwikkeling beroepsbevolking (15-74 jaar)

Leeftijdsopbouw werkenden per sector

NB: De gegevens van Mook en Middelaar zijn niet meegenomen in deze tabel

Bron: CBS, Prognoseff 2015 en UWV

wat hoger ligt dan landelijk. Het aandeel hoogopgeleiden is sinds 2005 overigens wel iets sterker gegroeid dan landelijk.

Net als overal in Nederland krimpt in Noord-Limburg de beroepsbevolking. De komende jaren zal deze krimp in de regio echter sterker zijn dan landelijk, vooral in de kleinere gemeenten. Met het afnemend aantal beschikbare arbeidskrachten groeit het belang van innovatie om de productiviteit per arbeidskracht te verhogen. Automatisering kan hier een bijdrage aan leveren. De krimp van de beroepsbevolking betekent ook dat er onder de werkenden nu veel ouderen zijn. De meest vergrijsde sectoren in de regio zijn het openbaar bestuur (met meer dan de helft van de werkenden 50-plus) en het onderwijs (met 43 procent 50-plus). Ook nog sterker vergrijsd dan gemiddeld zijn de bouw, zorg en welzijn, industrie, logistiek en groothandel. Horeca, detailhandel en uitzendbedrijven zijn het minst vergrijsd. Daarnaast is bijna de helft van de werkzoekenden 50-plus. Oudere werknemers hebben vaak meer moeite met zich aanpassen aan nieuwe werkwijzen en het ontwikkelen van nieuwe competenties, zoals die met nieuwe technologische toepassingen gevraagd worden. Voor de komende tijd is dat een aandachtspunt, met name in de sterk vergrijsde sectoren en dan vooral in het onderwijs. Deze mensen leiden immers de beroepsbevolking van straks op.⁷

Qua flexibilisering van de arbeidsmarkt valt op dat het aandeel zzp'ers in Noord-Limburg wat lager ligt dan landelijk. Daar staat tegenover dat de vraag naar goedkope tijdelijke arbeidskrachten ertoe heeft geleid dat Noord-Limburg relatief veel arbeidsmigranten heeft. In 2012 telde de regio 12.640 werkende arbeidsmigranten en waren zij goed voor ruim 8 procent van het totaal aantal werkenden in Noord-Limburg. Dit aantal is de afgelopen jaren nog sterk gestegen. Zo steeg het aantal in de regio geregistreerde Polen tussen 2012 en 2016 met ruim 60 procent. Ze zijn met name actief in de dominante sectoren in de regio: landbouw (33 procent), industrie (26 procent) en logistiek (23 procent). Zodoende zijn deze arbeidsmigranten van groot belang voor de regionale economie. Met het oog op de krimpende beroepsbevolking zullen zij in de toekomst een nog belangrijker rol spelen. In het aantrekken van deze goedkope arbeidskrachten kan Duitsland een geduchte concurrent zijn. Als de arbeidsvoorwaarden daar beter of gelijk zijn, zal het voor veel Oost-Europeanen aantrekkelijker zijn om daar te werken. Vaak beschikken ze namelijk al over enige kennis van de Duitse taal.

Economische veerkracht

De veranderingen in de economie vragen aandacht voor veerkracht, zowel in de regionale economische structuur als in de arbeidsmarkt, om de werkgelegenheid en arbeidsparticipatie op peil te houden. Qua structuur liggen er voor Noord-Limburg kansen in het gespecialiseerde profiel van de regio, maar te sterke specialisatie maakt een regionale economie ook kwetsbaar voor conjuncturele schokken en beperkt het aanpassingsvermogen. Historische voorbeelden hiervan zijn de neergang van Detroit, het Ruhrgebied, de mijnen in Zuid-Limburg of de textielindustrie in Twente. Een ander aspect dat invloed heeft op de veerkracht is de mate waarin het mkb in een regio is ontwikkeld. Een regionale economie die gedomineerd wordt door enkele grote bedrijven – en dus werkgevers – is kwetsbaar. Het sluiten of wegtrekken van een grote werkgever zal flinke gevolgen hebben voor de werknemers van dat bedrijf, maar ook voor toeleveranciers en dienstverlenende bedrijven in bijvoorbeeld schoonmaak en catering. Denk aan de sluitingen van Philip Morris in Bergen op Zoom en farmaceutisch bedrijf MSD in Oss. Soms worden zorgen geuit over buitenlandse multinationals dat zij *footloose* zijn en snel kunnen vertrekken. Over het algemeen spreken cijfers deze zorgen tegen, maar dat neemt niet weg dat lokaal een sluiting van een vestiging grote gevolgen kan hebben. In Noord-Limburg zijn relatief veel

multinationals actief, maar is ook sprake van een sterk ontwikkeld mkb. Dat is positief, maar grote *lead-firms* en kennisinstellingen ontbreken. Met het oog op hun rol op het gebied van innovatie heeft de regio een achterstand en voor economische veerkracht zullen verbindingen met *lead-firms* en kennisinstellingen elders belangrijk zijn. Voor Noord-Limburg worden kansrijke verbindingen gezien met de regio's Eindhoven, Nijmegen, het westelijke Ruhrgebied en Midden-Limburg.⁸

In de arbeidsmarkt vraagt technologische vernieuwing om aanpassingsvermogen. Daarbij is een belangrijke rol weggelegd voor het onderwijs, dat inzet op competenties die daarvoor nodig zijn – ook wel *21st century skills* genoemd. Daarnaast is bijscholing van volwassenen nodig; een leven lang leren. Er zullen echter (groepen) mensen zijn die de veranderingen moeilijk kunnen bijbenen, tijdelijk of permanent. Het gaat hierbij met name om ouderen en lager- en middelbaar geschoolden. De flexibilisering van de arbeidsmarkt is hier ook een aandachtspunt. Voor zelfstandigen en voor tijdelijke werknemers, kan het investeren in scholing een kostenpost zijn waar snel op wordt bezuinigd. Met dominante sectoren waar digitalisering een grote rol zal spelen en een vergrijzende beroepsbevolking die veelal lager- en middelbaar is opgeleid, liggen hier uitdagingen voor de regio.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- Bedrijven in de regio moeten innoveren, tenminste zodanig dat zij in de pas lopen met de digitalisering in hun sector.
- Versterken van de uitwisseling en samenwerking met bedrijven en kennisinstellingen in de regio's Eindhoven, Nijmegen, westelijk Ruhrgebied en Midden-Limburg.
- De regio voorbereiden op de sterke vergrijzing van de arbeidsmarkt op termijn en de gevolgen die dit heeft voor de beschikbaarheid van arbeidskrachten in diverse sectoren.
- De regio aantrekkelijk houden voor arbeidsmigranten en vergroten van de binding van arbeidsmigranten aan de regio.
- Nadrukkelijk aandacht besteden aan het aanpassingsvermogen van de toekomstige beroepsbevolking en zogenoemde *21st century skills* via het onderwijs en bijscholing van de huidige beroepsbevolking via volwassenenonderwijs.
- De wijzigende vraag naar bedrijfstvastgoed en -locaties in de regio positioneren als gevolg van veranderingen in de economie.

¹ WRR (2015), *De robot de baas; de toekomst van werk in het tweede machinetijdperk*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag.

² CPB (2014) *Discussiebijdrage t.b.v. TBO Zelfstandigen zonder personeel*, Centraal Planbureau, Den Haag.

WRR (2013), *Naar een lerende economie, Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Amsterdam University Press, Amsterdam; en CBS Statline.

³ PBL (2016), leegstand van winkels en kantoren 2000 - 2016, www.pbl.nl.

⁴ Lekkerkerker, J. (2015), *Ruimte voor de smart industry*, RUIMTEVOLK, Arnhem.

⁵ CBS (2015), *Internationaliseringsmonitor 2015, derde kwartaal*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

⁶ Garretsen H., Marlet G., Brakman S. (2015), *Het verdwijnende midden?* Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.

⁷ UWV (2016), *Regio in Beeld, Noord-Limburg*, UWV, Amsterdam; en ING Economisch Bureau (2015), *Regio's in 2016*, ING, Amsterdam.

⁸ Zandbelt, D., e.a. (2015), *BVNL Regionale fase, regio Venlo*, ZAUD & De Zwarte Hond, Rotterdam.

HAS Hogeschool Venlo

Rob Rutten

voorzitter dagelijks bestuur en directeur human resources Océ

Economisch gezien is Noord-Limburg voornamelijk een regio van het midden- en kleinbedrijf. Er is geen duidelijk boegbeeld, zoals Brainport Eindhoven dat met Philips heeft. Toch zijn er in Noord-Limburg wel degelijk een aantal grote en innovatieve economische trekkers. De bekendste: Océ. Dit miljardenbedrijf dat zich onder meer richt op hoogvolume printers en aanverwante diensten werd in 1877 opgericht door Lodewijk van der Grinten in Venlo. Océ is sinds 2012 onderdeel van de *Canon Group*. Voor Rob Rutten, voorzitter dagelijks bestuur en directeur human resources van Océ, is het vooral een uitdaging om ook in de toekomst hoogopgeleide technici naar Venlo te halen.

Hoogopgeleide technici

Rutten: “Bij Océ in het *Canon Innovation and Manufacturing Center* in Venlo werken ongeveer 2.200 mensen. Ruim 700 daarvan werken in *Research & Development*. Daar vindt de innovatie plaats, maar tegelijkertijd zit daar de grote uitdaging. Gelet op de demografische ontwikkelingen in de regio en onze eigen analyses is het voor Océ van levensbelang om hoogopgeleide bèta's te blijven aantrekken. Dan heb ik het bijvoorbeeld over fysici, softwareontwikkelaars en mensen uit nieuwe vakgebieden als mechatronica en robotisering. In alle eerlijkheid: aan bestuurskundigen of economen heb ik niet zoveel, tenzij ze heel breed inzetbaar zijn. Om deze talenten te vinden bezien we de regio groot, waarbij technische hogescholen en universiteiten cruciaal zijn. Dat is een gebied dat Delft, Enschede, Eindhoven, Maastricht en Aken omvat. Voor softwareontwikkelaars kijken we zelfs nog verder in Europa.”

“ Ons zoekgebied voor talent omvat Delft, Enschede, Eindhoven, Maastricht en Aken, en soms kijken we nóg verder.”

Aantrekkingskracht

“We kunnen niet altijd concurreren om personeel met ASML, Philips en DSM. Daarom moeten we duidelijk maken dat een baan bij Océ de kans biedt iets innovatiefs te doen. Onze mensen kunnen hier in teams technologische doorbraken realiseren. Technici willen erbij zijn als dat gebeurt. Andere aantrekkingsfactoren voor werknemers spelen volgens mij op het moment een minder belangrijke rol. Al kun je in deze regio prachtig en betaalbaar wonen. Dat kunnen we best beter verkopen naar potentiële werknemers van buiten de regio.”

Binding met de regio

Het gaat er uiteindelijk om, aldus Rutten, dat werknemers wortelen in de regio Noord-Limburg en dat gaat makkelijker als ze hier hun opleiding hebben genoten.

“Er wordt nu met het oog op de toekomst sterk ingezet op campusontwikkeling op de Greenport Venlo. Dat is op zich een prima ontwikkeling, maar voor Océ is dat minder relevant aangezien de Greenport zich vooral richt op agrofood en de logistieke industrie. Daar komen geen wetenschappelijke vakgebieden uit voort die voor ons echt interessant zijn. De uitwisseling met de sectoren logistiek en agrofood is vrij beperkt. Wellicht ontstaan er in de toekomst nog kansen. Voor ons is vooral het versterken van de samenwerking met Oost-Brabant interessant. Verder is de gemeente Venlo natuurlijk een belangrijke gesprekspartner. Daarmee is de relatie goed. De gemeente en ook de provincie denken actief met ons mee. Daarbij: op ons terrein hebben we voldoende ruimte voor uitbreidingen in de toekomst. Ons nieuwe hoofdkantoor komt hier ook te staan. Océ heeft haar roots in Venlo en is daar trots op.”

Villa Parc Arcen

De woningmarkt wordt complexer

Met een veranderende bevolkingssamenstelling en veranderende woonvoorkeuren verandert ook de vraag naar woningen. Een vergrijzende bevolking, andere samenlevingsvormen en een internationaler wordende bevolking zijn belangrijke ontwikkelingen voor de woningmarkt in Noord-Limburg. Woonvoorkeuren worden verder beïnvloed door meer waardering van de nabijheid en bereikbaarheid van stedelijke voorzieningen, de energieprestatie van woningen en de vermenging van wonen met andere activiteiten als werken en zorg. Deze veranderingen stellen de woningmarkt in Noord-Limburg voor uitdagingen. Er is niet zozeer sprake van vraag naar meer woningen, maar vooral van vraag naar andere woningen. Dat maakt de opgave extra ingewikkeld.

Meer kleinere huishoudens

Het aantal personen per huishouden is in Nederland de afgelopen decennia geleidelijk afgenomen van 2,3 in 2000 tot 2,17 personen in 2016. Er zijn minder grote gezinnen en het aandeel eenpersoonshuishoudens is sterk toegenomen. Echtscheidingen – momenteel stranden twee op de vijf huwelijken – zijn van invloed op de gemiddelde huishoudensgrootte, maar ook vergrijzing. In Noord-Limburg ligt de gemiddelde huishoudensgrootte net iets hoger dan landelijk, maar er zijn verschillen binnen de regio. De grootste huishoudens zien we in Peel en Maas en Horst aan de Maas. Gemiddeld kleinere huishoudens zien we in Venlo en Mook en Middelaar. In Venlo komt dat doordat er relatief veel eenpersoonshuishoudens zijn. Mook en Middelaar heeft relatief veel oudere inwoners en daarmee kleine gezinnen en ook veel eenpersoonshuishoudens. Vergrijzing zal ervoor zorgen dat het aandeel eenpersoonshuishoudens toeneemt. In Bergen en ook in Gennep wordt een forse toename verwacht. In 2040 bestaan twee op de vijf huishoudens in deze gemeenten uit een persoon. De woningvoorraad in beide gemeenten bestaat echter voor ruim 80 procent uit woningen van meer dan 100 vierkante meter. Voor veel eenpersoonshuishoudens is dat een te groot oppervlak. De groei van het aantal kleine huishoudens zorgt er daarnaast voor dat er ondanks een krimp van de bevolking nog wel sprake is van een groeiende vraag naar woningen. Zo is er in de vier kleinste gemeenten is nu al sprake van krimp van het aantal inwoners, maar zal de vraag naar woningen naar verwachting pas rond 2030 afnemen. De opgave is dan ook om tegemoet te komen aan de behoefte aan woningen, zonder dat er vanaf 2030 sprake zal zijn van een snelle toename van leegstand.

Effect van vergrijzing op de woningmarkt

Overheidsbeleid is erop gericht om ouderen zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen. Het grootste deel van de ouderen wil dit zelf ook. En naarmate mensen ouder worden, neemt de wens om in de eigen woning te blijven wonen toe. Ouderen van nu hebben vaker dan vroeger een eigen koopwoning en eenmaal eigenaar-bewoner, blijven de meesten dat ook. Bij het ontbreken van een beter passende woning in dezelfde buurt zijn ouderen bovendien nog meer geneigd in de huidige woning te blijven zitten. Een toename van het aandeel ouderen heeft als bijeffect een afname in het aantal verhuizingen in de woningmarkt. Dat kan vooral in suburbane gebieden als Noord-Limburg leiden tot een mismatch in de woningmarkt. Jonge gezinnen zijn op zoek naar een eengezinswoning. Die zijn er volop, maar worden bewoond door ouderen. Initiatieven om dergelijke mismatch aan te pakken, zoals het opstarten van een lokale wooncarroussel waarbij ouderen worden aangemoedigd om te verhuizen naar een kleinere woning, zijn vooralsnog weinig succesvol. Wanneer over vijftien, twintig jaar de babyboomgeneratie geleidelijk komt te overlijden, komt een groot aantal eengezinskoopwoningen beschikbaar op de woningmarkt. In aantrekkelijke gebieden kan dit met de komst van nieuwe gezinnen leiden tot een verjonging van de bevolking. In een ontspannen woningmarkt, in minder aantrekkelijke buurten en bij woningen die niet zijn aangepast aan geldende kwaliteitseisen, kan dit bijdragen aan leegstandsproblematiek.

Langer thuis wonen

Overheidsbeleid, de wens van ouderen om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen en de vergrijzing van de bevolking vergroten de behoefte aan levensloopbestendige woningen. Zeker voor 75-plussers, vanaf die leeftijd neemt de kans op ziekten en beperkingen duidelijk toe. Levensloopbestendige woningen kunnen gerealiseerd worden met

aanpassingen aan de woning als het toepassen van een traplift, 'smart-home'-achtige toepassingen of aanbouw van een slaapkamer op de begane grond. Veel kleine aanpassingen kunnen relatief eenvoudig gerealiseerd worden en vallen onder de WMO, al moeten bewoners deze steeds vaker deels zelf bekostigen. Maar er zijn ook aanpassingen die niet vergoed worden. Voor ouderen die zelf niet het geld hebben om te investeren in woningaanpassing is het vaak lastig om een lening af te sluiten. Met het oog op hun leeftijd weigeren banken hen vaak een lening. Daarom kunnen ouderen in diverse gemeenten tegenwoordig een 'blijverslening' aanvragen voor woningaanpassingen. In Bergen wordt mogelijke toepassing van dit instrument onderzocht. De opgave om levensloopbestendige woningen te realiseren is in een ontspannen woningmarkt meer een aanpassings- dan een nieuwbouwopgave. Toch is nieuwbouw wel degelijk nodig om te voorkomen dat de woningmarkt lokaal op slot komt te zitten. Omdat ouderen sterk gehecht zijn aan hun vertrouwde woonomgeving, zal deze nieuwbouw bij voorkeur binnen bestaande vergrijsde woonbuurten moeten worden gerealiseerd. Ook aan de woonomgeving zullen met vergrijzing andere eisen worden gesteld: een levensloopbestendige openbare ruimte, seniervriendelijke infrastructuur en goed bereikbare (zorg)voorzieningen.

Meer eisen aan de woning

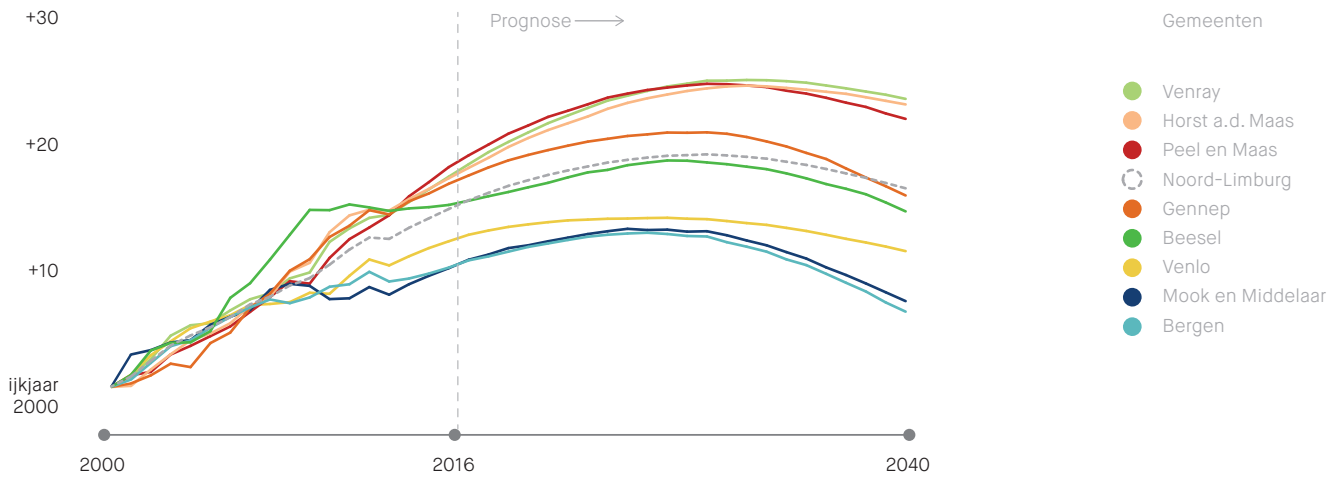
Met de vergrijzing van de bevolking en de inzet op zo lang mogelijk thuiswonen raakt wonen steeds meer verweven met zorg. Wonen is ook meer verweven geraakt met werken. Mensen werken regelmatig een of meerdere dagen per week thuis en met de groei van het aantal zelfstandigen is ook het aantal mensen met kantoor aan huis gegroeid. Zowel voor werken als voor zorg aan huis (en dan met name zorg op afstand) geldt dat hier niet alleen geschikte ruimte voor nodig is, maar ook betrouwbaar en snel internet. Het belang van goed internet wordt nog eens versterkt met de snelle opmars van digitale televisie en on demand streamen van tv-programma's en films. Een woning met een slechte internetverbinding, zoals nog wel eens voorkomt op het platteland, is zodoende al snel minder aantrekkelijk dan een woning in de stad. Ook op het gebied van duurzaamheid worden meer eisen aan de woning gesteld en heeft dit invloed op de aantrekkelijkheid van de woning. De energieprestatie van een woning is mede bepalend voor de huurprijsberekening. Bij koopwoningen is de gemiddelde verkoopprijs van energiezuinige woningen hoger dan die met een slechte energieprestatie en energiezuinige woningen worden ook sneller verkocht. Dit laatste geldt zeker voor koopwoningen in regio's met een groot woningaanbod en een beperkte vraag.¹

Andere woonvormen

Met de vergrijzing van de bevolking groeit in Nederland de aandacht voor meergeneratiewoningen, ook wel kangoeroewoningen genoemd. Twee of drie generaties die onder één dak wonen, maar daarbij wel hun eigen woonruimte hebben. Grootouders kunnen een rol van betekenis spelen bij de opvang van de kleinkinderen en als de behoefte aan zorg toeneemt, kunnen kinderen hun ouders ondersteunen. Dit soort samenwoonvormen komen meer voor in de landelijke gebieden dan in de grote stad. Uit onderzoek blijkt dat een op de drie 55-plussers in Nederland positief staat tegenover deze samenwoonvorm.² In sommige gemeenten zijn bestemmingsplannen zo aangepast zodat een snelle vergunningsprocedure voor de realisatie van kangoeroewoningen mogelijk is. Ook een andere vorm van wonen voor ouderen groeit. Met de toegenomen aandacht voor zelfbouw zijn er steeds meer initiatieven voor collectieve woonvormen voor ouderen. Veelal zijn dit zelfstandige woningen waarbij wel enkele voorzieningen worden gedeeld. Het sociale

Ontwikkeling aantal huishoudens

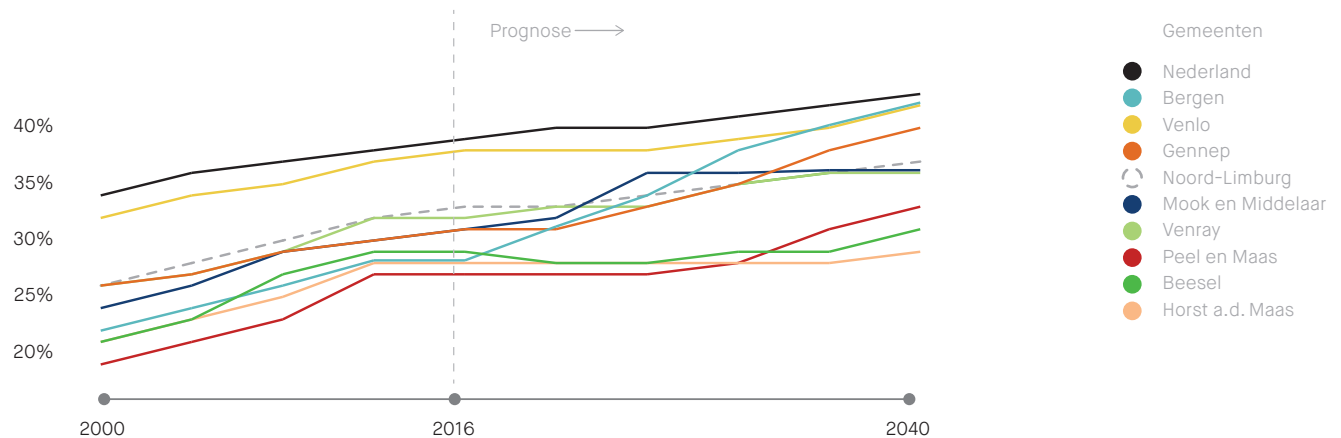
De ontwikkeling van het aantal huishoudens illustreert de behoefte aan het aantal woningen. Rond 2030 neemt de behoefte aan woningen af.

Bron: Progneff 2015

Ontwikkeling aandeel eenpersoonshuishoudens

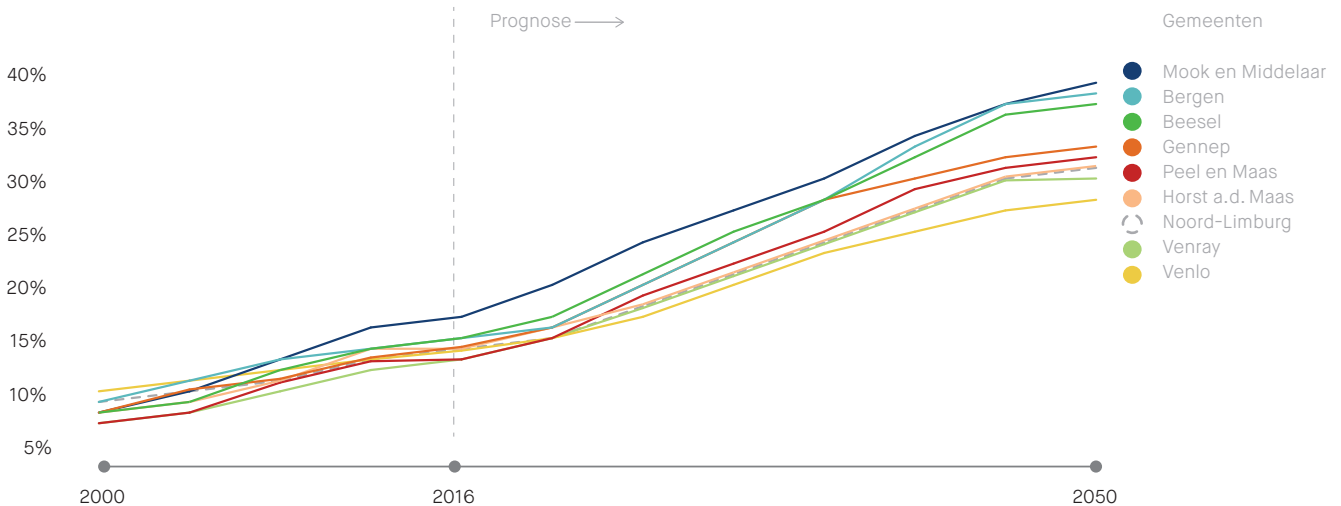
Het percentage eenpersoonshuishoudens per gemeente van 2000 tot 2040.

Bron: CBS Statline

Ontwikkeling aandeel 75-plus huishoudens

Het percentage huishoudens waarvan de hoofdbewoner 75 jaar of ouder is van 2000 tot 2040. Met de groei van deze groep zal de behoefte aan aangepaste of levensloopbestendige woningen toenemen.

Bron: Progneff 2015

Woon aantrekkelijkheid

Een aantrekkelijke woonomgeving wordt bepaald door verschillende factoren. Elsevier heeft landelijk onderzoek gedaan naar de woon aantrekkelijkheid van gemeenten. Hier het oordeel over de Noord-Limburgse gemeenten. Ook toegevoegd is een andere indicator voor de woon aantrekkelijkheid: de gemiddelde WOZ-waarde van woningen.

	Beesel	Bergen	Gennep	Horst a.d. Maas	Mook en Middelaar	Peel en Maas	Venlo	Venray
Ranglijst Elsevier 390 gemeenten	302	313	248	206	131	251	326	368
WOZ-waarde	185.000	204.000	219.000	231.000	261.000	225.000	176.000	205.000
Harmonieus leefklimaat	●●●	●●●	●●●	●●●●	●●●●●	●●●●	●	●
Saamhorigheid bevolking	●●●●	●●●●●	●●●	●●●●●	●●●●●	●●●●●	●●	●●
Weinig overlast	●●●●	●●●●●	●●●●	●●●●●	●●●●	●●●●●	●	●
Weinig misdaad	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●	●
Verkeersveiligheid	●●●●	●●●	●●●	●●●●	●●●●	●●●●	●	●●●
Samenstelling bevolking	●	●●	●	●●●●	●●●●●	●●●●	●	●
Basisvoorzieningen	●●	●	●●	●●	●	●●	●●●●●	●●
Jeugdpakket	●	●	●●	●●●●	●●	●●	●●●●	●●
Dagelijkse boodschappen	●●●●	●●	●●	●●●●	●	●●	●●●●●	●●●
Zorgpakket	●	●	●●	●●	●●●	●	●●●●●	●●
Sport en fitness	●●	●●●●	●●●●	●●●	●●	●●●	●●●●	●
Plusvoorzieningen	●	●	●●	●	●●	●	●●●	●●●
Historisch decor	●	●	●	●	●	●	●●	●
Cultuur	●●	●	●	●●	●●●●	●●	●●●●	●●●●
Horeca en luxe winkels	●●	●●	●●●	●●●	●	●●	●●●●	●●●●
Zorg en onderwijs (hoogwaardig)	●	●	●●	●	●●●●	●	●	●●●
Economie en werk	●	●●	●●	●●	●●	●	●	●●
Werkgelegenheid	●	●●	●●	●	●●●	●	●	●●
Economie	●●	●●	●●	●●	●●	●●	●●●	●●
Groene en blauwe kwaliteit	●●	●●●	●●●	●	●●●●●	●●	●●●●	●●
Recreatiegebieden	●●●●	●●●	●●●	●●●●	●●●	●●●●	●●	●●
Water	●	●●	●●●	●	●●●	●	●	●
Groen en natuur	●●●	●●●●	●●●	●●	●●●●●	●●●	●●●●●	●●●
Rust en ruimte	●●●	●●●●●	●●●●	●●●●●	●●●●	●●●●	●●	●●●
Bereikbaarheid	●●●	●	●●●	●●	●●●	●●	●●●●●	●●

Bron: Elsevier en CBS Statline

aspect speelt hier vaak een belangrijke rol; een eenzame oude dag is voor veel ouderen een schrikbeeld.

Huisvesting arbeidsmigranten

Naast andere woonvormen voor ouderen leidt ook de internationalisering van de bevolking tot andere woonvormen. In Noord-Limburg gaat het hierbij vooral om huisvesting van arbeidsmigranten, veelal uit Oost-Europa. Tijdelijke buitenlandse arbeidskrachten wonen vaak in collectief georganiseerde huisvesting via hun werkgever. Recreatieparken zijn daarbij populaire locaties. Ook in de steden worden woningen verhuurd aan arbeidsmigranten. Woningen in aanloopstraten van het centrum, die vaak moeilijk verhuurd worden aan andere doelgroepen, zijn daarbij populair. Veelal is sprake van meerdere personen in een woning. Soms leidt dat tot misstanden met veel mensen op een klein oppervlak tegen hoge huurprijzen en tot overlast in gebieden waar veel arbeidsmigranten wonen. Een groot deel van de arbeidsmigranten vestigt zich echter voor langere termijn in de regio. Zij wenden zich tot de reguliere woningmarkt. Nabijheid van specifieke voorzieningen als specialistische supermarkten of eigen sociale netwerken kunnen bepaalde buurten dan aantrekkelijker maken dan andere.

Buitenlandse kenniswerkers

Waar voor internationaal opererende bedrijven het belang van hoogopgeleid personeel toeneemt, zetten bedrijven ook in op het aantrekken van buitenlands talent. De woonvoorkeuren van deze buitenlandse kenniswerkers kent een aantal specifieke elementen. Zo zullen zij een woning eerder huren dan kopen, zeker in een ontspannen woningmarkt, en er zal ook behoefte zijn aan gemeubileerde long stay-appartementen. Daarnaast wonen mensen graag in de nabijheid van gelijkgezinden, bij andere 'expats' of mensen uit dezelfde cultuur. Met een bepaalde massa kunnen zij ook hun eigen specialistische voorzieningen hebben. Bekend is bijvoorbeeld de Japanse gemeenschap in Düsseldorf. Een belangrijke specialistische voorziening is een internationale school. Voor buitenlandse kenniswerkers met een gezin is dit een belangrijke vestigingsfactor. Noord-Limburg heeft veel internationaal opererende bedrijven, maar voor het aantrekken van buitenlandse kenniswerkers zal de regio vooral kwaliteiten moeten lenen van nabijgelegen grotere steden als Eindhoven, Nijmegen, Düsseldorf of Keulen. Een voordeel hierbij is dat buitenlanders afstand en reistijd anders beleven dan Nederlanders en veelal bereid zijn verder te reizen.

Woon aantrekkelijkheid

Werk en sociale netwerken spelen een belangrijke rol in de keuze voor een woonplaats, maar met de toegenomen mobiliteit van mensen groeit het belang van een aantrekkelijke woonomgeving in deze keuze. De nabijheid van voorzieningen en werk, de uitstraling van de omgeving, de opbouw van de lokale bevolking en bereikbaarheid bepalen in welke mate plaatsen meer of minder aantrekkelijk zijn om er te wonen. In het jaarlijkse Elsevier-onderzoek naar de woon aantrekkelijkheid van gemeenten wordt de regio Noord-Limburg over het algemeen niet erg goed beoordeeld. Wel zijn er verschillen tussen gemeenten binnen de regio. Waar Mook en Middelaar goed scoort en Horst aan de Maas redelijk, scoren Gennep, Peel en Maas en Beesel matig. Bergen, Venlo en Venray scoren zelfs slecht. Als je kijkt naar de gemiddelde WOZ-waarde van woningen komt een soortgelijk beeld naar voren, al is de waarde van een woning in Venray toch hoger dan je zou verwachten en in Beesel juist lager.

Concurrentie tussen plekken

De woon aantrekkelijkheid speelt een rol in het succes van plaatsen om mensen van buiten aan te trekken en inwoners te behouden. Het succes van een plek wordt echter ook bepaald door het aanbod in de omgeving. Mook en Middelaar scoort in Noord-Limburg het hoogst, maar ondervindt concurrentie van nabijgelegen gemeenten die nog dichter bij Nijmegen liggen. Met name het tussen Nijmegen en Mook en Middelaar gelegen Heumen scoort zeer goed op woon aantrekkelijkheid. Dat verklaart bijvoorbeeld ook waarom Mook en Middelaar relatief veel leegstand kent.

In een ontspannen woningmarkt, waar veel aanbod is voor de vraag, zal de concurrentie tussen plekken om mensen aan te trekken en te behouden toenemen. Noord-Limburg is een van de regio's in Nederland waar het minst sprake is van krapte op de woningmarkt en de invloed van woon aantrekkelijkheid op de dynamiek in de lokale woningmarkt is al merkbaar. Bijvoorbeeld in kleine kernen met weinig tot geen voorzieningen. Gezinnen zullen eerder geneigd zijn om te kiezen voor plaatsen waar scholen in de nabijheid zijn. Ook voor ouderen speelt de nabijheid van winkels en zorgvoorzieningen een grote rol. Nu al staan koopwoningen in dit soort kernen langer leeg. Met een vergrijzende bevolking zal deze dynamiek versterkt worden, waardoor leegstand toeneemt hetgeen verder negatief effect heeft op de woon aantrekkelijkheid van een plek. Op termijn kan dergelijke dynamiek bijdragen aan een groeiend onderscheid tussen 'plekken waar je voor kiest' en 'plekken waar je terecht komt of niet wegkomt'. Tussen 'winnaars' en 'verliezers'.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- De kwaliteit van de woningvoorraad verbeteren en aan laten sluiten op de woningbehoefte, tegelijkertijd voorkomen dat op termijn wordt gebouwd voor de leegstand. De (on)mogelijkheden van flexibele woonvormen moeten hiervoor beter in beeld komen.
- Voorkomen dat de woningmarkt door vergrijzing op slot komt te zitten en de mismatch in de woningmarkt niet kan worden beslecht.
- De verschillen in de lokale woonopgaven identificeren en het oplossend vermogen van de samenwerking tussen gemeenten hierbij benutten.
- De woon aantrekkelijkheid van de regio als geheel versterken.

¹ Business Insider (2016), *Huis met energielabel: wat heb ik er echt aan?*, 20 februari 2016.

² Kreule, J. (2016), *Drie generaties, één buis*, Algemeen Dagblad, 13 juni 2016.

Kompaswoningen, flexibele woningen o.a. geplaatst in America en Panningen, foto: Wonen Limburg/Heijmans

Wim Hazeu

bestuurder Wonen Limburg

Als bestuurder van de woningbouwcorporatie Wonen Limburg (10.000 woningen in Noord-Limburg) is Wim Hazeu gewend om ver vooruit te kijken. Immers, het bouwen, slopen of renoveren van woningen is tijdrovend en kostbaar. Een van de grootste opgaven voor de toekomst is volgens Hazeu de bevolkingskrimp. “Over 10 à 20 jaar is ook Noord-Limburg aan de beurt. We kunnen leren van Zuid-Limburg waar we dit al eerder hebben gezien.”

Anticiperen

Hazeu vertelt hoe Wonen Limburg met deze uitdagingen omgaat. “Er zijn in Noord-Limburg in de toekomst minder woningen nodig, zelfs als we arbeidsmigranten en statushouders blijven opvangen. In de omgang met deze uitdaging is het van belang te onderstrepen dat mensen geen vijftig jaar meer in hetzelfde huis wonen. Onze bewoners zijn flexibeler, wonen wordt meer een dienst. Daar anticiperen we bijvoorbeeld op met onze kompaswoningen. Dat zijn verplaatsbare woningen die flexibel kunnen worden ingezet al naar gelang de vraag. Daarnaast proberen we zoveel mogelijk leegstaande gebouwen te benutten, voordat we ergens een spade in de grond steken. Een school leent zich daarbij beter voor een transformatie dan een logistieke ‘doos’. Tegelijkertijd worden huishoudens ook kleiner, er is sprake van verdunning. Er is dus zowel een *kwantitatieve* als *kwalitatieve* verandering van de woningvoorraad nodig. In deze regio is de sociale woningbouw kwalitatief redelijk goed en een basisbehoefte blijft ook bestaan. Ik zie dus vooral een uitdaging voor het lagere segment van de vrije huur- en koopsector.”

“ Er is zowel een kwantitatieve als kwalitatieve verandering van de woningvoorraad nodig.”

Energietransitie

Gekoppeld aan krimp ziet Hazeu nog een majeure opgave voor het wonen in Noord-Limburg: verduurzaming. “Wij zijn als Wonen Limburg volop aan het experimenteren, want we hebben grote ambities. In 2020 moet al ons bezit minimaal energielabel B hebben. Uiterlijk in 2035 moeten onze woningen van het aardgas af. Daarnaast zie ik ook in deze regio echt een toekomst voor grootschaliger toepassing van zonnepanelen én de transitie naar zelfvoorzienende nul-op-de-meterwoningen. Als stimulans zou er eigenlijk een nationale CO2-belasting moeten komen, dan kunnen we sneller vaart maken met het verduurzamen van de woningvoorraad. Naast het zoeken naar hernieuwbare bronnen, gaat het ook om de omgang met de gevolgen van klimaatverandering. Regenwater moet in de toekomst zoveel mogelijk op het eigen perceel worden opgevangen.”

Cultuurverandering

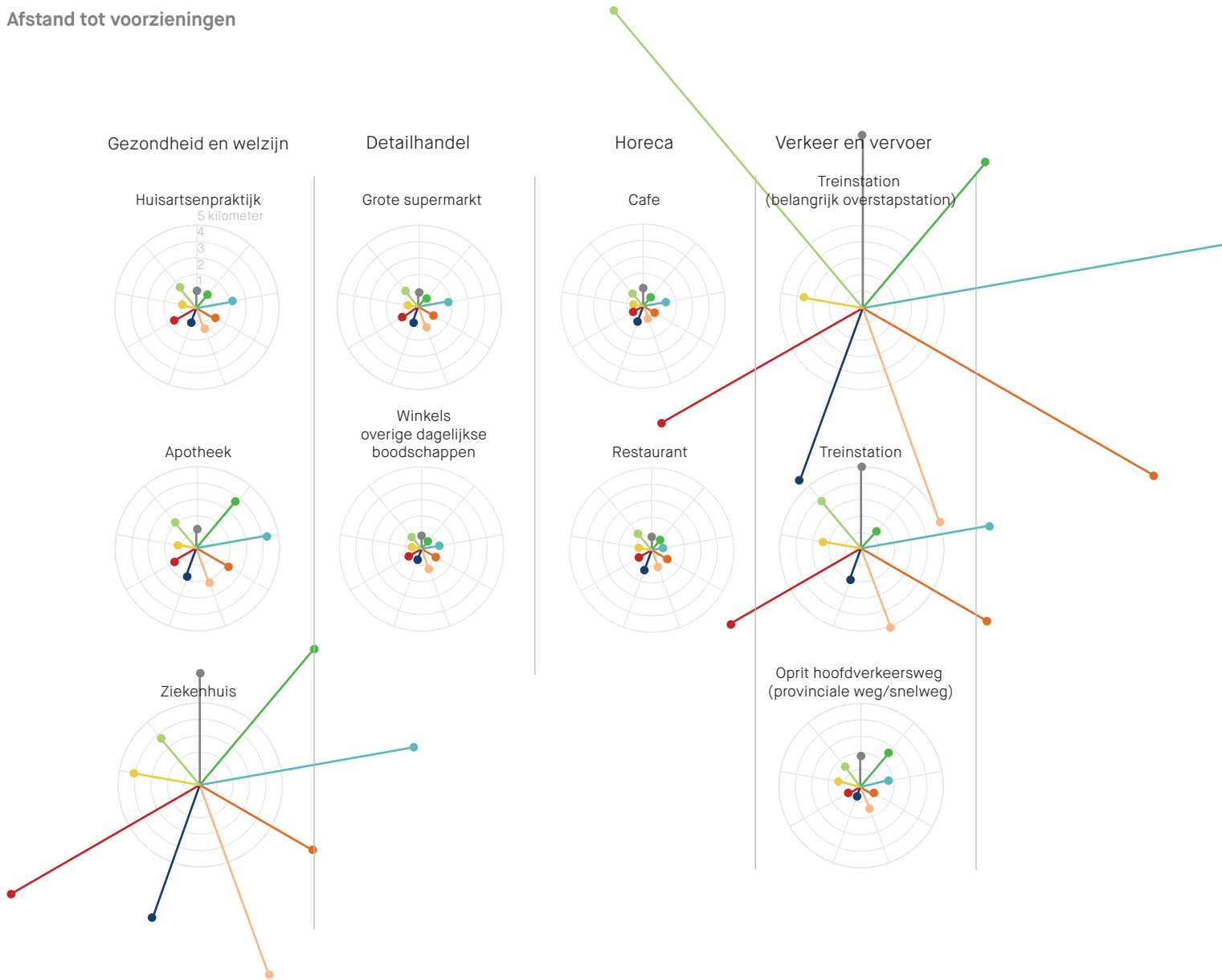
Hazeu is positief gestemd over de toekomst van Noord-Limburg, maar benadrukt tegelijkertijd dat men niet achterover kan leunen. “Mijn grote zorg is of we wel op tijd zijn. Dat geldt zowel voor verduurzaming als krimp. Er komt geen structurele oplossing voor de krimp, we moeten hierop anticiperen. Dat vraagt ook om een cultuurverandering, dat noem ik ‘over de schutting kijken’. Sta bijvoorbeeld open voor arbeidsmigranten uit Oost-Europa. Zij zijn een verrijking voor de regio en hard nodig voor de arbeidsmarkt. Maar het belang van verbindingen gaat verder: overheden, bedrijfsleven, het maatschappelijk middenveld; we moeten echt van elkaar blijven leren om deze regio vitaal te houden.”

Mobiliteit neemt toe

Onderzoek naar het dagelijkse verplaatsingsgedrag van Nederlanders laat zien dat we mobieler zijn geworden. Voor vrijwel alle groepen in de samenleving geldt dat verplaatsingen tussen gemeenten een steeds grotere rol spelen en dat deze verplaatsingen ruimtelijk 'opschalen'. De actieradius van mensen is groter geworden, al zijn er verschillen tussen groepen. Daarnaast zien we dat demografische ontwikkelingen invloed hebben op de ontwikkeling van het autoverkeer en het openbaar vervoer en dat de fiets een opkomend vervoersmiddel is. Voor de toekomst van mobiliteit in Noord-Limburg spelen vergrijzing en verdere innovatie in mobiliteit een grote rol. Andersom zullen ontwikkelingen in mobiliteit ook invloed kunnen hebben op de toekomst van de regio.

Afstand tot voorzieningen

Bron: CBS Statline

Grotere actieradius

In het verleden is gebleken dat we met innovaties in mobiliteit, waardoor we een afstand sneller konden overbruggen, niet minder tijd kwijt zijn geraakt aan reizen. De tijd die we gemiddeld per dag reizen is constant gebleven en we zijn over een langere afstand gaan reizen. Dit heet de Wet van Brever: gemiddeld reizen we al decennialang een uur per dag. Het overbruggen van meer afstand zien we terug in de patronen van dagelijkse verplaatsing. In Nederland is door de toegenomen mobiliteit van de afgelopen decennia sprake van meer verkeer tussen gemeenten, zowel binnen stadsgewesten als tussen de grotere steden. In het kielzog van deze ontwikkeling zijn ook voorzieningen opgeschaald. Aantrekkelijke winkels zijn er vooral in de winkelgebieden van grote steden en voor podiumkunsten en specialistische zorg moeten we ook in de grotere stad zijn. Om te winkelen reizen we net zo makkelijk vanuit Venray naar Nijmegen of Eindhoven. Als je in Nijmegen werkt kan je prima in Mook wonen. Over de afgelopen decennia is de woon-werk-pendel de regio uit toegenomen.

Motief en modaliteit

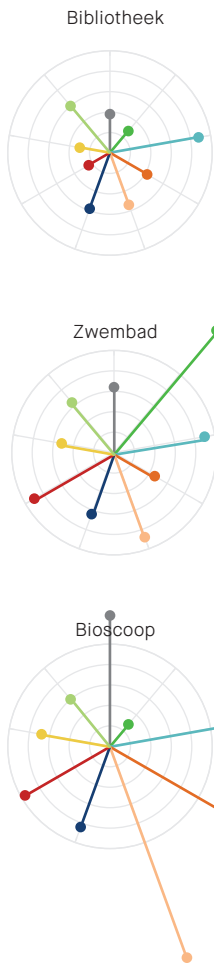
Gemiddeld reist een Nederlander bijna 32 kilometer per dag en is daarmee 63 minuten onderweg. De meeste kilometers worden afgelegd om op en neer naar het werk te reizen. Toch wordt niet de meeste reistijd besteed aan het woon-werk verkeer. De werkkilometers worden relatief snel afgelegd. De meeste tijd wordt gereisd voor vrijetijdsactiviteiten – als uitstapjes, sport, cultuur, enzovoort – en om bij familie en vrienden op bezoek gaan. De belangrijkste reden om te verplaatsen is ook niet voor werk. Het motief van de reis is vaker een vrijetijdsactiviteit en boodschappen doen. Voor boodschappen wordt relatief weinig afstand afgelegd, die doet men liever dicht bij huis. De meeste afstand wordt afgelegd in de auto en dan vooral zelf als bestuurder. Voor korte afstanden – tot vijf kilometer – neemt jong en oud meestal de fiets of gaat te voet.

Verschillen tussen groepen

Als gekeken wordt naar leeftijd, opleidingsniveau en huishoudensamenstelling, dan geldt voor alle groepen dat ze de afgelopen decennia over grote afstanden zijn gaan reizen. Wel is de actieradius

De afstand tot een voorziening in kilometers, berekend over de autoweg, 2015. Ook de 5 kernen met de grootste afstand tot de voorziening zijn getoond. De bereikbaarheid van voorzieningen speelt een belangrijke rol in de mobiliteitsbehoefte en de dagelijkse verplaatsingen van mensen.

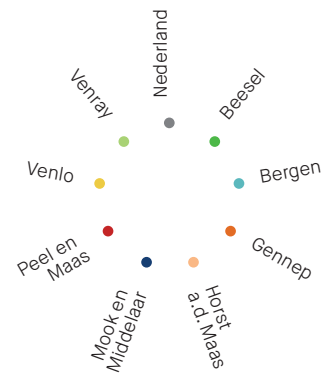
Vrije tijd en cultuur

Kinderopvang

Onderwijs

van jongvolwassenen veel sterker toegenomen dan die van 40-plussers. Voor ouderen en gezinnen met kinderen – vooral die waar sprake is van een hoofdkostwinner met een gemiddeld opleidingsniveau – zijn verplaatsingen binnen stadsgewesten en streekverbanden belangrijker geworden. Jongeren, alleenstaanden en tweeverdieners – waaronder zich een sterk groeiende groep hoogopgeleiden bevindt – verplaatsen zich daarentegen juist meer tussen steden en minder binnen een stadsgewest of streek. Hun verplaatsingspatronen schetsen als het ware een interstedelijk netwerk.¹ Tot slot zijn er ook verschillen tussen mannen en vrouwen. Vrouwen werken vaker parttime en wonen gemiddeld dicht bij hun werk. En terwijl hoogopgeleide werkenden de meeste kilometers naar en van hun werk reizen, maken laagopgeleide mannen niettemin meer woonwerkkilometers dan hoogopgeleide vrouwen. Mannen, hoogopgeleiden, alleenstaanden en jongeren zijn zodoende de meest mobiele groepen.

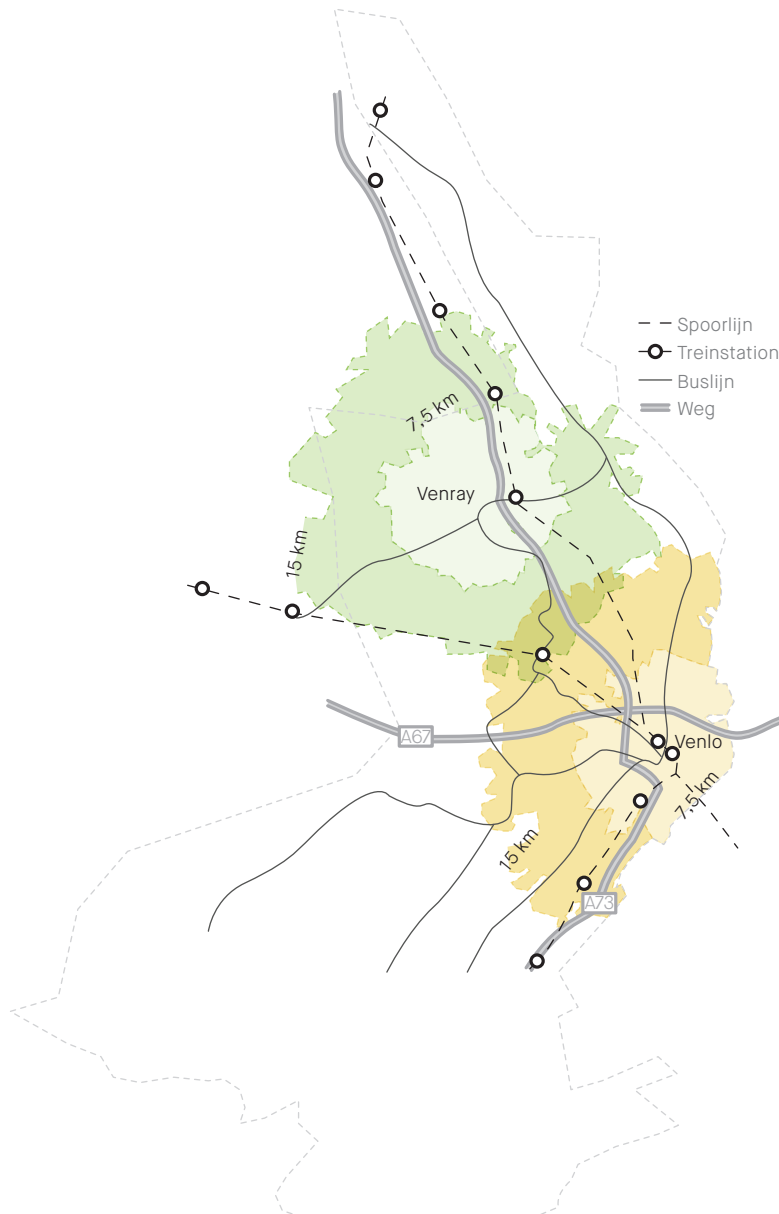
Regionale verschillen

Met verschillen tussen groepen zijn er ook regionale verschillen. Limburgers overbruggen een kortere afstand per autorit dan gemiddeld in Nederland. Dat is opvallend voor een perifere regio. In Drenthe en Zeeland is de afgelegde afstand juist veel hoger dan gemiddeld. De

verklaring voor de kortere afstand ligt waarschijnlijk niet in de relatieve nabijheid van voorzieningen. Eerder zal deze liggen in dat de bevolking van de regio uit relatief veel ouderen en minder hoogopgeleiden bestaat. Deze verplaatsen zich over het algemeen meer binnen een stadsgewest en minder over lange afstand. Limburgers leggen ook de minste kilometers af op de fiets en met de bus. Voor het beperktere gebruik van de fiets en het openbaar vervoer kan de verklaring liggen in dat met name in steden gebruik wordt gemaakt van het openbaar vervoer en van de fiets. Limburg en zeker Noord-Limburg kenmerkt zich door kleine plaatsen in landelijk gebied. Tot slot spelen bij zo'n provinciaal gemiddelde natuurlijk ook de hoogteverschillen in Zuid-Limburg een rol. Binnen regio Noord-Limburg zien we overigens enkele opvallende verschillen in fietsgebruik per gemeente. In het stedelijke Venlo is het fietsgebruik wat hoger dan gemiddeld in Nederland, maar in Venray wordt het meest gefietst van de hele provincie. In Mook en Middelaar en Gennep is het fietsgebruik erg laag, net als in delen van Peel en Maas (Kessel en Meijel).^{2 en 3}

Bereikbaarheid in Noord-Limburg

Snelwegen, trein- en busverbindingen en de bereikbaarheid van de twee grootste plaatsen in Noord-Limburg per fiets (7,5 en 15 kilometer). Bij dit laatste is de barrièrewerking van de Maas zichtbaar.

Bron: Arriva en RMO Limburg

Openbaar vervoer

Ongeveer 13 procent van het aantal kilometers en de reisduur komt voor rekening van het openbaar vervoer. De belangrijkste gebruikers van het openbaar vervoer zijn scholieren en studenten en werkkenden. Ouderen maken niet vaker gebruik van het openbaar vervoer dan andere groepen. Ze maken zelfs minder gebruik van de trein. Vanaf 75 jaar groeit de afhankelijkheid van vervoersdiensten, maar dan gaat het vooral om toename van de afhankelijkheid van taxi's en gehandicaptenvervoer. Naar verwachting zal vergrijzing van de bevolking zodoende niet leiden tot grotere reizigersaantallen in het openbaar vervoer. Wel zal de groeiende groep ouderen een sterk effect hebben op de vraag naar taxidiensten en gehandicaptenvervoer. Met de verschillen in demografische ontwikkeling tussen regio's is het niet verwonderlijk dat het gebruik van het openbaar vervoer met name toeneemt in de Randstad en afneemt in provincies als Zeeland en Limburg. Openbaarvervoersbedrijven reageren op deze dynamiek door de dienstregeling op lijnen die niet rendabel zijn te versoberen of door lijnen als geheel te schrappen. Dit kan in sommige gebieden leiden tot vervoersarmoede, waardoor deze gebieden nog minder aantrekkelijk worden voor bijvoorbeeld gezinnen met schoolgaande kinderen.

De opkomst van de fiets

De fiets wint aan populariteit. Dat is vooral in de grotere steden te zien, maar dankzij de opkomst van de elektrische fiets ook in kleinere steden en het landelijke gebied. Elektrische fietsen worden steeds meer gebruikt, vooral door senioren. In 2014 werd 10 procent van alle fietskilometers op een elektrische fiets afgelegd. En was in 2014 één op de vijf verkochte fietsen een elektrische fiets, in 2015 groeide dat aandeel tot één op de vier. Meer dan de helft van de elektrische fietskilometers wordt afgelegd voor recreatieve doeleinden. Maar ook om naar het werk te gaan en om te winkelen wordt de elektrische fiets dikwijls gebruikt: beide 20 procent van de elektrisch gefietste kilometers. Met de elektrische fiets worden anderhalf keer langere afstanden overbrugd dan met de gewone fiets. Tegelijkertijd wordt de elektrische fiets ook meer gebruikt voor minder lange afstanden. Een bijzondere elektrische fiets die de afgelopen paar jaar snel in populariteit groeit, is de pedelec. Deze rijdt tot 45 km/u en is vooral populair onder dertigers die forenzen.

Ouderen en autoverkeer

Omdat een groot deel van de verplaatsingen woon-werkverkeer betreft, zal met de vergrijzing van de bevolking de groei van het autoverkeer

afnemen. De toekomstige generatie ouderen zijn echter welvarender, vitaler, actiever en mobieler dan vorige generaties ouderen. Zij zullen zich naar alle waarschijnlijkheid vaker, langer en verder verplaatsen dan die eerdere generaties. De ouderen van de toekomst hebben veelal een auto en zullen deze tot op hoge leeftijd gebruiken. Ook voor oudere vrouwen zal de auto een steeds belangrijker vervoermiddel worden. Dit compenseert de dempende werking van de vergrijzing op de mobiliteit enigszins. Vanaf een leeftijd van 75 jaar neemt het gemiddelde aantal verplaatsingen per dag en de gemiddelde lengte van die verplaatsingen echter snel af. Het effect hiervan op de totale mobiliteit wordt over tien tot vijftien jaar zichtbaar, wanneer de babyboomgeneratie geleidelijk de kwetsbare leeftijd bereikt. Het autoverkeer in Nederland zal tot 2030 nog licht groeien (tot 2020 met circa 1 procent per jaar), maar de groei zal met de vergrijzing vooral plaatsvinden buiten de spits. Overdag wordt het drukker op de wegen.⁴

Verkeersveiligheid

Een groter aandeel ouderen in het verkeer zal tevens betekenis hebben voor de verkeersveiligheid. Oudere deelnemers aan het verkeer brengt risico's met zich mee. Denk aan oudere automobilisten met een beperkingen, maar ook ouderen die een keuze maken voor een elektrische fiets, brom-/snorfiets of brommobiel waarmee ze weinig ervaring hebben. Gerelateerd aan het aantal reizigerskilometers dat per leeftijdsgroep in een jaar in Nederland wordt afgelegd, is becijferd dat ouderen van 75 jaar of ouder een kans hebben op overlijden per afgelegde kilometer die elf maal zo hoog is als gemiddeld. Ouderen zullen een groter deel van het verkeer gaan uitmaken en het aantal ongevallen onder ouderen zal blijven toenemen.⁵

Wat de toekomst brengt

Innovaties in mobiliteit spreken tot de verbeelding. Denk aan de zelfrijdende auto, de elektrische auto waarbij elektriciteit straks zelf opgewekt en zo goed als gratis is, digitale platforms die mobiliteit op afroep mogelijk maken en vervoer dat veiliger wordt, of aan de hyperloop, een soort supersnelle buizenpost voor mensen waarmee je een afstand van Amsterdam tot Parijs kan overbruggen in 30 minuten. Sommigen denken dat deze innovaties binnen afzienbare tijd de manier waarop we leven op hun kop zullen zetten. Anderen denken dat het zo'n vaart nog niet loopt. Voor een groot deel van de mensen, ook onder jongeren, is de auto nog steeds een heilige koe. En met uitzondering van de opkomst van de elektrische fiets, spelen trends als elektrische auto's en deelauto's zich in Nederland vooralsnog vooral af in de stad.

Met de innovaties die er momenteel zijn, worden wel experimenten gedaan die relevant kunnen zijn voor de regio. Zo kunnen met digitale platforms vraag en aanbod van vervoer beter gekoppeld worden, hetgeen kansen biedt voor mobiliteit in dunnerbevolkte gebieden. Voor commerciële dienstverlening is dit wellicht niet interessant, maar voor een doelgerichte inzet van overheidsgeld voor openbaar vervoer en aanvullend vervoer biedt dit kansen. Ook vergemakkelijkt dit burgerinitiatieven als dorpsvervoer of het leggen van slimme verbindingen als bijvoorbeeld tussen vervoer van arbeidsmigranten en doelgroepenvervoer.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- De ontwikkelingen in de bereikbaarheid per openbaar vervoer nadrukkelijk koppelen aan effecten op de woonattractiviteit op plekken binnen de regio.
- Vervoersarmoede binnen de regio onderzoeken en oplossingen hiervoor – waar mogelijk – uitwerken.
- Inspelen op de opkomst van de elektrische fiets en de betekenis die dit heeft voor de regio.
- De effecten van vergrijzing op mobiliteit en het verkeersbeeld monitoren en bewaken.
- Kansen die innovaties in mobiliteit bieden benutten voor Noord-Limburg.

¹ Tordoir, P.P., A. Poorthuis en P. Renooy (2015), *De veranderende geografie van Nederland*, Regioplan/Atelier Tordoir, Amsterdam.

² CBS (2016), *Transport en mobiliteit 2016*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.

³ Hypercube, *Kaart fietsgebruik per gemeente*, 2010.

⁴ Verrips, A., Hoen, A. (2016), *Kansrijk mobiliteitsbeleid*, Centraal Planbureau en Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.

⁵ Goldenbeld, Chr. (2015), *Effecten van vergrijzing op verkeersgedrag en mobiliteit*, Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid (SWOV), Den Haag

Verduurzaming krijgt meer aandacht

Door groeiende bewustwording van de schaarsheid van grondstoffen en de negatieve effecten voor het milieu van het gebruik van deze grondstoffen, komt er meer aandacht voor duurzamere omgang met onze planeet. Geopolitieke spanningen en sterk schommelende prijzen van grondstoffen versterken dit. Overheden maken afspraken over het verminderen van de CO₂-uitstoot en dat moet bereikt worden met energiebesparing en energieopwekking uit hernieuwbare bronnen en met een omschakeling naar een circulaire economie; een economie waar, kortgezegd, afval niet bestaat. Burgers nemen initiatief om zelf lokaal energie op te wekken en wijken te verduurzamen. Bedrijven schakelen over op duurzamere productietechnieken. Tegelijkertijd stijgt de energiebehoefte en consumeren we eerder meer dan minder. In Noord-Limburg zijn het toenemend aantal eenpersoonshuishoudens en vergrijzing belangrijke ontwikkelingen in dit opzicht. Ook de economische structuur met veel energieafhankelijke bedrijvigheid vraagt aandacht.

Regionaal energieverbruik

Het particuliere energieverbruik is in Noord-Limburg hoger dan gemiddeld in Nederland. Iets wat niet gek is aangezien de gemiddelde woninggrootte in de regio ook groter is dan landelijk. Binnen de regio zijn er tussen de gemeenten verschillen in energieverbruik te zien. Voor particulier gebruik is het energieverbruik in Gennep het laagst en in Mook en Middelaar, Peel en Maas en Beesel relatief hoog. Kijken we naar het totale energieverbruik per inwoner in elke gemeente inclusief zakelijk verbruik, dan is dat in Horst aan de Maas en Peel en Maas uitzonderlijk hoog. Dat komt door de vele glastuinbouw binnen deze gemeenten. Gemiddeld zijn huishoudens goed voor een vijfde van het energieverbruik in Noord-Limburg. In Horst aan de Maas en Peel en Maas ligt dit dankzij de glastuinbouw lager. In Mook en Middelaar en Beesel is minder sprake van zakelijk verbruik en ligt dit juist beduidend hoger.

Akkoorden en ambities

Overheden op verschillende niveaus hebben de afgelopen jaren akkoorden gesloten of ambities uitgesproken om te verduurzamen; van het Klimaatakkoord in Parijs tot het Energieakkoord in Nederland tot regionale en lokale energieakkoorden of doelstellingen om in het jaar 'X' klimaatneutraal te zijn. Voor Noord-Limburg is er ook een regionale energievisie opgesteld. De ambitie is daarbij om uiteindelijk een energieonafhankelijke regio te creëren. Voor de korte en middellange termijn zijn de landelijke ambities uit het Energieakkoord vertaald naar de regio. In 2020 moet sprake zijn van 14 procent duurzame energieopwekking en een energiebesparing ten opzichte van 2013 van 1,5 procent per jaar. In 2030 zal in totaal 35 procent energiebesparing gerealiseerd moeten zijn en 30 procent van de energie duurzaam opgewekt worden. De akkoorden, ambities en visies zijn positief, maar dan moeten de doelstellingen wel in de praktijk gerealiseerd worden. De regionale energievisie laat zien dat er voor Noord-Limburg de komende decennia een enorme opgave ligt om de omschakeling naar een duurzamere samenleving ook daadwerkelijk te maken. De regio kan voor duurzame energie niet alleen blijven kijken en wijzen naar de Noordzee, de polders en het buitenland. Ook in deze regio moeten ruimte voor worden gecreëerd.

Stijgende energiebehoefte

Een extra uitdaging voor verduurzaming is dat de energiebehoefte stijgt. We verbruiken bijna 12 procent meer energie dan in 1990 en de verwachting is dat dit alleen maar toeneemt. Een belangrijke verklaring ligt in de digitalisering van onze samenleving. We gebruiken meer elektrische apparaten dan ooit en met intensiever gebruik van computers in hun bedrijfs- en productieprocessen verbruiken ook bedrijven meer en meer energie. Waar mobiliteit nu goed is voor bijna een kwart van de energievraag, zal deze met de opkomst van de elektrische auto een sterke impuls krijgen. Bij volledige overgang op elektrisch rijden zal de energiebehoefte voor mobiliteit 1,5 tot 3 keer zo hoog zijn.¹ Ook demografische ontwikkelingen hebben invloed op de energiebehoefte. Met de toename van het aandeel eenpersoonshuishoudens stijgt namelijk het energiegebruik. Voor hetzelfde aantal mensen zullen meer huizen moeten worden warm gestookt. Vergrijzing heeft daarbij een nog verder versterkend effect. Naast dat dit de toename van het aandeel eenpersoonshuishoudens voedt, verbruiken ouderen ook nog eens relatief veel energie. Vooral voor 75-plussers geldt dat zij een hogere kamertemperatuur wensen om comfortabel te zijn en vaker thuis zijn dan jongere leeftijdsgroepen. Daarnaast gebruiken zij steeds meer net zoveel apparaten als jongere leeftijdsgroepen. Door toegenomen

huizenbezit onder ouderen verhuizen zij bovendien minder snel naar een kleinere woning en wonen zij vaak in relatief grote huizen. Kortom, grote woningen die verwarmd moeten worden voor weinig mensen.

Kansen verduurzaming woningen

Het energiebesparingspotentieel bij ouderen is groot en ook voordelig voor ouderen. Zo verbruiken 65-plussers die wonen in een woning gebouwd na 2005 bijna de helft minder aardgas per vierkante meter dan ouderen die in woningen van voor 1965 wonen. De energieprestatie van de nieuwbouwwoningen is beter en de woning is veelal kleiner. De verhuismobiliteit van ouderen is echter laag. Energiebesparende maatregelen in de huidige woning zijn een andere mogelijkheid. Alleen investeren ouderen beduidend minder in hun woning dan jongere leeftijdsgroepen. Er zijn minder 'natuurlijke momenten', zoals gezinsuitbreiding. Ook kan de lange terugverdientijd van energiebesparende maatregelen voor ouderen een drempel zijn om in woningverduurzaming te investeren. Maar er zijn ook kansen. Met het overheidsbeleid om ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen groeit de aandacht voor woningaanpassingen om de woningen levensloopbestendig te maken. Dit kan een 'natuurlijk moment' zijn, waarbij energiebesparende maatregelen meegenomen kunnen worden bij de aanpassing van de woning. Meer 'natuurlijke momenten' voor verduurzaming van woningen komen er vanaf 2020 als de babyboomers langzaam maar zeker de woningmarkt verlaten. Zij verhuizen naar een zorginstelling of komen te overlijden. Het moment dat een woning van eigenaar verandert is vaak het moment dat in woningverduurzaming geïnvesteerd wordt.²

Energieverbruik per type huishouden

Kleine huishoudens verbruiken per persoon meer energie dan grotere huishoudens. Met de toename van het aandeel kleine huishoudens zal de energiebehoefte ook stijgen.

2012

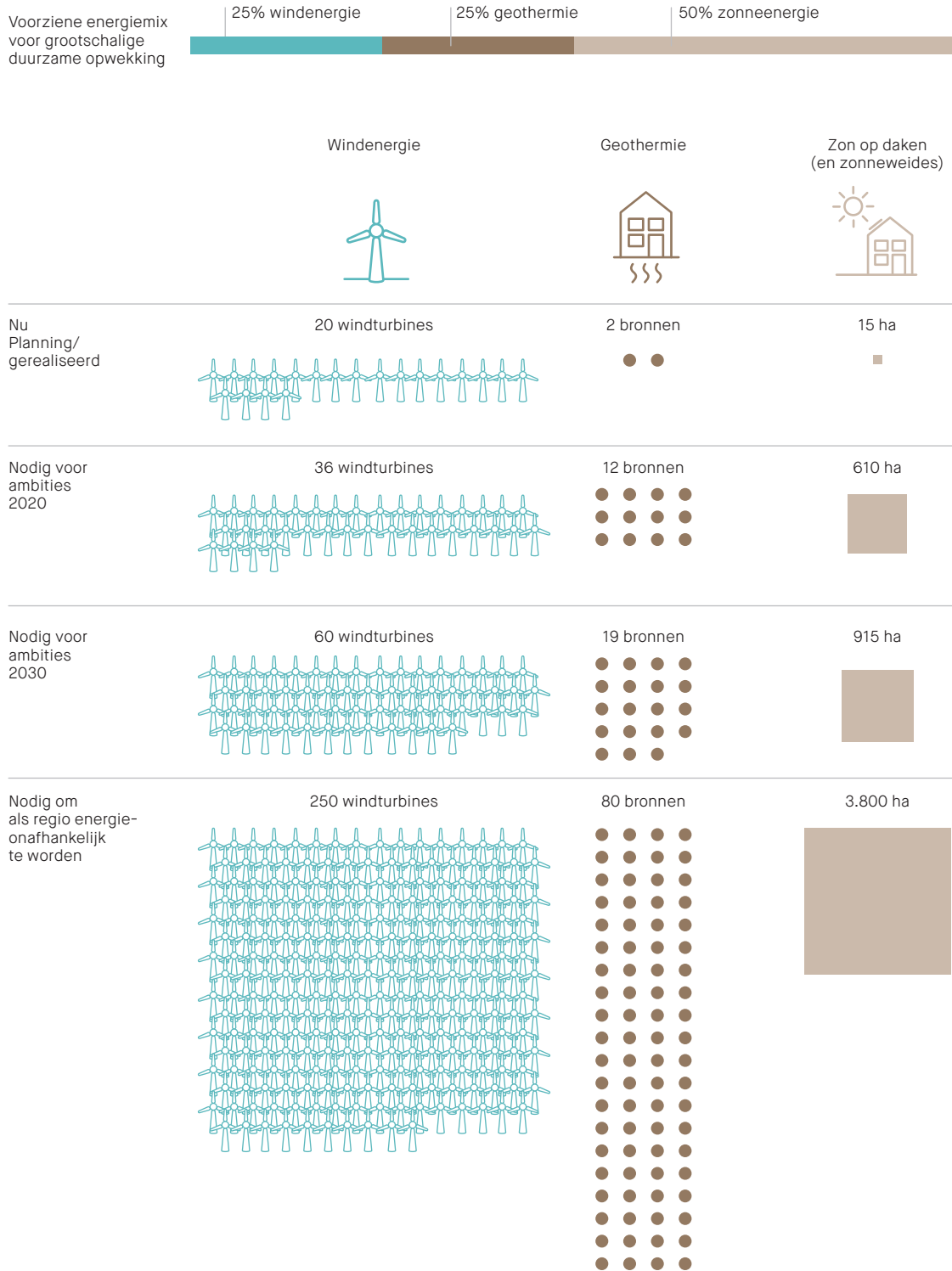
Bron: Planbureau voor de Leefomgeving

Vervanging woningen met slechte energieprestatie

Met de demografische ontwikkelingen in Noord-Limburg is er op sommige plekken sprake van een groeiende mismatch tussen woningaanbod en woningvraag. Bijvoorbeeld omdat er met de groei

Werk maken van de energietransitie in Noord-Limburg

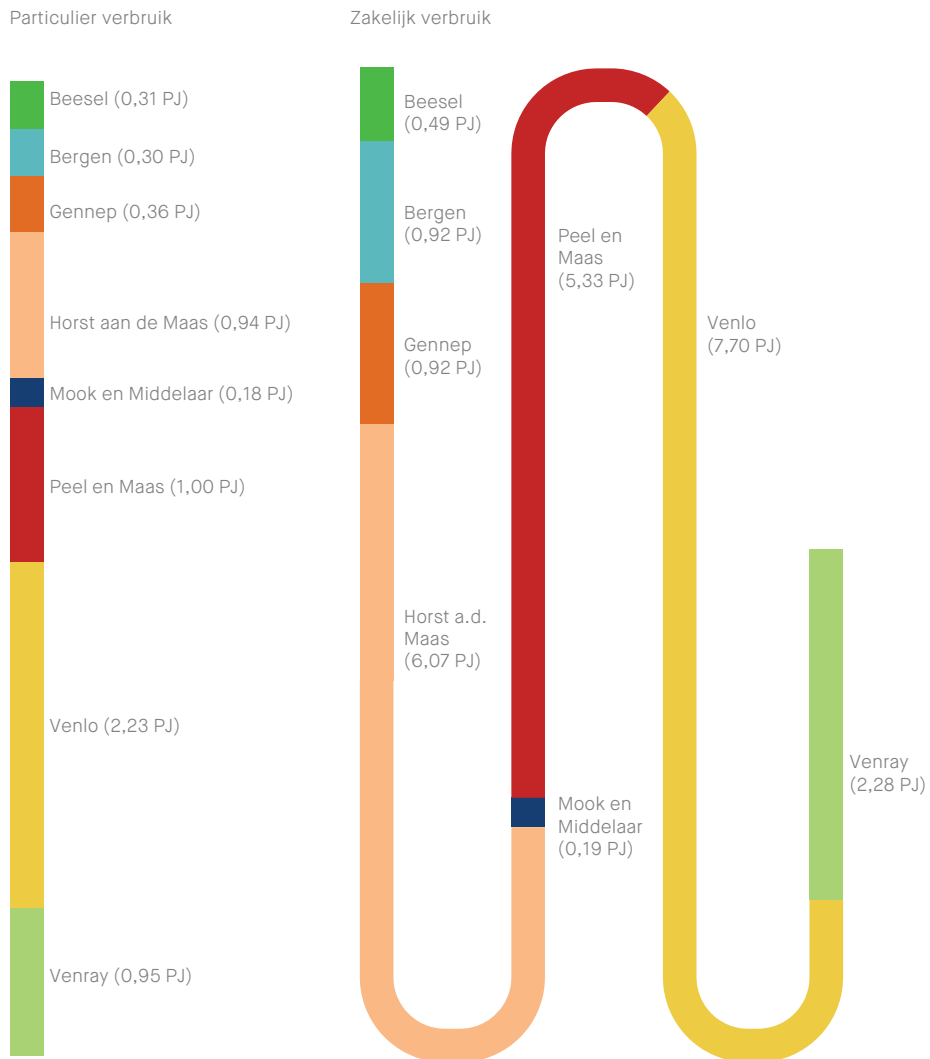
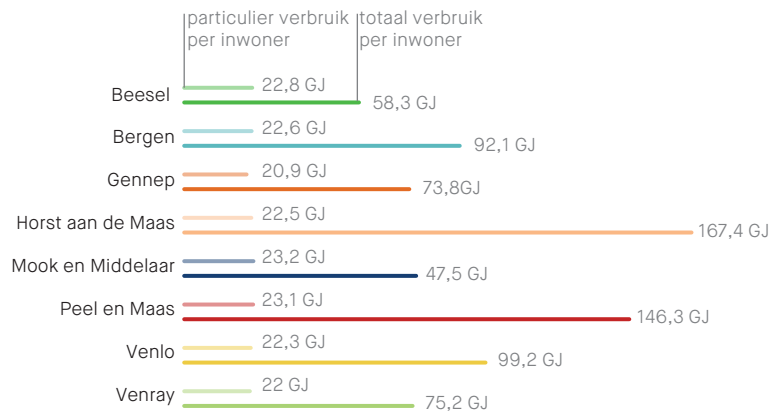
De ambities uit het Energieakkoord zijn met de regionale energievisie vertaald naar Noord-Limburg. Om de ambities te realiseren is grootschalige duurzame energieopwekking nodig. Deze grootschalige opwekking zal voorzien in 80 procent van de benodigde duurzame opwekking, daarnaast is er nog kleinschalige opwekking bij particulieren. Uit deze cijfers blijkt hoe enorm de opgave van de energietransitie is.

Bron: Regionale energievisie Noord-Limburg, 2016

Energieverbruik per gemeente

Het energieverbruik in de regio verschilt sterk van gemeente tot gemeente. Dat komt vooral tot uitdrukking als het verbruik per inwoner wordt berekend. Naast particulier verbruik speelt zakelijk verbruik een grote rol. In Horst aan de Maas en Peel en Maas, gemeenten met veel glastuinbouw, is het verbruik veel hoger dan in andere gemeenten.

Bron: Regionale energievissie Noord-Limburg, 2016

van eenpersoonshuishoudens vraag is naar kleinere woningen die er weinig zijn. Vervanging van verouderde woningen met een slechte energieprestatie door energieneutrale nieuwbouw van kleinere woningen kan hier twee vliegen in één klap slaan. Herstructurering van de woningmarkt en verduurzaming. Als op termijn de verminderde vraag naar woningen leidt tot leegstand kan sloop van woningen met een slechte energieprestatie ook bijdragen aan een verbetering van de woningvoorraad. Dit zijn denkbare scenario's voor verouderde huurwoningen in het bezit van woningcorporaties. Voor koopwoningen zal dit zonder overheidsingrijpen lastig te organiseren zijn. Ook al kan het lang duren voordat een woning met een slechte energieprestatie in een ontspannen woningmarkt wordt verkocht, voor eigenaren of erfgenamen is het een belangrijk deel van hun vermogen.

Energieke samenleving

Een positieve ontwikkeling, die relevant is voor de koopsector, is dat op steeds meer plekken in Nederland mensen samenwerkingen starten voor lokale duurzame initiatieven en het aantal initiatieven blijft groeien. Op het gebied van energie zijn er momenteel 313 coöperaties met zo'n 50 duizend leden. Dit is bovenop de vele informele initiatieven op straat-, buurt- en wijkniveau, waarin burgers met elkaar samenwerken voor isolatie van hun huizen, collectieve aanschaf van zonnepanelen, voorlichting over energiebesparing, huiskamerbijeenkomsten, autodelen et cetera. Ook in Noord-Limburg zijn er dergelijke initiatieven, zoals Energiecoöperatie Peel en Maas. Opvallend is dat in dit soort initiatieven uit de energieke samenleving veel gepensioneerden actief zijn. Zij hebben de tijd omhanden om zich actief in te zetten en willen graag hun kennis en expertise inzetten. Een vergrijzende bevolking betekent een groot potentieel aan actieve gepensioneerden, vergrijzing biedt zodoende kansen voor verduurzaming.

Duurzame bedrijven

Doordat 80 procent van het energieverbruik in Noord-Limburg zakelijk verbruik betreft, is het potentieel voor energiebesparing en verduurzaming bij bedrijven nog veel groter dan bij huishoudens. De in Noord-Limburg sterk vertegenwoordigde sectoren agrofood, logistiek en industrie verbruiken veel energie en met verdere automatisering zal dit nog verder toenemen. Veel bedrijven zien daarom het belang van energiebesparing en lokale energieopwekking. Energiekosten zijn daarmee op termijn voorspelbaarder. Waar nieuwe distributiecentra worden ontwikkeld, is dat momenteel standaard met een dak vol zonnepanelen. De toepassing van LED-verlichting kan het energieverbruik in de glastuinbouw halveren. Bovendien kan die verlichting bijdragen aan betere groei van en een hogere kwaliteit van het product. Op diverse bedrijventerreinen wordt geëxperimenteerd met slimme energievoorziening. Zo heeft Greenport Venlo een eigen energiebedrijf, Etriplus, dat werkt aan de verduurzaming van de energievoorziening en daarmee de verbetering van de concurrentiepositie van de ondernemers in het gebied. Tot slot zien steeds meer bedrijven winst in zogenaamde 'circulaire businessmodellen'. Daarbij wordt niet alleen ingezet op energiebesparing, maar op verduurzaming van het hele bedrijfsproces; producten en grondstoffen worden zoveel als mogelijk hergebruikt en waardevernietiging geminimaliseerd. Voor bedrijven is verduurzaming uiteindelijk geen luxe, maar een langere termijnstrategie. Hetzelfde geldt voor de regionale economie en het op peil houden van de regionale werkgelegenheid.

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- Regionaal de fysieke ruimte creëren voor energietransitie.
- Burgerinitiatieven voor verduurzaming in de regio monitoren en faciliteren.
- Stimuleren van energiebesparing bij oudere huishoudens, waar nog een groot energiebesparingspotentieel zit.
- Verduurzaming van bedrijven is belangrijk voor de regionale economie en werkgelegenheid. Stimuleren van energiebesparing en duurzame energieopwekking bij bedrijven.

¹ Nijland, H., e.a. (2012), *Elektrisch rijden in 2050: gevolgen voor de leefomgeving*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.

² Middelkoop, M. van (2014), *Energiebesparing: voor wie loont dat?*, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.

Cradle to Cradle Stads Kantoor Venlo, foto: gemeente Venlo

Michel Weijers

directeur C2C ExpoLAB

“Ik heb al meer dan 3.500 mensen rondgeleid in het nieuwe stadskantoor van Venlo,” vertelt Michel Weijers. Hij was projectleider van de bouw van het iconische gebouw dat volledig volgens de *Cradle to Cradle*-filosofie is gebouwd. In deze filosofie zijn kringlopen gesloten. Afval bestaat dus niet meer, materialen kunnen zonder kwaliteitsverlies worden hergebruikt. De regio Venlo heeft ‘als eerste regio ter wereld’ *Cradle to Cradle* omarmd als ontwikkelingsfilosofie. Weijers: “*Cradle to Cradle*-geïnspireerde projecten in Venlo zijn bijvoorbeeld Basisschool de Zuidstroom, Sporthal-Zuid en het Kazerneterrein.” Weijers wil als directeur van C2C ExpoLAB de verspreiding van de *Cradle to Cradle*-filosofie binnen de regio Noord-Limburg verder te stimuleren.

Krimp

Noord-Limburg moet wel, volgens Weijers: “Deze regio gaat met krimp te maken krijgen en kent een uitstroom van hoogopgeleiden. Juist regio’s die te maken hebben met krimp worden veel meer geprikkeld om nieuwe wegen in te slaan dan regio’s waar de krimp nog niet aan de orde is. Wat je heel duidelijk ziet, is dat in regio’s waar geen krimp aan de orde is je minder innovatie ziet, maar veel meer optimalisatie van bestaande economische processen – verbeteren wat (nog) goed gaat. In krimpregio’s zie je heel nadrukkelijker een stroming ontstaan waar niet zozeer de bestaande economie geoptimaliseerd wordt, maar veel meer gekeken wordt hoe nieuwe economische principes het tij kunnen keren. Dit laatste was in Venlo de directe aanleiding om het *Cradle to Cradle*-principe te omarmen.”

“De *Cradle to Cradle*-filosofie kan echt een drager worden van het ‘regionale verhaal’ van Noord-Limburg.”

Een regionaal verhaal

“Ik denk dat de *Cradle to Cradle*-filosofie echt een drager kan worden van het ‘regionale verhaal’ van Noord-Limburg. In Venlo zie je dat er al veel enthousiasme voor is en dit zou eigenlijk ook opgepakt moeten worden in de kleine kernen. Zo’n innovatieve aanpak past heel goed bij deze regio. We zitten hier niet zo vast aan tradities en het ondernemerschap zit er al in. Mensen zijn hier zakelijk en hardwerkend. Daar zit soms ook wel een nadeel aan, dat het negatieve gaat overheersen. ‘Nenenenenten’ noemen we dat. En als je het dialect niet spreekt kom je er moeilijk tussen, dat heb ik zelf ook ervaren.”

Vorbij Calimero

En dat terwijl de toekomst van de regio volgens Weijers echt ligt in het zich openstellen naar andere regio’s. Weijers woont zelf in Duitsland en ziet dat daar veel interesse is in de regio. “Als ik met mijn buurman praat, zegt hij dat hij niet snapt dat Venlo zo onbekend is. In Duitsland is Venlo echt een belangrijke en bekende stad. In Nederland is dat veel minder, dat kunnen we echt sterker gaan uitdragen. Bijvoorbeeld met de lobby in Den Haag. Ik zou dat dan natuurlijk koppelen aan het *Cradle to Cradle*-perspectief. Dat kan dan ook focus geven aan de regio. We hebben drie sterke sectoren – agrofood, logistiek en de maakindustrie – en een Greenport, maar het is nog erg versnipperd. Ik hoop dat we, startend in Venlo, een verleidelijk perspectief kunnen neerzetten waar andere Noord-Limburgse plaatsen bij willen horen. We moeten hier in Noord-Limburg echt af van dat Calimero-gedrag.”

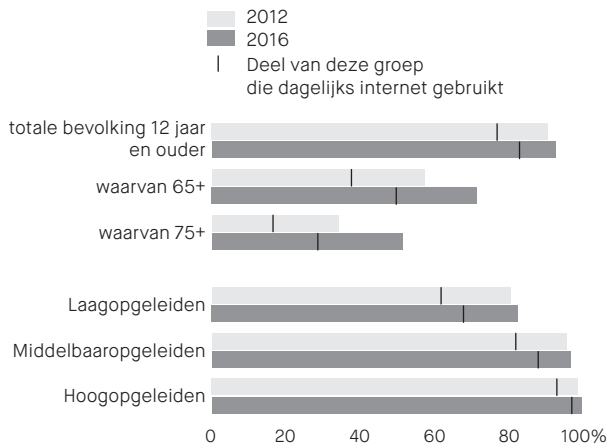
De in aanbouw zijnde energieneutrale en op glasvezel aangesloten woonwijk Oppe Brik in Reuver (gemeente Beesel)

De samenleving digitaliseert

De digitalisering van de samenleving is een ontwikkeling die onze levens en onze economie al in grote mate heeft veranderd. In de toekomst zal de virtuele wereld nog meer versmolten raken met de fysieke wereld. Digitalisering zal ons leven nog comfortabeler maken, onderlinge samenwerking vergemakkelijken, een belangrijke rol spelen in het succes van bedrijven en economische groei en ons in staat stellen om onze schaarse ruimte efficiënter te benutten. Aangesloten zijn en je weg weten in de digitale samenleving wordt belangrijker om mee te blijven doen, voor mensen en bedrijven. De snelheid waarmee digitalisering in de toekomst veranderingen teweeg zal brengen, is moeilijk te voorspellen. Enthousiasme kan versnellend werken, maar er zijn ook kritische geluiden te horen.

De online samenleving

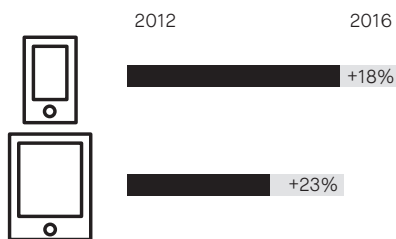
Deel van de bevolking dat internet gebruikt

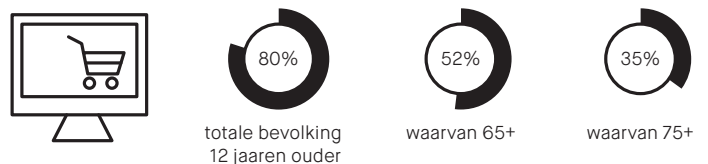
Hiervoor gebruiken we internet het meest

Het aantal smartphone- en tabletgebruikers neemt toe

Vooral jongere generaties internetgebruikers doen veel aankopen via internet

Bron: CBS Statline

Meer online

In Nederland gebruikt het grootste deel van de bevolking regelmatig internet. Internet is voor velen niet meer uit het dagelijks leven weg te denken. Toch zijn er nog 1,2 miljoen die nog nooit internet hebben gebruikt. En dat zijn vooral ouderen. Van de 64-plussers gebruikt 29 procent geen internet, van de 75-plussers zelfs 49 procent. Toch zijn ook ouderen steeds vaker online. In 2012 had nog twee derde van de 75-plussers nooit internet gebruikt. Onder laagopgeleiden is het aandeel mensen dat geen internet gebruikt ook relatief hoog met 18 procent. Bij hoogopgeleiden is dat een schamele 1,2 procent. Gebruiken mensen eenmaal internet, dan is dat bij alle groepen vrijwel dagelijks. Alleen onder oudere internetgebruikers is er een deel dat zegt iets minder vaak online te zijn, maar dan vaak wel wekelijks. Niet-internettende ouderen zijn vaak laagopgeleid en vrouw.

Verbonden en vaardig

Hoewel het gebruik van internet onder laagopgeleiden en vooral ouderen toeneemt, is deelname aan de digitale wereld van deze groepen een punt van aandacht in een samenleving waar je steeds meer zaken alleen online kan regelen. Deelname aan de digitale wereld vergt niet alleen internetgebruik, maar ook internetvaardigheden. Onder ouderen en laagopgeleiden is er nog een grote groep die weinig vaardigheden heeft, zeker als het gaat om omgang met software. De opkomst van digitale applicaties om zorg op afstand te verlenen zal het belang van digitale vaardigheden alleen maar doen toenemen. In Noord-Limburg zal hier met een vergrijzende bevolking, die voor een groot deel ook lager opgeleid is, aandacht voor

nodig zijn. Tegelijkertijd zijn meer en meer mensen die de 75 passeren digitaal vaardig en zijn er simpeler te bedienen alternatieven voor de laptop of computer, zoals de smartphone en de tablet. Onder ouderen is met name de laatste aan een snelle opmars begonnen.

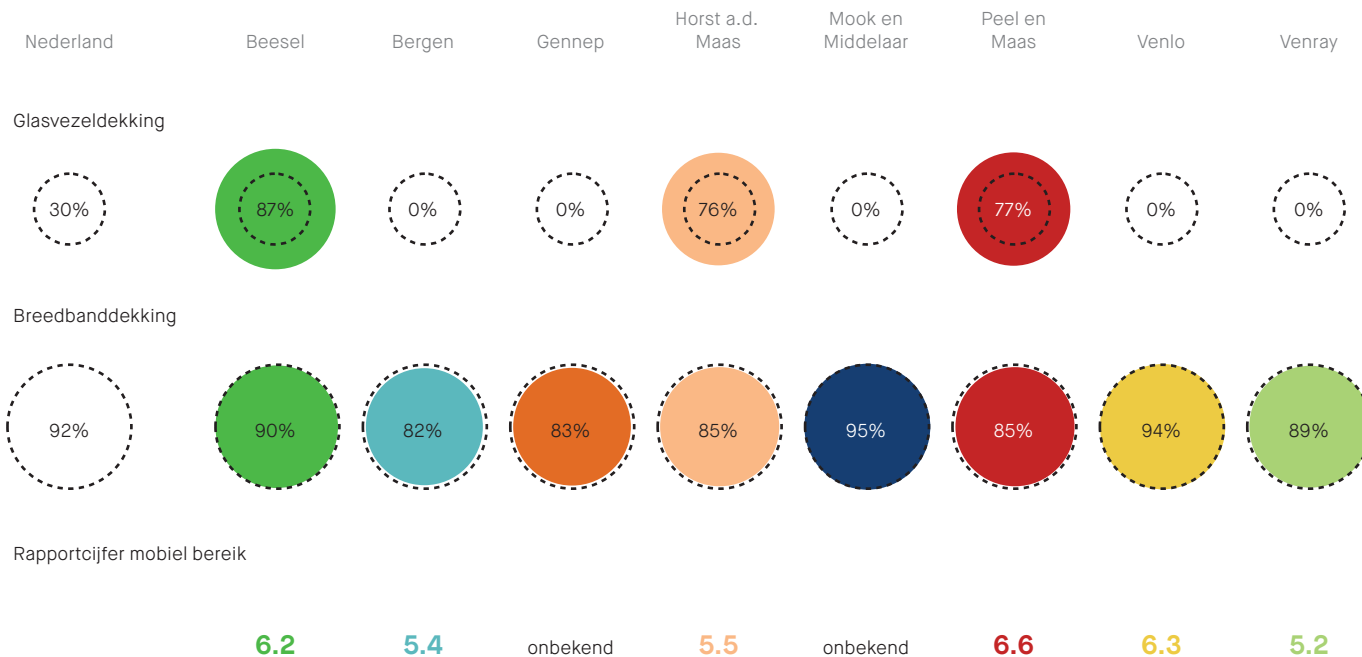
Online samenleving

Ook in de activiteiten op het internet zijn er verschillen als we kijken naar leeftijd en opleiding. In alle gevallen draait ons digitale leven vooral om communicatie. We e-mailen, onderhouden contact met anderen via sociale netwerken, chatten en bellen. Internet is daarnaast een grote informatiebron, voor producten en diensten, maar ook voor onze gezondheid. Middelbaar- en hoogopgeleiden zoeken meer informatie over hun gezondheid dan laagopgeleiden. We spelen spelletjes, luisteren muziek en lezen de krant via internet. We doen onze bankzaken en kopen elk jaar weer meer online. Ouderen en laagopgeleiden zijn op deze laatste twee punten duidelijk minder actief. Het aantal mensen dat internetbankiert en online winkelt neemt onder deze groepen wel het sterkst toe.

Met de opkomst van internet waren er mensen die 'the death of distance' voorspelden, dat de samenleving compleet *footloose* zouden worden als we alles online zouden kunnen doen. De menselijke behoefte aan ontmoeting heeft er echter voor gezorgd dat we elkaar nog steeds opzoeken. Dankzij online mogelijkheden zijn we wel minder afhankelijk van vaste geijkte plekken voor deze ontmoeting. We spreken daar af waar we willen zijn. De kwaliteit van de plek wordt daarmee belangrijker.

Digitale connectiviteit Noord-Limburg

Voor digitale connectiviteit spelen glasvezel, breedband en mobiel bereik een grote rol.
 Glasvezeldekking: het percentage woningen dat zonder veel inspanningen (direct) aangesloten kan worden op een glasvezelkabel, inclusief de woningen die al glasvezel hebben tot in de meterkast
 Breedbanddekking: het percentage adressen met breedband kabelaansluiting

Bron Stratix (glasvezeldekking en breedbanddekking) en NOS (mobiel bereik)

Digitale platforms

Websites en apps verbinden ons met onze vrienden en kennissen, van Facebook tot LinkedIn, Snapchat tot Whatsapp. Ze verzorgen, vaak *realtime*, informatie op maat voor onze reizen of over het weer. En als digitale platforms brengen ze vraag en aanbod samen. Dat is interessant voor bedrijven, van restaurants tot taxiondernemingen, maar ook voor individuen. Via platforms als Marktplaats of Etsy kunnen individuen tweedehands of eigengemaakte spullen verkopen en kopen. Ook spelen digitale platforms een grote rol in de deeleconomie. Buurtgenoten lenen elkaar spullen uit via Peerby, delen elkaars auto via MyWheels, of halen bij elkaar eten af via Thuisafgehaald. Deze platforms kunnen bijdragen aan een duurzamere leefstijl (spullen delen), sociale cohesie en lokaal ondernemerschap. Voor het functioneren van dit soort platforms waarbij online en de fysieke wereld bij elkaar komen, is wel een bepaalde massa van vraag en aanbod nodig. Veel deelplatforms functioneren zodoende beter in een stedelijke omgeving. Tot slot zijn er digitale platforms die met directe feedback en reviews de kwaliteit van plekken in kaart brengen, of het nu een restaurant of een recreatiegebied is. Hiermee kunnen ondernemers ook zonder grote marketingbudgetten op de kaart komen te staan, al zullen loze beloften van kwaliteit direct worden afgestraft.

Smart economy

Digitalisering verandert de economie. In de trend *veranderende economie en arbeidsmarkt* wordt dit uitvoerig besproken. Bedrijven moeten mee in de vaart

der digitalisering om concurrerend te blijven. Winkels overleven niet als ze niet ook online een goede aanwezigheid hebben. Online is de concurrentie hevig, op prijs en snelheid van en service bij levering. Grote bedrijven hebben een voordeel. Kleine winkels moeten het hebben van nicheproducten (luke- of ambachtelijke producten) en persoonlijke service. Samenwerking met grotere digitale platforms kan ze helpen online ook een markt te vinden. Om in het brede concurrerende speelveld klanten te trekken is beleving en service een belangrijk aspect geworden. Online winkels gaan over tot een combinatie met fysieke winkels voor persoonlijke service. Merkbedrijven openen eigen winkels, zogenaamde *concept stores*. De invloed van online winkelen doet zich voelen in de binnensteden. De leegstand daar wordt er voor een groot deel door veroorzaakt. De ene binnenstad is gevoeliger voor deze dynamiek dan de andere. Strategisch gelegen, aantrekkelijke binnensteden van de grotere steden hebben de betere kaarten, stadsdeelcentra hebben het veelal moeilijk. In Noord-Limburg heeft de binnenstad van Venlo de beste positie, maar concurreert deze met Eindhoven, Nijmegen en Düsseldorf. Ook Roermond is met het Designer Outlet Center een concurrent.

Ook in de industrie, logistiek en landbouw is digitalisering een ontwikkeling die een grote betekenis zal hebben. *Smart industry* is een term die in dit kader veel gebezigd wordt. Fabrieken kunnen met automatisering van (delen van) hun productielijnen sneller, slimmer en goedkoper produceren. Logistieke bedrijven zullen automatisering inzetten om hun diensten en vooral timing te optimaliseren en zich proberen te onderscheiden met aanvullende services. Precisielandbouw, bijvoorbeeld met inzet van *drones* die nauwgezet in de gaten houden hoe de gewassen ervoor staan en wanneer ze voeding nodig hebben, maakt agrarische bedrijven productiever. Zeker voor de langere termijn zijn deze innovaties belangrijk voor concurrerende bedrijvigheid. Niet voor niets

zet het Rijk met een *Smart Industry*-programma in op bewustwording en innovatie in de industrie, logistiek en landbouw. In de economische structuur van Noord-Limburg zijn deze sectoren sterk ontwikkeld.

Internet der dingen

De verdere integratie van de virtuele en fysieke wereld wordt ook wel het *Internet of Things* genoemd. Dit gaat enerzijds over productielijnen die communiceren met internet, maar ook over alledaagse voorwerpen die zijn verbonden met internet en gegevens uit wisselen. Van de slimme thermostaat in huis die je met je mobiel kan bedienen tot wearables – kleding en accessoires die online verbonden zijn – draagbare gezondheidsmeters – die je gezondheid monitoren. In het verkeer kunnen sensoren verkeersstromen monitoren en sturen met dynamische verkeersmanagementsystemen. Ook bij andere stromen in de stad zoals afval, energie en water kan het *Internet of Things* bijdragen aan meer efficiëntie. Meerdere steden geven met pilots van dit soort toepassingen invulling aan de smart city.

Slimme regio

Voor een online samenleving, een slimme economie en het internet der dingen zijn een goede digitale infrastructuur en connectiviteit nodig. Met internetknooppunten, datacenters en internationale dataverbindingen heeft Nederland een digitale infrastructuur van hoge kwaliteit die onlangs werd geroemd als 'mainport' van Nederland, naast de havens van Rotterdam en Schiphol. Nabijheid van de digitale hoofdinfrastructuur is voor bedrijven aantrekkelijk wegens snelle en betrouwbare verbindingen. Het zwaartepunt van de digitale mainport ligt in de regio rond Amsterdam, maar ook Noord-Limburg is dooraderd met het primaire glasvezelnetwerk, de digitale aorta van Nederland. In verschillende gemeenten in de regio wordt werk gemaakt van het aansluiten van bedrijven en woningen op glasvezel. Vooralsnog daar alleen sprake van in Beesel, Horst aan de Maas en Peel en Maas. In heel Nederland blijft de uitrol van glasvezel momenteel achter bij eerdere verwachtingen van 3,5 miljoen aansluitingen in 2017. Een belangrijke hobbel is dat de vraag achterblijft door de aansluitkosten voor huishoudens en de opkomst van mobiele 5G-internetverbindingen als alternatief. Glasvezelverbindingen zijn echter veiliger, betrouwbaarder en vergen minder energie dan mobiele verbindingen. Vooral voor bedrijven zijn dit belangrijke aspecten als zij meer gebruik gaan maken van het *internet of things*-toepassingen.

Onvoorspelbaarheid en kritiek

De vaart van verdere digitalisering is moeilijk te voorspellen. Als we nadenken over de toekomst zijn we geneigd technologische innovatie als een lineair proces te zien. Kijken we terug dan zien we dat innovatie exponentieel toeneemt. Het speelveld is niet alleen voorbehouden aan grote bedrijven met R&D-afdelingen. In onze mondiale netwerksamenleving kan een idee van een individu in kort tijdsbestek ontwikkeld worden tot product of dienst en uitgroeien tot een succes of zelfs radicale innovatie; de nieuwe ontwikkeling vervangt in een kort tijdsbestek bestaande producten of diensten. Innovatie wordt van alle kanten gestimuleerd, maar er groeit ook een kritisch geluid. Critici plaatsen kanttekeningen bij wat deze digitalisering doet met onze samenleving, er zijn zorgen over privacy en democratie. Hoe verhouden wij ons tot elkaar? Van wie zijn de data die verzameld worden en tot op welke hoogte mag je burgers 'volgen'? Wie schrijft de regels, de algoritmes, van technologische toepassingen in het publieke domein als *predictive policing* waarmee crimineel gedrag voorspeld wordt en welke democratische besluitvorming vindt daarover plaats? Komen met een focus op efficiëntie en technologische innovatie andere waarden niet onder druk?

Opgaven die deze trend met zich meebrengt

- De kansen van digitale platforms voor de leefbaarheid en bereikbaarheid van voorzieningen benutten.
- De digitale vaardigheden van ouderen in de regio monitoren en waar nodig voldoende mogelijkheden creëren voor ouderen om deze vaardigheden te verbeteren.
- Bedrijven in de regio moeten innoveren, tenminste zodanig dat zij in de pas lopen met de digitalisering in hun sector. (zie ook trend 5)
- De kwaliteit van de digitale infrastructuur monitoren en voorbereiden op verdere digitalisering en de behoefte aan betrouwbare en snelle verbindingen.

Op straat in Venlo

Roepaen Podium, 'de Paradiso van het zuiden',
concertzaal in voormalig klooster in Ottersum
(gemeente Genneep), foto: Kim Balster

3 scenario's voor Noord-Limburg

3 scenario's voor Noord-Limburg

De toekomst is open, maar niet leeg. Dat wil zeggen dat wat de toekomst brengt onzeker is, maar tegelijkertijd wordt beïnvloed door het verleden. Met deze scenario's onderzoeken we de onzekerheden van de toekomst en spiegelen we deze aan de regio Noord-Limburg. Scenario's zijn geen voorspellingen, het zijn voorstellingen van de nabije toekomst. Ze bieden een andere blik op de werkelijkheid, schetsen contrasterende toekomstbeelden en lezers worden indirect met hedendaagse vooronderstellingen geconfronteerd. Scenario's helpen om uit dagelijkse denkpatronen te komen, om onzekerheden op te zoeken en te onderzoeken om zo op verschillende toekomst te kunnen anticiperen.

Zekere en onzekere ontwikkelingen

De scenario's zijn opgebouwd uit een combinatie van onzekere ontwikkelingen. De trends die in deze publicatie worden beschreven, zijn ontwikkelingen die al in gang zijn gezet. Daar zien we om ons heen allerlei bewijs van. In welke mate deze trends doorzetten, is echter nog niet zo makkelijk te zeggen. Dat hangt af van een aantal onzekere ontwikkelingen die we variabelen noemen. Wij zien drie belangrijke variabelen, te weten: (1) de mate waarin globalisering doorzet; (2) de machtsverhoudingen in de samenleving; en (3) het dominerend waardenpatroon in de samenleving.

De mate waarin globalisering doorzet: internationale economie, nationale economie of regio-economie

Globalisering gaat in wezen over macro-economische ontwikkelingen en dan vooral over of economische activiteit zich verder concentreert in de megasteden van de wereld of dat er een kentering in deze dynamiek komt. De trend die zich over de afgelopen decennia heeft gemanifesteerd, wijst op het eerste. Nederland kan deze dynamiek met haar relatief kleine steden maar mondjesmaat bijbenen. Aan de andere kant nemen de afgelopen tijd geopolitieke spanningen toe en groeit op vele plekken en in Europa het nationalisme. Het laatste wordt mede gevoed door een negatief gevolg van globalisatie van de afgelopen decennia: de

ongelijke verdeling van welvaart. De roep om een transitie naar een meer circulaire economie en een duurzamere omgang met onze planeet maakt tot slot dat er meer aandacht komt voor een economie waar regio's veel minder afhankelijk worden van internationaal economisch verkeer. Deze ontwikkelingen kunnen ertoe bijdragen dat de globalisering gekenterd wordt. Terwijl sommigen denken dat globalisering een kracht is die niet te stoppen is, zijn er ook mensen die menen dat er wel degelijk een keuze is. De denkrichtingen die wij hier zien, zijn zodoende het perspectief van (a) een verder globaliserende internationale economie, met economische activiteit die zich verder concentreert in de megasteden van de wereld – Nederlandse steden benen dit maar moeilijk bij; (b) meer focus op de nationale economie, waarbij er landelijk nog steeds sprake zal zijn van concentratie van economische activiteit op strategische plekken; en (c) het perspectief van de regio-economie, met grotendeels zelfvoorzienende regio's.¹

Machtsverhoudingen in de samenleving: sterke instituties of zelforganisatie

Door decennia van privatisering en de economische crisis zijn machtsverhoudingen gaan schuiven. Was eerst de overheid de spelverdeler, langzaamaan is het speelveld dichter bevolkt geraakt en zijn er meer partijen die een bepalende rol spelen of opeisen. Eerst waren dat partijen als woningcorporaties, zorgverzekeraars,

multinationals, grote vastgoedontwikkelaars en beleggers. Sinds de economische crisis en met de opkomst van de netwerksamenleving is het vertrouwen in, en de slagkracht van dergelijke instituties gaan wankelen en laten ook kleinere spelers van zich horen. Denk hierbij aan burgerinitiatieven, coöperaties en sociale ondernemingen, maar ook aan kleine ondernemers en snelgroeiende startups. Aansluitend hierop is door de overheid een transitie ingezet van de verzorgingsstaat naar de participatiemaatschappij, waarbij een nog grotere rol is weggelegd voor burgers zelf. Of deze ontwikkeling van zelforganisatie echt breed doorzet, is de vraag. Niet iedereen is tot zelforganisatie in staat of heeft daar zin in. Daarnaast wordt wel eens gewaarschuwd dat een focus op zelforganisatie zal leiden tot een groeiend onderscheid tussen de 'haves' en de 'havenots'. Het kan zijn dat een roep om sterke instituties groeit. Het is echter de vraag of het weer opleven van sterke instituties realistisch is. Er zijn diverse tekenen dat instituties ondermijnd worden door internationale marktpartijen, door via sociale media aangewakkerd wantrouwen tegen instituties of doordat mensen het heft zelf in handen willen nemen. Zodoende zien we voor de machtsverhouding in de samenleving ook twee denkrichtingen: sterke instituties en zelforganisatie.

Het dominerend waardenpatroon: economische waarden of balans in waarden

De laatste variabele is het dominerend waardenpatroon in de samenleving. Sinds jaar en dag, sinds de opkomst van het kapitalisme, zijn economische waarden voor het grootste deel van de bevolking leidend geweest. Nu we welvarender dan ooit zijn en we een grote economische crisis hebben ervaren, komen andere waarden – sociale en ecologische – in beeld. Waarden die bovendien meer aandacht krijgen door de steeds vaker gevoelde negatieve gevolgen van individualisering, globalisering en een groeiend bewustzijn over klimaatverandering. De vraag is echter hoe het dominerend waardenpatroon in de samenleving zich op termijn zal ontwikkelen. Zal het streven naar economische groei en individuele welvaart de boventoon blijven voeren? Of zal er op termijn meer sprake zijn van een balans in waarden? Dit zijn de twee denkrichtingen die we in de scenario's uitwerken.

Drie scenario's

Op basis van deze variabelen hebben we drie scenario's geformuleerd. We combineren de variabelen daarbij met belangrijke onzekerheden die uit de trends naar voren komen. Dat zijn de betekenis die innovatie in mobiliteit zal hebben, de snelheid en impact van digitalisering in de economie en of er al dan niet een snelle transitie naar een meer duurzame omgang met onze planeet bewerkstelligd wordt. De drie scenario's:

- **Hypermobiel: snelle innovatie in mobiliteit en de variabelen nationale economie (een gegroeid nationalisme), sterke instituties en economische waarden dominant;**
- **Maximaal digitaal: verregaande digitalisering in de economie en de variabelen internationale economie, zelforganisatie en economische waarden dominant;**
- **Superregionaal: transitie naar een circulaire economie en de variabelen regio-economie, zelforganisatie en balans in waarden.**

De trends van innovatie in mobiliteit en digitalisering zijn nauw verwant. Ze zijn beiden het resultaat van technologische innovatie. Toch hebben we ze hier uit elkaar gehaald. De reden hiervoor zit in de verschillende perspectieven voor de machtsverhoudingen. Een gegroeid nationalisme met sterke instituties zal remmend werken op de dynamiek van digitalisering die sterk verweven is met de macht van internationale technologiebedrijven en verdere globalisering. Innovatie in mobiliteit is desalniettemin goed mogelijk in dit scenario. Met dit scenario verkennen we specifiek de gevolgen van innovatie in mobiliteit.

In een geglobaliseerde wereld met verregaande digitalisering zal ook sprake zijn van innovatie in mobiliteit waarmee mensen nog mobieler worden. Deze gegroeide mobiliteit zal de dynamiek van globalisering en verdere concentratie van economische activiteit in de grote steden van de wereld faciliteren. In het tweede scenario zal innovatie in mobiliteit echter geen bijzondere betekenis hebben voor de regio Noord-Limburg. Met dit scenario verkennen we specifiek de betekenis van digitalisering en de trek naar de grote stad voor de regio.

In het derde scenario is technologische innovatie ook een belangrijke factor. Deze innovatie maakt de slimmere businessmodellen van de circulaire economie mogelijk. We verkennen met dit scenario de betekenis die dit kan hebben voor Noord-Limburg.

Technologie speelt zodoende een belangrijke rol in de drie scenario's. In elk scenario verkennen we een richting van technologische innovatie die relevant is bij de gekozen combinatie van variabelen. Hiermee onderzoeken we de kansen en uitdagingen van elke richting voor de regio. De drie scenario's bieden daarnaast contrasterende toekomstbeelden voor Noord-Limburg als het gaat om demografie. In het eerste zal de huidige demografische situatie ongeveer gelijk blijven maar wordt immigratie beperkt, in het tweede zal de trek naar de grote stad in Nederland versterkt doorzetten en in het derde zal de regio vooral te maken hebben met autonome bevolkingsontwikkelingen (geboorte en sterfte) en is er eerder sprake van dat mensen naar de regio (terug) komen dan dat zij de regio verlaten.

Elk scenario schetst een ander beeld van de toekomst. We beschrijven telkens in algemene zin de context en de dynamiek in bevolking en wonen en in economie en werken. Met de omschrijving van het perspectief voor de regio gaan we in op wat dit scenario voor Noord-Limburg zou kunnen betekenen. Elk scenario wordt afgesloten met een aantal aandachtspunten voor het handelingsperspectief van de overheid.

¹ Deze verschillende perspectieven zijn losjes gebaseerd op de scenario's van de gezaghebbende verkenning *NL2040* voor de economische toekomst van Nederland uitgevoerd door het Centraal Planbureau.

Hypermobiel

Zelfrijdende elektrische auto's voor vervoer van deur tot deur

Levendige hubs op strategische plekken

Grensc controles zijn weer ingevoerd, minder internationaal verkeer

Tekort aan arbeidskrachten

Hypermobiel

Noord-Limburg is met het gegroeid nationalisme weer meer grensgebied geworden. Met toegenomen mobiliteit is de regio echter relatief aantrekkelijk en is er minder sprake van het wegtrekken van inwoners. De afname van immigratie zorgt echter wel voor vergrijzing en krimp van de bevolking. Strategisch gelegen werklocaties en aantrekkelijke woongebieden in de regio doen het goed. Binnen de regio zijn de verschillen met minder aantrekkelijke plekken wat gegroeid. Daar is meer leegstand.

Het is 2040 en in de afgelopen jaren heeft de innovatie in mobiliteit een vlucht genomen. Zelfrijdende elektrische auto's hebben de manier waarop we ons verplaatsen drastisch veranderd. Doordat je niet zelf achter het stuur hoeft te zitten, kan je tijdens het reizen gerust iets anders doen. Reizen is meer geworden dan alleen je verplaatsen van A naar B en de oude wetmatigheid dat mensen gemiddeld een uur per dag reizen is daarmee gesneuveld. We reizen over grotere afstanden dan ooit. Een grote omslag in mobiliteit kwam er toen innovatie in energieopwekking ervoor zorgde dat elektriciteit goedkoper dan ooit werd. De kosten van mobiliteit zijn erg laag. Daarnaast is individueel vervoer voor het grootste deel van de bevolking toegankelijk doordat je niet per se zelf een auto hoeft te bezitten. Je kan ook een abonnement op mobiliteit hebben. Daarmee ben je bovendien flexibeler in je keuze voor type vervoer en combineer je bijvoorbeeld makkelijk auto en trein. Die laatste zal voor langere afstanden een interessant alternatief blijven, want sneller en vaak net zo comfortabel. En waar de mobiliteitsbehoefte tussen plekken groot is, is er nog steeds een vorm van collectief vervoer; of het nu de trein is of een bus(je). Dat is uiteindelijk het toch efficiëntst. Mobiliteit op maat is het adagium en in plaats van reistijd of -kosten zijn gemak en comfort leidende principes geworden.

Reizen doen we wel vooral binnen onze landsgrenzen. Na een periode van globalisering en verdere integratie van Europa is het vrije verkeer van goederen en mensen namelijk ingeperkt. Toegenomen onvrede in de samenleving over de negatieve gevolgen van globalisering en immigratie en internationale spanningen hebben een hernieuwd nationalisme aangewakkerd. Hierdoor is ook een deel van de productie

die vroeger in het buitenland plaatsvond weer teruggehaald naar eigen bodem. Van internationale handel is nog wel sprake, maar minder dan voorheen. Internationale uitwisseling is er met name van kennis en die vindt veelal online plaats.

Het gegroeide nationalisme is hand in hand gegaan met een steviger opstelling van de overheid. In plaats van een faciliterende overheid is er nu eerder sprake van een sturende overheid. Vanuit de samenleving groeide de roep om sterke instituties die de balans in de samenleving bewaken.

Waar instituties de zorg dragen voor de samenleving, ligt in het dagelijks leven het accent op het eigen welzijn. Een individualisme dat in de hand wordt gewerkt door de individuele mobiliteit. Mensen stappen thuis in hun 'capsule' die hen naar de bestemming brengt en komen in de openbare ruimte nauwelijks nog in aanraking met anderen. We zijn vooral gericht op onszelf en ons eigen netwerk van familie en vrienden. Dat maakt dat er in de samenleving minder sprake is van sociale cohesie en solidariteit. Mensen zorgen voor zichzelf en voor de kwetsbaren in de samenleving hebben we de overheid.

Bevolking en wonen

Waren de grotere steden eerder een aantrekkelijke woonplek voor hogeropgeleiden en jongeren door de nabijheid van werk of studie, de toegenomen mobiliteit heeft ervoor gezorgd dat deze motieven niet

langer leidend zijn in de keuze voor een woonplaats. Langer reizen is minder problematisch dan vroeger, want comfortabel en goedkoop. Bovendien kan je onderweg al aan de slag. Hogeropgeleiden en jongeren kunnen net zo makkelijk blijven wonen in de regio waar ze vandaan komen. Ook voor mensen met een lagere opleiding heeft toegang tot goedkope mobiliteit de potentiële actieradius vergroot en reizen ook zij makkelijker over langere afstanden voor werk.

De trend van het wegtrekken van mensen – en dan vooral hogeropgeleiden en jongeren – uit de meer perifere gebieden van Nederland is afgeremd. Tegelijkertijd is er ook fors minder immigratie van jonge arbeidskrachten. In perifere gebieden waar sprake was van veel arbeidsmigratie zal vergrijzing zodoende nog steeds sterk tot uitdrukking komen. Soms zelfs sterker dan eerder verwacht.

Net als bij werk en studie speelt afstand ook minder een rol bij uitgaan, winkelen, sport, school en zorg. Naast de eerdere ontwikkeling dat veel zaken online geregeld kunnen worden, is er voor iedere leeftijd namelijk gemakkelijk vervoer beschikbaar. Daarmee is de innovatie in mobiliteit goed nieuws geweest voor voorheen weinig mobiele groepen in de samenleving. Ouderen zijn nu langer mobiel en voor kinderen (en hun ouders) maakt het niet zoveel uit als de school of de sportclub 15 kilometer verderop is.

Binnen regio's wordt de woonaantrekkelijkheid zodoende steeds minder bepaald door de directe nabijheid van voorzieningen. Iets wat voorheen in grote mate de aantrekkingskracht van grotere steden en plaatsen bepaalde. De behoefte van mensen aan een prettige woonomgeving en sociale netwerken zijn belangrijker geworden in hun keuze voor een woonplaats. Voor sommigen betekent dat een voorkeur voor rustig wonen in het groen, voor anderen is de stad aantrekkelijker. Voor sommigen zijn persoonlijke contacten belangrijk in de keuze voor een woonplaats en voor anderen is een plek aantrekkelijk omdat diegene er is opgegroeid en er een binding mee heeft.

Groen en open water, cultuurhistorie, de woningvoorraad en de samenstelling van de bevolking spelen een grote rol in de aantrekkingskracht van een plek. Verschillen in woonaantrekkelijkheid tussen plaatsen kunnen moeilijk beslecht worden met een aantrekkelijk aanbod van voorzieningen. In sommige buurten en plaatsen is sprake van een opwaartse dynamiek, in andere juist van een neerwaartse. Verschillen tussen buurten kunnen zich scherper gaan aftekenen. Binnen buurten is met toegenomen individuele mobiliteit de sfeer van de 'forenzenwijk', waar weinig contact is tussen burens, steeds meer gemeengoed geworden. Gelijkgesinden zullen elkaar natuurlijk wel blijven opzoeken, maar de toevallige ontmoeting en het contact met andersdenkenden komen veel minder voor. In een gemeenschap waar mensen meer langs elkaar heen leven kan sociale cohesie onder druk komen te staan en kunnen spanningen groeien.

Economie en werken

De trend van concentratie van economische activiteit in de grote stad is afgezwakt. Economische activiteit concentreert zich in de eerste plaats op goed bereikbare plekken die een aantrekkelijke (werk)omgeving bieden. De dynamiek van de periode dat de automobilititeit net opkwam, de jaren 60 tot 80, herhaalt zich als het ware. Met meer mobiliteit konden mensen verder weg wonen van het werk en concentreerde economische activiteit zich op strategische plekken in het netwerk van snelwegen. Het grote probleem dat toen langzaam groeide, de files, zijn dankzij de slimme zelfrijdende voertuigen geen belemmering meer. En de strategische plekken zijn niet langer de monofunctionele

kantoorgebieden of bedrijventreinen, maar levendige plekken met verschillende functies die een wisselwerking aangaan. Afgestemd op de plek komen hier mobiliteit, werken en collectieve voorzieningen – zoals winkels, scholen, cafés en restaurants – samen en kunnen elektrische auto's ook makkelijk opgeladen worden. Bij veel van dit soort 'hubs' kan tevens overgestapt worden op collectieve vormen van vervoer of op e-bikes. Deze plekken liggen op knooppunten van snelwegen of aan de rand van binnensteden. 'Hubs' kunnen ook een overstappunt zijn voor recreatie.

Binnensteden en centra van plaatsen die goed zijn aangesloten op het mobiliteitsnetwerk kunnen zich ontwikkelen als hub. Zeker als zij compact zijn en een aantrekkelijke omgeving bieden met cultuurhistorie en water. Bedrijventerreinen en kantoorgebieden die minder gunstig liggen en zich niet ontwikkelen tot multifunctionele hub hebben het zwaar. Hier groeit de leegstand en dat heeft ook negatief effect op de uitstraling van de omgeving.

Voor zowel de grote steden in de Randstad als regio's met veel arbeidsmigranten is het strengere immigratiebeleid van grote invloed geweest. Niet alleen in de bevolkingsontwikkeling, maar ook in de economie. Veel buitenlandse werknemers zijn vertrokken en in sommige sectoren is het moeilijk voor bedrijven om voldoende geschikt personeel te vinden.

Perspectief voor Noord-Limburg

In dit scenario zal de bevolkingsontwikkeling in Noord-Limburg niet veel afwijken van het huidige beeld. De trek naar de grote stad is afgeremd en tegelijkertijd wordt de immigratie beperkt. Op termijn zal er net als in de huidige prognoses sprake zijn van bevolkingskrimp en vergrijzing. Deze ontwikkelingen kunnen zich door de inperking van immigratie wel iets eerder en sterker voltrekken. De trend van internationalisering zal als vanzelfsprekend gekenterd worden.

In economische zin biedt dit scenario enige kansen voor Noord-Limburg. Economische activiteit concentreert zich naast in de grotere steden namelijk ook op andere strategische plekken. Noord-Limburg kent diverse goed bereikbare plekken voor automobilititeit en via station Venlo zijn er redelijk goede verbindingen met de rest van het land. Dit is kansrijk voor het op peil houden van de regionale werkgelegenheid. Tegelijkertijd zal verminderde immigratie bijdragen aan een tekort aan arbeidskrachten. De match van vraag en aanbod op de regionale arbeidsmarkt zal waarschijnlijk moeilijker gemaakt worden. Dat kan weer nadelige effecten hebben op de regio als aantrekkelijke vestigingsplek voor bedrijven. De beperking van internationaal verkeer heeft bovendien een negatieve uitwerking op de functie van de regio als Europese logistieke hotspot. Dat zal niet alleen invloed hebben op de logistieke sector, maar ook op de aanpalende sectoren industrie en agrofood.

Binnen de regio zullen de verschillen tussen plekken toenemen. De grotere stad Venlo zal aantrekkingskracht blijven uitoefenen op jongeren en mensen die van enige stedelijke dynamiek houden. Daarbuiten kunnen gebieden net zo goed aantrekkelijk zijn als woonplaats, ook voor mensen die buiten de regio werken. Er zullen echter ook plaatsen zijn die weinig aansprekend zijn. Hier kan de leefbaarheid onder druk komen te staan. Dit zullen met name gebieden zijn waar de woningmarkt nu al minder presteert. In buurten waar de leefbaarheid momenteel al laag is, zal deze met verdere individualisering verder verslechteren. Sociale samenhang zal binnen steden en binnen de regio een aandachtspunt zijn.

Handelingsperspectief voor de overheid

- Om de economische kansen voor de regio te benutten, zullen strategische plekken voor automobilititeit en openbaar vervoer (treinstationsomgeving) zich moeten ontwikkelen tot aantrekkelijke multifunctionele hubs. Om een rol van betekenis te spelen in de nationale economie, en daarmee te zorgen voor voldoende regionale werkgelegenheid, is het daarnaast belangrijk dat deze plekken goed zijn aangesloten op het nationale mobiliteitsnetwerk. Bovendien zal het profiel van de regionale economie zich, met het oog op de beperking van het internationale handelsverkeer, ook meer moeten richten op de nationale markt.
- Met meer nadruk op woonaantrekkelijkheid zal dit een belangrijk onderwerp worden voor de inzet van de overheid. Regionaal gaat het daarbij om werken aan een aantrekkelijke omgeving voor wonen en recreatie. Landschap en cultuurhistorie zijn dan belangrijke aspecten, maar ook op het gebied van vermaak en sport zal een interessant aanbod gewenst zijn. Lokaal gaat het om aantrekkelijke buurten. Met een overwegend individualistische houding in de samenleving zal het de uitdaging zijn om mensen te betrekken bij hun woonomgeving. Wellicht dat er hier een kans ligt bij het oudere deel van de bevolking als de smeerolie van de buurt. Ouderen zijn over het algemeen sneller geneigd zich voor de buurt in te zetten dan het werkende jongere deel van de bevolking.
- Aandacht zal nodig zijn voor gebieden en buurten die minder aantrekkelijk zijn. Om de leefbaarheid hier op peil te houden zullen vaak investeringen in de omgeving, de woningvoorraad en sociale cohesie nodig zijn.
- Het scenario hypermobiel vergt regionaal handelen. Niet in elke gemeente zal sprake zijn van kansrijke ontwikkeling van een 'hub' met economische activiteit en in de ene gemeente zal minder sprake zijn van een aantrekkelijke woonomgeving dan in de andere. Samenwerking tussen gemeenten zal nodig zijn om ervoor te zorgen dat de regio als geheel goed functioneert.

Straatbeeld in Venlo

Ruud van Heugten

directeur Greenport Venlo

In de oksel van de A67 en de A73 ligt Greenport Venlo, een regionaal cluster voor agrofood, maakindustrie en logistiek. Directeur van Ontwikkelbedrijf Greenport Venlo Ruud van Heugten is er uitstekend op zijn plek. “Mijn familie komt uit de logistiek en ik heb er zelf zeventien jaar in gewerkt.” Ontwikkelbedrijf Greenport Venlo is een samenwerking tussen de gemeenten Venlo, Venray en Horst aan de Maas, en de Provincie Limburg. Doel is in het gebied een duurzame economische structuurversterking te realiseren in combinatie met natuurontwikkeling en om meer samenwerking en innovatie tussen de verschillende sectoren te genereren.

De blik naar buiten

Van Heugten benadrukt dat Noord-Limburg een krimpregio is, die te kampen krijgt met vergrijzing en ontgroening. Werkgelegenheid is een absolute voorwaarde om mensen voor een regio te behouden of om nieuwe mensen aan te trekken. Dat is een uitdaging, maar Van Heugten ziet vooral kansen voor Noord-Limburg om ook in 2040 een bloeiende economische regio te zijn. Met agrofood en logistiek, maar nadrukkelijk ook met de maakindustrie. “Het meeste geld wordt verdiend met de maakindustrie. Océ is de stille kracht van de regio.” Economisch gezien is de ligging van Noord-Limburg van grote waarde. Van Heugten: “het grootste deel van de handel van deze regio is met Duitsland, zeker qua *food*. We worden wel de voedingsbron van het Ruhrgebied genoemd. Onze kracht is de handel met andere gebieden. Venlo en Venray zijn wat dat betreft echt lichtpuntjes. Ondernemers daar hebben een oriëntatie op de rest van Nederland en Europa. Als ik een verbeterpunt mag noemen, dan zouden de kleinere dorpen in Noord-Limburg dat ook wat meer mogen hebben. De ondernemers daar kunnen zich meer internationaal profileren.”

“Ondernemers in de regio zouden zich best wat meer internationaal mogen profileren.”

Ambacht en innovatie

Of zoals Van Heugten het met andere woorden omschrijft: “Noord-Limburg doet zichzelf tekort. Er heerst hier een havenmentaliteit, we zijn het Rotterdam van Limburg. Mensen hier zijn harde werkers, maken hele goede producten, maar men is ook een tikkeltje introvert. Dat moet veranderen, dan kunnen we de logistiek, landbouw en maakindustrie hier echt opnieuw uitvinden. Bijvoorbeeld door producten slimmer in de markt te zetten. Neem de paprika. Dat is nu nog hetzelfde product, maar ik zie het helemaal voor me dat in de toekomst een puber een andere paprika wil dan een 65-plusser omdat de stofwisseling heel verschillend is. Daar is ambacht voor nodig, dat moet je zien aankomen en daar moet je slimme producten voor ontwikkelen.”

Kennis als katalysator

Om dit soort innovaties als regio voort te brengen, is een regionale kennisbasis volgens Van Heugten cruciaal. “Een kennisinstituut is een katalysator. Daarom hebben we vanuit Ontwikkelbedrijf

Greenport Venlo ook ingezet op de Brightlands Campus Greenport Venlo, waarin we samen werken met de Universiteit Maastricht. Hierin staan de thema's voeding en gezondheid centraal en proberen we tegelijkertijd cross-overs te maken naar voor deze regio belangrijke sectoren logistiek en maakindustrie. We moeten in deze regio meer gaan investeren in kennis en mensen. Traditioneel is deze regio sterk in het faciliteren van bedrijven, maar we moeten nog meer gaan inzetten op mensen met hoogwaardige opleidingen die passen bij het profiel van de regio.”

Groene Energie

Dat energie in deze toekomstige ontwikkelingen duurzaam opgewekt wordt, is volgens Van Heugten vanzelfsprekend. Hij pleit hierbij voor een typisch Noord-Limburgse aanpak. “We moeten niet per se de Duitse weg volgen. Daar staan weliswaar heel veel windmolens, maar dat heeft de belastingbetaler ook een boel geld gekost. Dat kan slimmer. Ik zie vooral kansen in de doorontwikkeling van zonne-energie. We hebben hier in de regio vele voetbalvelden aan dakoppervlak van bedrijven, die moeten we absoluut benutten voor zonnepanelen.”

Maximaal digitaal

Bedrijvigheid grotendeels geautomatiseerd, veel banen zijn verloren gegaan

Op sommige plaatsen veel leegstand, de leefbaarheid staat er onder druk

Mensen hebben meer vrije tijd, veel recreatie in aantrekkelijke omgeving

Grotere stad nog enigszins dynamisch

Maximaal digitaal

In een verder geglobaliseerde wereld ligt Noord-Limburg in de luwte. Bedrijven in de regio zijn gemoderniseerd en de digitaliseringsgolf heeft geleid tot verlies aan werkgelegenheid. De trek naar de grote steden buiten de regio is geïntensiveerd en in Noord-Limburg is sterk sprake van vergrijzing en bevolkingskrimp. Binnen de regio concentreert de bevolking zich in Venlo. Daarbuiten zijn aantrekkelijke plaatsen geworden tot enclaves van vermogende mensen of bestemmingen voor recreatie of zorgverblijf. Op veel andere plekken dreigt concentratie van sociaaleconomische problematiek en verloedering.

Het is 2040 en digitalisering heeft grote veranderingen in de economie en samenleving teweeg gebracht. Dit werd in de hand gewerkt door globalisering en de daarmee gepaard gaande internationale concurrentie. Een breed streven naar efficiëntie en kostenbesparing en naar innovatie in producten en diensten versnelde de dynamiek van elkaar opvolgende nieuwe technologieën en de toepassing daarvan. Bedrijven zetten met het oog op hun concurrentiepositie sterk in op automatisering van hun bedrijfsprocessen. En ook overheden en andere maatschappelijke organisaties zagen, gezien de krimpende beroepsbevolking, de winst van het automatiseren. Routinematig werk, zowel manueel als cognitief, is overgenomen door computers. Nieuwe banen als programmeurs, datascientists en cyber-security-specialisten zijn erbij gekomen, maar per saldo heeft digitalisering geleid tot een verlies aan werkgelegenheid die de krimp van de beroepsbevolking overtrof. Vooral naar lager- en middelbaar opgeleiden is minder vraag. Niet-routinematige cognitieve en manuele beroepen zijn er nog steeds. Denk aan banen in management, psychologie en wetenschap, maar ook aan kappers en andere persoonlijke dienstverlening; veelal werk dat draait om menselijke interactie. De nieuwe golf van automatisering heeft eraan bijgedragen dat we met minder uren werk ook productief kunnen zijn. Gecombineerd met gegroeide besef dat minder uren werken positieve invloed heeft op het individuele welzijn heeft dit ertoe geleid dat men minder is gaan werken. We hebben meer vrije tijd.

Met de voortgezette globalisering is er sprake van nog verdere concentratie van economische activiteit in metropolen wereldwijd. Daar komen de beste talenten samen en is sprake van levendige interactie. In Nederland doet de Randstad dankzij verregaande specialisatie mondjesmaat mee in

dit internationale krachtenveld. Buiten de Randstad is de economische activiteit beperkt en concentreert deze zich met name in de regio's waar veel industrie was en die gunstig lagen voor internationale logistiek.

Nationale instituties hebben in deze dynamiek verder aan slagkracht ingeboet. In de samenleving hebben grote internationaal opererende technologiebedrijven een belangrijke machtspositie ingenomen, maar zij zijn daarbij wel afhankelijk van de massa die zich via sociale media snel organiseert. Dankzij online netwerken heeft de netwerksamenleving zich nog verder uitgekristalliseerd. Door samenwerking met gelijkgestemden kunnen mensen makkelijk voorzien in de eigen behoefte. Wel zijn de netwerken van verschillende groepen mensen verder van elkaar af komen te staan.

De aandacht voor individuele welzijn en de toename aan vrije tijd maken dat zelfontplooiing een belangrijke rol heeft gekregen in het leven. Maar ook is er veel aandacht voor sociale contacten; contacten met mensen uit de eigen kring van gelijkgestemden, familie en vrienden. Er is meer tijd om gezamenlijk dingen te ondernemen en collectief vermaak en recreatie hebben een belangrijke rol ingenomen onze tijdsbesteding.

Bevolking en wonen

De bevolkingsgroei concentreert zich, net als de economische activiteit, verder in de vier grote steden van het land en de directe omgeving. In regio's buiten de Randstad is op veel plekken sprake van bevolkingskrimp. De trend dat hoogopgeleiden en jongeren uit deze

gebieden wegtrekken is versterkt. Alleen de steden met een goede snelle verbinding naar de Randstad of naar grote steden direct over de grens blijven enige bevolkingsgroei kennen. Deze steden moeten dan wel een aantrekkelijke woonomgeving bieden. Iets wat des te belangrijker is, nu mensen meer vrije tijd hebben. Cultuurhistorie, groen en water, stedelijke voorzieningen, prettige woonbuurten en aantrekkelijk landschap in de regio dragen hier aan bij. De succesvolle steden hebben een steeds internationaler karakter gekregen en daarmee wordt het verschil met minder succesvolle steden groter.

Regionaal concentreren voorzieningen als onderwijs, zorg en winkels zich, net als de bevolking, meer en meer in de grotere stad. Ook de diensten van digitale platforms zijn uitgebreider en meer toegankelijk in de grotere stad. Een bepaalde massa van vraag en aanbod op een plek is nodig om de diensten van digitale platforms efficiënt en rendabel te laten zijn. De online-wereld is steeds meer versmolten geraakt met de offline-wereld en de kracht van digitale platforms komt in de grotere stad volledig tot zijn recht. Dit heeft ertoe geleid dat bepaalde diensten in landelijke gebieden niet meer worden geleverd of alleen tegen hoge kosten. Denk aan boodschappenbezorging of zorg, maar ook aan openbaar vervoer.

Het wegtrekken van de bevolking uit kleinere plaatsen en het landelijk gebied heeft de leefbaarheid op veel plekken onder druk gezet, zeker buiten de dichtbevolkte Randstad. In minder aantrekkelijke kernen met weinig voorzieningen is leegstand een groot probleem. Regelmatig verhuizen bewoners naar een betere plek in de regio, hetgeen de leegstand versterkt. Er zijn ook mensen die wel zouden willen verhuizen, maar die niet weg kunnen omdat ze vastzitten in hun koopwoning die ze niet verkocht krijgen of omdat ze elders geen betaalbare huurwoning kunnen vinden. Voor hen is de leegstand in de omgeving en het afnemend voorzieningenniveau een realiteit waar ze mee moeten leven. Voor bewoners uit lagere sociaaleconomische klassen of hulpbehoevende ouderen is het voorzien in de eigen behoefte op dit soort plekken erg moeilijk.

Er zijn ook wijken, dorpen en buurtschappen waar inwoners met elkaar zijn gaan samenwerken om te voorzien in de eigen behoefte. Van ouders die gezamenlijk het vervoer van de kinderen naar school en sport organiseren, tot oudere inwoners die met elkaar zaken organiseren als zorg en ondersteuning, vervoer en boodschappendiensten. Dit soort initiatieven van zelforganisatie wordt veelal genomen door meer vermogende en hogeropgeleide mensen. Vaak gaat het hier dan ook om plaatsen die een aantrekkelijke woonomgeving bieden.

Gebieden met veel mogelijkheden voor recreatie, een aantrekkelijk landschap en veel cultuurhistorie oefenen aantrekkingskracht uit op mensen uit de grote stad om er – weg van de stadse drukte – hun vrije tijd door te brengen. In karaktervolle dorpen worden normale woningen nu gebruikt als recreatiewoningen en bed & breakfasts en soms zijn zelfs hele buurten getransformeerd tot vakantiepark met de voorzieningen die daarbij horen.

Economie en werken

De grotere stad is het toneel van economische activiteit. Hier vindt de kennisuitwisseling plaats die nodig is voor innovatie. Met het aantal inwoners groeit de vraag naar persoonlijke dienstverlening en het draagvlak voor voorzieningen. Ook productie en distributie vindt plaats in de grotere stad of directe nabijheid daarvan. Dicht bij de vraagmarkt vervaardigen geavanceerde 3D-printers op demand gecompliceerde producten die meteen naar de klant gaan. Dit is het beeld voor de vier grote steden in Nederland, in mindere mate voor grotere steden in de

regio's buiten de Randstad. Elders is de economische activiteit beperkt en kan de werkgelegenheid en het voorzieningenniveau onder druk komen te staan.

In regio's waar veel industrie was en die gunstig liggen voor internationale logistiek zijn er nog enkele centrale productie- en distributiehubs. Maar dan vooral voor heel specialistische producten die een grote afzetmarkt hebben en voor consumentenproducten die niet zo makkelijk lokaal geprint kunnen worden, zoals auto's of tablets en groenten en fruit waar op grote schaal vraag naar is. Ook op het gebied van grondstoffenvervoer en recycling van grondstoffen is er in deze regio's activiteit. Veel werkgelegenheid levert deze economische bedrijvigheid door automatisering echter niet op en de werkgelegenheid die het genereert is veelal laaggeschoold. Met het oog op de concurrentie huren bedrijven daarbij vooral goedkope (buitenlandse) arbeidskrachten in. Activiteiten van bedrijven als productontwikkeling en marketing vinden meestal plaats in de grotere steden waar meer hoogopgeleide potentiële werknemers wonen.

Regio's met een aantrekkelijke omgeving en een breed aanbod voor recreatie en toerisme kunnen een welkome vrijetijdsbestemming zijn voor mensen uit de grotere stad. Op steeds meer plekken zijn er vakantie- en recreatiedorpen zoals deze vroeger alleen op de Wadden en aan de Zeeuwse kust te vinden waren. Dit zijn vaak ook regio's met bedrijven die zich specialiseren in zorgverblijf en gezondheidstoerisme. Iets waar met een vergrijzende bevolking veel vraag naar is gekomen.

De vraag naar bedrijfsvastgoed is met de automatisering van bedrijfsprocessen fors geslonken. Er zijn werklocaties die gemoderniseerd zijn om te voldoen aan de eisen van de huidige tijd, maar op veel plekken – zeker buiten de Randstad – zijn bedrijventerreinen en kantoorgebieden verloederd, hetgeen een negatief effect op de omgeving heeft. Hier en der is overgegaan tot sanering van dergelijke locaties. In binnensteden en centra van plaatsen hebben veel winkel- en kantoorpanden een andere functie gekregen, maar komt ook regelmatig leegstand voor.

Perspectief voor Noord-Limburg

In het scenario maximaal digitaal is het perspectief voor Noord-Limburg dat van een perifere regio waar de al ingezette demografische ontwikkelingen als bevolkingskrimp en vergrijzing nog sterker tot uitdrukking zullen komen dan de huidige prognoses voorzien.

In economisch opzicht zijn er voor de regio enige kansen om zich te ontwikkelen in aanvulling op de regio's met grootstedelijke dynamiek. Die kansen liggen in de modernisering van de industrie, logistiek en agrofood en in de ontwikkeling van een vrijetijds- en zorg economie in de regio. Noord-Limburg biedt daar met haar economische structuur, redelijk goede bereikbaarheid en landschap een aantrekkelijke omgeving voor. Qua werkgelegenheid zal er per saldo fors minder vraag zijn naar arbeidskrachten. In de industrie, logistiek en agrofood is veel van het werk geautomatiseerd. Voor het werk dat er nog is, zal er vraag zijn naar enkele hoogopgeleiden en verder naar zo goedkoop mogelijke (buitenlandse) arbeidskrachten. Daarnaast zal er vraag zijn naar werknemers voor persoonlijke dienstverlening in de recreatie en zorg; iets waar de toename van vrije tijd en vergrijzing aan bijdraagt. Om de economische kansen te verzilveren moet de regio goed verbonden zijn met de Randstad en metropoolregio's over de grens.

Binnen de regio concentreert de bevolking zich in Venlo. Buiten de grotere stad zal er sprake zijn van scherpe contrasten tussen aantrekkelijke en minder aantrekkelijke plaatsen. Aantrekkelijke plekken zijn veelal enclaves van vermogende bewoners of plaatsen met veel recreatie- of

zorgvoorzieningen. Het aantal minder aantrekkelijke plaatsen is talrijk. Daar groeit de leegstand en de leefbaarheid staat op veel van deze plekken sterk onder druk. In de regio is er in toenemende mate sprake van sociaaleconomische problematiek.

Handelingsperspectief voor de overheid

- Om de economische kansen voor de regio te benutten zal het initiatief moeten komen vanuit de samenleving. De overheid kan faciliteren door partijen te verbinden en met passende regelgeving en stimulerende investeringen.
- Ondanks deze kansen zal dit scenario zorgen voor verlies aan economische activiteit en werkgelegenheid in de regio. Hoewel we minder gaan werken, zal toenemende werkloosheid een aandachtspunt zijn. Zeker als bedrijven vooral goedkope buitenlandse arbeidskrachten inhuren terwijl in de regio mensen werkloos thuiszitten. Dat kan onvrede in de samenleving voeden.
- Met de dynamiek van dit scenario zal de leefbaarheid op minder aantrekkelijke plekken sterk onder druk komen te staan. In een context dat de overheid alleen weinig slagkracht heeft, is het een uitdaging als overheid partners te vinden om hier iets aan te doen. Voor plekken waar de leefbaarheid drastisch afneemt, kan een alternatieve aanpak gewenst zijn. Bijvoorbeeld dat de functionaliteit als woonplek wordt losgelaten en het gebied door marktpartijen getransformeerd kan worden voor een ander soort gebruik. Daarbij kan men denken aan landbouw, bosbouw of energieopwekking.
- Om Venlo uit te laten groeien als een robuuste grotere stad in de regio, bedrijven in de regio te stimuleren te innoveren, de vrijetijds- en zorgsector te ontwikkelen en aandacht te hebben voor de leefbaarheid binnen de regio, is regionale samenwerking onontbeerlijk.

Dorpsdagvoorziening De Koeberg in Helden (gemeente Peel en Maas)

Ingeborg Janssen Reinen

lid College van Bestuur Gilde Opleidingen

Het is een verrassende ervaring, een bezoek aan het hoofdkwartier van Gilde Opleidingen. Gezien het grote aantal studenten – circa 10.000 mbo'ers, waarvan circa 6.000 in Noord-Limburg – verwacht je een gigantisch gebouw, maar het bestuur van Gilde zetelt in een bescheiden pand tussen de bedrijven en woningen. Ingeborg Janssen Reinen, lid van het College van Bestuur, legt uit: “We hebben hier niet een enorm gebouw of een campus, zoals je vaak bij andere mbo-instellingen ziet, maar relatief kleine gebouwen, over de regio verspreid en dicht bij bedrijven en woningen. Dat past ook bij onze onderwijsfilosofie. We zitten graag dicht op werkgevers in de regio bij het bepalen van ons onderwijsaanbod. Eigenlijk is het feit dat we nooit één groot gebouw hebben gehad een *blessing in disguise* geweest.”

Onderwijs op locatie

Deze decentrale aanpak past goed bij de uitdagingen die Gilde in Noord-Limburg op zich af ziet komen. Janssen Reinen: “Voor Gilde is met betrekking tot demografische ontwikkeling vooral de ontgroening een grote uitdaging. Er komen simpelweg minder leerlingen. Tot nu toe is de mbo-deelname redelijk stabiel, maar we moeten slimme oplossingen bedenken om straks ook met minder leerlingen hoogwaardig beroepsonderwijs te bieden. We reageren daar onder andere op door nauwer samen te werken met het voortgezet onderwijs, hbo en bedrijven. Dan kun je locaties delen en vaker op de werkvloer opleiden.”

“In Venray werken we bijvoorbeeld met enkele zorginstellingen en de gemeente samen in een wijkleerbedrijf. Dit doen we ook omdat we in de zorgsector naar de middellange en lange termijn kijken. Behalve met een aanbod van minder leerlingen door ontgroening, hebben we in die sector te maken met potentieel veel meer vraag naar zorgverleners door vergrijzing.

“ We moeten slimme oplossingen bedenken om straks ook met minder leerlingen hoogwaardig beroepsonderwijs te bieden.”

Onze studenten leren in Venray het vak in de praktijk, maar krijgen ook het theorie-onderwijs op locatie. Docenten komen daar dan dus naar toe om les te geven. Dat past ook bij de regio Noord-Limburg, hier heb je niet één of twee grote werkgevers met wie je afspraken maakt, maar een rijk palet aan mkb'ers en kleinere instellingen. Je bent samen continu op zoek naar maatwerk.”

Een leven lang leren

Naast de locatie verandert ook de inhoud van het onderwijs. Janssen Reinen: “Het leren van een ambacht, van een vak, is nog steeds heel belangrijk in ons beroepsonderwijs. Na hun opleiding moeten afgestudeerden meteen aan de bak kunnen bij een werkgever. Tegelijkertijd zie je dat *21st century skills* belangrijker worden. Dat zijn meer generieke vaardigheden,

zoals het flexibel kunnen omgaan met verschillende situaties en het op orde hebben van rekenen en taal. Dat kan ook Duits zijn, zeker in een regio met zo'n sterke oriëntatie op Duitsland. Al is het aantal studenten dat daadwerkelijk ten oosten van de grens aan het werk gaat nog steeds zeer beperkt.”

“Daarnaast zeg ik altijd tegen studenten: ‘De kans dat je in je eerste baan je pensioen haalt is klein, zorg er voor dat je blijft leren.’ Daar zetten we als Gilde dus sterker op in, mensen gedurende hun loopbaan bijscholen. Het is in de eerste plaats een eigen verantwoordelijkheid van de mensen zelf, maar bedrijven moeten een actieve rol nemen en hun werknemers meer kans geven te blijven leren. Gelukkig doen steeds meer werkgevers dit ook, niet alleen grote bedrijven als Océ, Rockwool en zorginstellingen, maar ook veel kleine bedrijven in industrie, bouw, logistiek, horeca en al die branches waar mbo'ers emplooi vinden.”

Superregionaal

Veel sociale cohesie, mensen helpen elkaar

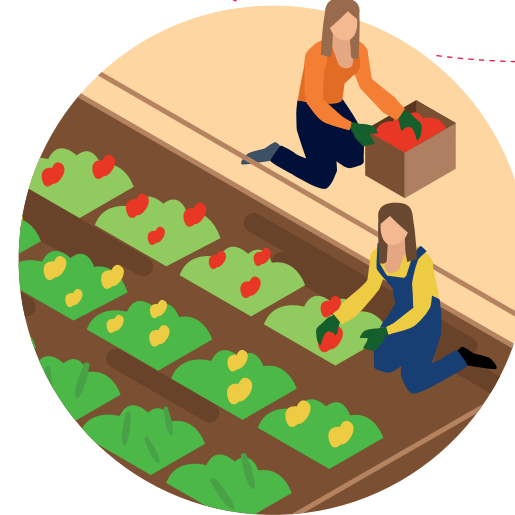
Het centrum is ontmoetingsplek en lokale marktplaats

Circulaire economie, veel hergebruik en bedrijven werken samen

Zelfvoorzienende buurten, lokale voedselproductie

Superregionaal

De transitie naar een duurzame, circulaire economie heeft in Noord-Limburg geleid tot nieuwe bedrijvigheid en werkgelegenheid. De trend van de trek naar de grote stad is gekenterd. De invloed van vergrijzing is minder sterk dan eerder verwacht en van bevolkingskrimp is nauwelijks sprake. Binnen de regio bieden de kleinere plaatsen een aantrekkelijke woonomgeving. De steden hebben een minder gunstige uitgangspositie al zullen zij nog steeds belangrijke plekken van ontmoeting zijn.

Het is 2040 en in de afgelopen jaren is werk gemaakt van de transitie van een economie gebaseerd op verbruik van grondstoffen naar een economie van hergebruik van grondstoffen. Deze beweging werd aangezwengeld door een wereldwijde bewustwording van klimaatverandering, maar nog meer door stijgende prijzen van grondstoffen en door mondiaal beleid waarbij grondstoffen, afval en CO₂-uitstoot belast werden. Voor bedrijven was de ommekeer naar duurzame, meer circulaire, businessmodellen noodzakelijk om te blijven voortbestaan. Door innovatie zijn bedrijfsprocessen veranderd. Met slimme technieken wordt minder afval geproduceerd, materiaal hergebruikt, producten gerecycled en worden energie en grondstoffen gewonnen uit reststromen. Ook is er meer nadruk gekomen op reparatie en onderhoud. Tussen bedrijven zijn er steeds meer strategische verbindingen gelegd waarmee op een zo lokaal mogelijk schaalniveau kringlopen worden gesloten. Het restmateriaal van het ene bedrijf wordt gebruikt als grondstof voor het andere. Het belang van lokale productie en nabijheid van bedrijven is gegroeid en daarmee heeft deze ontwikkeling bijgedragen aan nieuwe werkgelegenheid. Waar een deel van het werk vroeger werd uitbesteed aan lagelonenlanden is dit weer teruggekomen.

Met de transitie naar een circulaire economie is de internationale handel in grondstoffen en goederen sterk gekrompen. In de internationale uitwisseling is het accent komen te liggen op kennis en die uitwisseling vindt veelal online plaats. Al met al is de trend van globalisering grondig van karakter veranderd en daarmee is ook de trend van concentratie van economische dynamiek in de grotere steden omgebogen. Voor

veel bedrijfsprocessen is de regio de schaal waarbinnen slimme samenwerkingen georganiseerd kunnen worden. Daarmee zijn regio's voor een groot deel zelfvoorzienend geworden. Hoewel hiermee de concurrentie tussen regio's verminderd is, zien we binnen Europa wel dat regio's met weinig zelforganiserend vermogen het slechter doen. De transitie heeft hier niet echt postgevat en steeds meer inwoners van die regio's maken een bewuste keuze om te verhuizen naar een regio waar de circulaire economie meer gemeengoed is. Het leven in de achterblijvende gebieden is duurder en verhuizen is vaak voordelig voor het eigen welzijn. Ook van buiten Europa zijn er mensen die het leven in duurzamere regio's verkiezen boven leven in eigen land.

De transitie is mede op gang gekomen door stevige maatregelen vanuit de overheid, die dankzij politieke druk werden genomen. De daadwerkelijke omslag is gemaakt in de samenleving. De roep om een betere omgang met onze leefomgeving zwol aan en was niet meer te negeren. Tegelijkertijd vroegen ook bedrijven om ondersteuning van hun langetermijnstrategieën van verduurzaming met overheidsbeleid.

In de samenleving heeft het duurzame gedachtegoed post-gevat. In ons dagelijks leven proberen we zo veel als mogelijk zelfvoorzienend te zijn, zoals in energieverbruik en voedsel. Waar nodig werken we samen met burens of anderen om te voorzien in onze behoefte. Ook in sociaal opzicht zijn we weer meer naar elkaar toegetrokken. Na een periode van groeiende tegenstellingen tussen groepen is het accent weer komen te liggen op harmonieus samenleven en elkaar helpen waar nodig.

Bevolking en wonen

Met de transitie naar een circulaire economie is er voor mensen weinig reden om te verhuizen naar de grotere stad. Er is voor alle opleidingsniveaus voldoende werkgelegenheid in de regio. Hoogopgeleiden kunnen ook buiten de Randstad een boeiende carrière opbouwen. De verbondenheid met een streek en persoonlijke netwerken bepalen in belangrijke mate waar mensen wonen. Mensen wonen vooral daar waar familie en vrienden wonen en dat kan zowel in de stad zijn als in kleinere plaatsen. De laatste hebben wel een voordeel ten opzichte van de stad. Het dorpse gevoel wordt breed gewaardeerd en anonieme stadsbuurten worden vaak minder aantrekkelijk gevonden. Hier is het gemeenschapsgevoel immers veel minder en werken bewoners veel minder samen. Het sterke onderscheid tussen stad en ommeland is daarbij vervaagd. De verschillende gebieden in een regio ontwikkelen zich redelijk gelijkmatig.

Over het algemeen is er in de vele buurten en dorpen een sterk gemeenschapsgevoel. Lokale gemeenschappen zijn ondanks de vergrijzing redelijk gemengd qua opbouw in leeftijd en opleidingsniveau en met de vele initiatieven tot samenwerking is er veel uitwisseling tussen mensen van verschillende achtergronden binnen een buurt. Dit heeft na een periode waarin de verschillen tussen groepen werden benadrukt, bijgedragen aan een hernieuwde vorm van sociale cohesie.

In de woonomgeving is alles gericht op zoveel mogelijk zelfvoorzienendheid. Woningen zijn verduurzaamd en vaak zelfs energieproducerend. Veel wijken kennen gemeenschappelijke deelplatforms, waarmee het 'lenen van de ladder van de burens' naar een hoger niveau is getild. Collectieve woonvormen met gedeelde voorzieningen en buurtvoorzieningen – zoals een moestuin, werkruimte, speelvoorzieningen en wagenpark – winnen aan populariteit. Samen zorgen bewoners ervoor dat het prettig wonen is in hun buurt. Is er behoefte aan bepaalde voorzieningen, dan organiseren bewoners die voorziening. En dat kan net zo goed gaan over een buurtmoestuin of energiecoöperatie als over een verzorgingshuis, zwembad of bibliotheek. Als het nodig is, dan voorzien ze in de behoefte via samenwerking met partijen elders; van lokale boeren tot zorgorganisaties. Op deze manier sluit het lokale voorzieningenniveau goed aan op de vraag.

In sommige stadswijken kan de sociale cohesie onvoldoende zijn voor een lokale gemeenschap om invulling te geven aan zelfredzaamheid. Ook hebben sommige stadswijken door de bebouwingsdichtheid minder ruimte voor zaken als lokale energieopwekking of het verbouwen van voedsel. Dit kan deze wijken minder aantrekkelijk maken om te wonen.

Economie en werken

Economische activiteit speelt zich vooral regionaal af. Onderlinge samenwerkingen tussen bedrijven en tussen bedrijven en hun klanten zijn bepalend in wat 'de regio' in dit geval inhoudt. Als vanzelfsprekend kent de regio geen scherpe grenzen en trekt deze zich weinig aan van een provinciale of landelijke grens. Hoewel het accent ligt op de regio kennen de samenwerkingen verschillende schaalniveaus. Sommige kringlopen kunnen binnen een wijk of gemeente worden gesloten en voor andere kringlopen is juist een grotere reikwijdte nodig. Waar de regio te weinig massa heeft, bijvoorbeeld voor de recycling van hele specifieke grondstoffen of de vervaardiging van zeer specialistische producten, zijn er bedrijven met een netwerk van toeleveranciers en afnemers die de eigen regio overstijgt. Veel voorheen internationaal opererende bedrijven zijn echter omgeschakeld naar meer regionale bedrijfsprocessen of failliet gegaan. Van grootschalige internationale logistiek is geen sprake meer.

Binnen een regio heeft de grotere stad vaak nog steeds een centrumfunctie, als plaats waar regionale vraag en aanbod samenkomen. Tegelijkertijd is de verbinding tussen stad en omringende regio sterker geworden. In de circulaire economie vindt voortdurend uitwisseling plaats tussen stad en ommeland. Zodoende kan bedrijvigheid op veel plekken floreren en is de stad niet per se de aangewezen plek. Ook voor het aantrekken van goed opgeleid personeel is er geen reden om naar de stad te trekken. Mensen wonen verspreid over de regio en reizen makkelijk binnen de regio naar hun werk. Wat wel tot uitdrukking komt in de vestigingsvoorkeuren van bedrijven is dat deze graag bij andere bedrijven zitten waarmee ze samenwerken. Daarmee kunnen reststromen optimaal benut worden, zonder hoge transportkosten. Bovendien kunnen ze zo makkelijker voorzieningen met elkaar delen. Oude bedrijventerreinen en kantoorgebieden die niet meekwamen in deze transitie zijn veelal verlaten door bedrijven. Op veel plekken hebben deze locaties een nieuwe functie gekregen.

Ook de centra van steden en kernen fungeren als belangrijke lokale marktplaats. Hoewel veel vraag en aanbod van producten en diensten elkaar online vinden, komen consumenten hier hun aankopen ophalen. Tevens zijn er in de centra lokale recycleshops en onderhoudswerkplaatsen. Waar winkels verdwenen, zijn grotendeels andere functies gekomen die voor levendigheid zorgen. Werkplekken en maatschappelijke en culturele voorzieningen maken dat het centrum van een plaats voor de lokale gemeenschap dé plek voor ontmoeting is. In grotere steden kunnen wijkwinkelcentra deze rol ook vervullen, zeker als de binnenstad voor bewoners een weinig aantrekkelijke omgeving biedt – bijvoorbeeld als er weinig sprake is van cultuurhistorie.

Perspectief voor Noord-Limburg

In dit scenario kunnen de trends in de bevolkingsontwikkeling van Noord-Limburg enigszins omgebogen worden. Met de autonome bevolkingsontwikkelingen, geboorte en sterfte, zal er nog steeds sprake zijn van vergrijzing. Er zullen echter ook mensen zijn die terugkeren naar de regio waar hun familiewortels liggen en er kan sprake zijn van mensen die van elders naar de regio komen nu de concentratie van de bedrijvigheid en werk in de grote stad is afgenomen. Ook kunnen er mensen naar de regio komen uit nabijgelegen regio's die achterblijven in de ontwikkeling van een duurzamere economie. De invloed van vergrijzing zal minder sterk zijn en van bevolkingskrimp is nauwelijks sprake.

Voor Noord-Limburg biedt dit scenario kansen om de werkgelegenheid in de regio op peil houden, de economische dynamiek heeft vooral een regionale oriëntatie. De regio zou zich zelfs kunnen ontwikkelen als een van de koplopers in de transitie naar een duurzame, circulaire, regionale economie. Met een sterk ontwikkeld mkb zijn er veel bedrijven in de regio die relatief makkelijk een omslag in hun bedrijfsvoering kunnen maken. Bovendien zijn de lijnen in de samenleving kort. Tegelijkertijd heeft de transitie grote gevolgen voor internationaal opererende bedrijven in de dominante sectoren in de regio – logistiek, tuinbouw en industrie. Van een focus op mondiale export moeten zij naar meer regionale businessmodellen omschakelen om in de circulaire economie een rol van betekenis te kunnen blijven spelen. Er zullen grote buitenlandse bedrijven zijn die hun activiteiten staken, hetgeen leidt tot verlies aan werkgelegenheid. Aan de andere kant zullen er ook weer nieuwe bedrijven starten.

De ontwikkelingen van dit scenario zullen van grote betekenis zijn voor de leefbaarheid in de kleinere kernen in het landelijk gebied van de regio. Een negatieve trend kan worden omgekeerd. In de steden zullen de wijken die voorheen al meer aandacht nodig hadden nog steeds de

buurten zijn waar het minder goed mee gaat. De binnensteden van Venlo en Venray kunnen concurrentie gaan ondervinden van de centra van kleinere kernen.

Handelingsperspectief voor de overheid

- In dit scenario zal er beroep gedaan worden op het innoverend vermogen van de regio en bedrijven in de regio. De overheid kan hier een actieve faciliterende rol in spelen.
- De transitie naar een duurzame, circulaire, economie met hernieuwde aandacht voor de gemeenschap, komt niet vanzelf. Het vergt een omslag in het denken in de samenleving die momenteel vooral meer gepolariseerd raakt en waar eigenlijk niet zoveel aandacht uitgaat naar verduurzaming. In het nastreven van dit scenario ligt er een grote rol voor de overheid om een visie op een circulaire samenleving uit te dragen en initiatieven te stimuleren.
- In dit scenario zal specifieke aandacht nodig moeten zijn voor de grotere stad binnen de regio opdat zij niet achterblijft bij de ontwikkelingen. Het gaat daarbij vooral om specifieke wijken. Hier kan de leefbaarheid onder druk komen te staan.
- Een bedreiging voor Noord-Limburg is het als de regio weinig zelforganisatie en innoverend vermogen tentoonspreidt en dat de regio als geheel in de transitie naar een circulaire economie achterblijft bij nabijgelegen regio's. Bedrijvigheid en inwoners kunnen dan alsnog wegtrekken waarmee de veerkracht van de regio onder druk komt te staan.
- Regionale samenwerking speelt een elementaire rol in dit scenario. Het gaat daarbij vooral om samenwerkingen tussen bedrijven en tussen bedrijven en bewoners, maar ook de overheid zal hier een rol in hebben. De regionale samenwerkingen zullen zich echter weinig aantrekken van administratieve grenzen en al snel de provinciegrens oversteken. Voor de overheid vraagt dit flexibiliteit in regionale samenwerking en afstemming van de samenwerking op de realiteit van de praktijk.

Slotwoord

Naar een betrokken en innovatief Noord-Limburg

De bevolking van Noord-Limburg vergrijsst en de krimp van het inwonertal die nu al op enkele plekken optreedt, wordt een algemeen fenomeen. De regionale samenleving wordt internationaler, de verschillen tussen groepen groeien en samenlevingsvormen veranderen. De demografische ontwikkelingen waar Noord-Limburg mee te maken heeft, zijn met recht een demografische transitie te noemen. Het is een structurele verandering die het resultaat is van diverse op elkaar inwerkende en elkaar versterkende ontwikkelingen.

Met de beschrijving van de trends en de scenario's hebben we de transitie verkend. De mechanismen erachter zijn complex en niet direct beïnvloedbaar. Aan de ene kant gaat het over de verandering van waarden in de samenleving en aan de andere kant over globalisering. De consequenties van de demografische ontwikkelingen voor de regio zijn verstrekkend. Denk aan de gevolgen voor de arbeidsmarkt en de woningmarkt. En dan is er nog technologische innovatie die de komende decennia van grote invloed zal zijn op ons dagelijks leven en het functioneren van de regio. Alsof dit alles nog niet genoeg is, hangt klimaatverandering als een zwaard van Damocles boven ons hoofd en zullen internationale

en nationale afspraken over een duurzamer omgang met onze leefomgeving ook in Noord-Limburg moeten worden uitgevoerd; een opgave die verstrekkende gevolgen zal hebben voor de gebouwde omgeving en het landschap en die niet losgezien kan worden van het dagelijks leven van inwoners van de regio. Met de beschrijving van de trends en de scenario's hebben we meer grip proberen te krijgen op de opgaven waar deze demografische transitie ons voor stelt en hebben we een eerste poging gewaagd om ook de kansen te identificeren die deze transitie biedt.

Strategisch besturen

De grote vraag is hoe de gemeenten in Noord-Limburg, de bestuurders van de lokale gemeenschappen, deze opgaven en kansen van de demografische transitie kunnen beantwoorden. Wat in ieder geval duidelijk is, is dat dit een nieuw handelingsperspectief vergt. Vergrijzing en krimp van de bevolking beantwoorden met meer woningen bouwen en meer bedrijventerrein uitgeven, is iets wat vroeger misschien werkte. De huidige tijd vraagt om strategischer handelen.

Daarbij is een gemeente geen gesloten systeem. Het dagelijks leven van mensen (het *daily urban system*) speelt zich steeds minder alleen binnen de grenzen van de eigen gemeente af. Bedrijven opereren regionaal en veel bedrijven ook internationaal. Ontwikkelingen in de ene gemeente hebben al snel invloed op het functioneren van de andere gemeente of de regio als geheel. En net zoals een gemeente geen gesloten systeem is, is ook Noord-Limburg dat niet. Bovendien hebben we met de trendverkenning gezien dat het moeilijk is om te spreken van Noord-Limburg als één geïntegreerde regio en van de regio als één geheel. Welke onderlinge relaties er zijn, verschilt van gemeente tot gemeente en de uitwisseling tussen gemeenten trekt zich weinig aan van regio- of provinciegrenzen.

In de scenario's hebben we daarnaast gezien dat de machtspositie – en daarmee de sturingskracht – van de overheid een onzekere factor voor de toekomst is. Desalniettemin is duidelijk dat de overheid in elk scenario slechts een van de spelbepalers is in de gemeente en de regio. De overheid móét samenwerken met andere partijen om slagkracht te hebben.

Kortom, om de opgaven en kansen van de demografische transitie te beantwoorden, zullen gemeenten en hun bestuurders strategisch moeten opereren. Daarbij gaat het enerzijds om strategisch zijn op de inhoud en anderzijds om strategisch zijn op de samenwerking, iets wat betrokkenheid en innovatief vermogen vraagt. Competenties die ook nodig zullen zijn om inzet bij andere partijen te ontlocken.

Betrokken

De lokale betrokkenheid in Noord-Limburg is sterk ontwikkeld en de lijnen tussen burgers, bedrijven en overheid zijn kort. Dat biedt kansen voor samenwerking op de verschillende schaalniveaus: buurt, kern, gemeente, regio. Tegelijkertijd zit er ook een keerzijde aan hechte lokale gemeenschappen. Namelijk uitsluiting en het uitvergrooten van de verschillen met een andere gemeenschap.

De trendverkenning maakt duidelijk dat de ontwikkeling en de toekomst van de eigen gemeenschap niet losgezien kan worden van de ontwikkeling van de regio. Lokale betrokkenheid zal zodoende ook verder moeten reiken dan de grenzen van de eigen gemeenschap. Betrokken bestuur zal verlangen dat bestuurders betrokken zijn bij de eigen lokale gemeenschap maar ook bij hoe het andere gemeenschappen in de regio vergaat; dat zij de consequenties van het eigen handelen voor anderen overzien en dit meewegen in besluitvorming; dat zij waar nodig andere gemeenten projecten of programma's gunnen omdat de toegevoegde waarde voor de regio daar het grootst is; en wellicht dat zij over de eigen gemeentegrens mee-investeren in projecten of programma's. Met andere woorden: betrokken bestuur heeft oog voor hoe de regio als geheel functioneert en welke bijdrage zij daar zelf aan kan leveren.

Innovatief

De regio kenmerkt zich tevens door een sterk ontwikkeld midden- en kleinbedrijf. Noord-Limburgers zijn gewend hard te werken en ondernemerschap is alom aanwezig.

Ondernemerschap betekent ook je aanpassen aan veranderende omstandigheden en inspelen op nieuwe kansen die zich voordoen. Voor de bedrijven in de regio ligt er met de beschreven trends een uitdaging om te innoveren, maar ook voor de overheid.

Waar de demografische transitie een structurele verandering is, is het noodzakelijk voor de gemeenten en hun bestuurders om het handelen hierop aan te passen. De demografische transitie brengt nieuwe opgaven met zich mee en deze vragen ook nieuwe antwoorden. Zoals de transitie het resultaat is van diverse op elkaar inwerkende en elkaar versterkende ontwikkelingen, zal ook het aanpakken van de opgaven en kansen een integrale blik vergen. De nieuwe antwoorden zullen liggen in verbinden van opgaven en het op nieuwe manieren leren kijken naar de opgaven. Waar innovatie ligt in het samenkomen van verschillende typen kennis en competenties en uiteindelijk financiering, zal innovatief besturen betekenen dat men nieuwe verbindingen legt tussen opgaven en mensen/partijen met kennis en competenties en investerend vermogen.

Lichte en harde samenwerking

Regionale samenwerking speelt een belangrijke rol bij het oppakken van de opgaven van de regio. Gezamenlijk optrekken is nodig om enkele moeilijke kwesties het hoofd te bieden, maar ook om kansen te verzilveren. De regionale opstelling en samenwerking van gemeenten zal meer dan ooit bepalend zijn voor het toekomstperspectief van de regio. Over regionale samenwerking is recent veel geschreven en zijn ook nieuwe inzichten opgedaan. Zo is er bij regionale samenwerking al snel een drang om deze te institutionaliseren, maar past dit steeds minder bij de huidige tijd. Elk vraagstuk heeft zijn eigen optimale schaalniveau en vaak blijkt een vraagstuk helemaal niet zo eenduidig en verandert het door de tijd heen waardoor het optimale schaalniveau ook kan wijzigen. De grens van een regio kan zo gaan fluctueren. Er is met andere woorden een zekere mate van flexibiliteit nodig in regionale samenwerking. Met die wetenschap wordt op steeds meer plekken gewerkt met lichte vormen van samenwerking als een netwerksamenwerking van gemeenten en eventueel andere partijen op onderwerp of thema, ook wel programmatische samenwerking genoemd.

In dit soort samenwerkingen staan kennisontwikkeling en -uitwisseling centraal en zaken als het formuleren van een gemeenschappelijke strategische agenda. Het gevaar bestaat dat gemeenten en andere betrokken partijen hierbij blijven hangen in een houding van 'wie waarover gaat', terwijl partijen moeten uitstijgen boven het belang van de eigen gemeente en tot investeringen en acties moeten komen die meer opleveren dan individuele acties van gemeenten opgeteld. Leiderschap is zodoende onmisbaar in een dergelijke samenwerking. Een soort leiderschap dat het collectieve belang centraal stelt en verbindend is. Dat vraagt van bestuurders dat ze over hun eigen schaduw heen stappen. Dit wordt ook wel samenbindend leiderschap genoemd.

Voor het uitvoeren van concrete gezamenlijke acties is 'harde' samenwerking nodig. Zeker als partijen geld investeren in iets wat goed is voor de regio als geheel, maar wat niet direct zichtbaar is voor een individuele gemeente.

Een harde samenwerking kan vorm krijgen in tijdelijke arrangementen, waarin partijen geld, commitment en andere middelen inleggen gecombineerd met een heldere onderliggende geaccordeerde doelstelling en duidelijke leiding. Een projectmatige samenwerking dus, waarbij het project een uitvoeringsvehikel van de eerder genoemde programmatische samenwerking is.

De rol van de gemeenteraden zal bij regionale samenwerking anders zijn. De nadruk verschuift van het 'wat' naar de vraag hoe belanghebbenden in het proces betrokken zijn en of de uitkomsten overeenkomen met door gemeenteraden vastgestelde doelen. Democratische legitimiteit van regionale samenwerkingen zal vorm moeten krijgen door afspraken te maken over de rol van de gemeenteraden in de samenwerking, door vooraf duidelijke kaders te stellen en door afspraken te maken over de verantwoording.

Ruimte voor het experiment

Het strategisch besturen vraagt betrokkenheid en innovatief vermogen. Innovatie komt voort uit *trial and error*. In de samenwerking zal dan ook ruimte moeten zijn voor het experiment. Waar het roer om moet – wat deze trendverkenning onomstotelijk duidelijk maakt – moeten nieuwe wegen gevonden worden en moet er ook ruimte zijn om af en toe te struikelen en fouten te maken. Daar leren we van. Dit vraagt een cultuuromslag in het denken en handelen. Iets wat moeilijk klinkt, maar makkelijker wordt als 'betrokken' en 'innovatief' verinnerlijkt worden als kernwaarden in de bestuurscultuur van Noord-Limburg.

Naar een strategische agenda

- De beschrijving van de trends en de scenario's geven inzicht ontwikkelingen die al in gang zijn gezet en verkennen de onzekerheden. Hier komen verschillende opgaven uit naar voren. Ook al is de mate waarin de trends doorzetten onzeker en zijn de ontwikkelingsrichtingen van de scenario's contrasterend, er zijn acties te benoemen waar direct mee gestart kan worden. Het is namelijk niet de vraag of de overheid moet inspelen op de demografische transitie, maar hoe. Met onderstaande acties kan een begin worden gemaakt met antwoord geven op de demografische transitie. Veelal gaat het om verdieping en kennisontwikkeling en -uitwisseling. Iets wat onmisbaar is voor een strategische regionale agenda.
- Onderzoek de kansen van vergrijzing: Het aandeel ouderen in de bevolking groeit de komende decennia zeer sterk om vanaf rond 2040 te stabiliseren. Vergrijzing wordt veelal gezien als problematisch, maar er zijn ook kansen. Hoe kan op deze kansen worden ingespeeld?
- Onderzoek de betekenis van arbeidsmigratie: Een groot deel van de arbeidsplaatsen in de regio wordt momenteel ingevuld door arbeidsmigranten. Op termijn zal de beroepsbevolking verder vergrijzen en krimpen, daarnaast zal de vraag naar arbeidskrachten in de zorg sterk toenemen. Arbeidsmigratie kan in deze opgaven

een rol van betekenis spelen. Het wegvallen van arbeidsmigratie zal echter een versterkend negatief effect hebben. Verdiepend onderzoek naar de betekenis van arbeidsmigratie voor de regio kan dit verduidelijken en zal ook in moeten gaan op hoe het potentieel van arbeidsmigratie voor de opgaven in de regio benut kan worden.

- Innovatieprogramma voor de woningmarkt: Op de korte termijn is er in de regio vraag naar meer woningen, terwijl op de langere termijn de vraag naar woningen krimpt. Daarnaast is er een kwalitatieve mismatch in de woningmarkt: het aanbod sluit niet goed aan op de vraag. Dit vraagt innovatieve woonconcepten voor zowel nieuwe als bestaande bouw. Een innovatieprogramma, dat inzet op experimenten, kennisuitwisseling en -ontwikkeling, is een waardevolle aanvulling op de acties van de Regionale structuurvisie wonen, die al wel oproept tot ruimte voor onorthodoxe oplossingen en experimenten.
- Reflectie (verdiepend onderzoek) voor regionaal economisch beleid: De regionale economie wordt bepaald door de regionale economische structuur en de regionale arbeidsmarkt. Op beide vlakken zijn er diverse grote ontwikkelingen, denk aan automatisering en verduurzaming (structuur) en vergrijzing en krimp (arbeidsmarkt). Tegelijkertijd heeft economische activiteit ook betekenis voor de woonaantrekkelijkheid van de regio, denk naast werkgelegenheid ook aan winkels en binnensteden of recreatie. Gemeenten zijn meer dan ooit aangewezen op samenwerking voor een vitale regionale en dus ook lokale economie, daarbij staat het versterken van elkaars kwaliteiten centraal. Dit alles is met deze trendverkenning aangestipt. Verdiepend onderzoek met deze integrale blik is een belangrijke toevoeging op veelal sectoraal ingestoken economisch beleid en kan dit beleid verrijken.
- Onderzoek naar de mogelijkheden voor verbinding met kwaliteiten buiten de regio: Een sterke regio is gebaat bij gemeenten die elkaars kwaliteiten 'lenen' en zich vooral complementair aan elkaar ontwikkelen. Maar dit 'lenen' van kwaliteiten kan ook de grens van de regio overstijgen en zo Noord-Limburg sterker maken. Denk daarbij aan verbindingen met kennisinstellingen en grote bedrijven elders, of aan grootstedelijke (internationale) voorzieningen. Een verbinding kan daarbij ook uit-wisseling en samenwerking betekenen. Er zijn al diverse verbindingen, maar welke kansen liggen er nog meer?
- Innovatieprogramma lokaal initiatief en lokale samenwerking: Voor veel van de opgaven is initiatief van bewoners en ondernemers en samenwerking onontbeerlijk. Ook in een scenario waarbij de overheid meer 'macht' heeft zijn grote maatschappelijke opgaven als sociale cohesie, zorg voor ouderen of duurzaamheid in grote mate afhankelijk van de inzet van burgers. Een innovatieprogramma kan inspireren met voorbeelden en bijdragen aan kennisontwikkeling en -uitwisseling bij initiatiefnemers en de overheid en andere partijen.

Colofon

Dit magazine is het eindresultaat van de Trendverkenning demografische transitie Noord-Limburg. Wij willen danken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van deze publicatie: Dorien Manting (sectorhoofd verstedelijking en mobiliteit Planbureau voor de Leefomgeving, bijzonder hoogleraar bevolkingsdynamiek en ruimtelijke ontwikkeling Universiteit van Amsterdam), Pieter Tordoir (hoogleraar economische geografie Universiteit van Amsterdam, Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir), Andy Drippy (directeur Euregio Rijn-Maas-Noord), Roderik Ponds (senior onderzoeker Atlas voor gemeenten), Jos Gadet (hoofdplanoloog gemeente Amsterdam, Gadet Geographical Guide), Michiel van Ginkel (algemeen directeur ZON fruit & vegetables, lid Economic Development Board Noord-Limburg).

Auteurs

Judith Lekkerkerker (RUIMTEVOLK)
Peter Pelzer (RUIMTEVOLK)

Projectgroep

Jeroen van de Ven (gemeente Venlo)
Anita Ermers-Mulder (gemeente Venlo)
Tom Jacobs (gemeente Venlo)
Marco Farla (gemeente Horst aan de Maas)
Peter van Wijlick (RMO Noord-Limburg)
Charles Claessens (provincie Limburg)

Ontwerp, vormgeving en illustraties

Studio Lakmoes

Fotografie

Foto omslag: FOTO LAB
Waar fotograaf/bron niet vermeld bij beeld: Pim Geerts

Uitgever

Drukkerij Printvisie

Oplage

150 stuks

Copyright

Het auteursrecht berust bij Regio Venlo en RUIMTEVOLK. Hierbij geldt het creative commons-principe: naamsvermelding, niet-commercieel en gelijk delen.

Het (her)gebruiken van teksten uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van duidelijke vermelding van de volledige naam van de organisaties, auteurs en bron. De tekst mag niet commercieel gebruikt worden, aan derden worden doorverkocht of in licentie worden gegeven zonder toestemming van Regio Venlo en RUIMTEVOLK. Publicaties welke alleen door betaling toegankelijk zijn (abonnementen op tijdschriften, betaalde toegang op websites, etc.) worden in principe beschouwd als commercieel en behoeven dus altijd toestemming vooraf. Het auteursrecht van de afbeeldingen berust bij de personen of organisaties die bij de afbeeldingen zijn vermeld. Deze rechten zijn niet vrijgegeven onder dezelfde voorwaarden als de teksten. Toestemming voor gebruik moet steeds gevraagd worden aan de rechthebbende.

Hoewel aan de samenstelling van deze uitgave de grootst mogelijke zorg is besteed, aanvaarden uitgever, auteurs en redactie geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolledig opgenomen informatie, noch kunnen aan de inhoud van deze uitgave rechten worden ontleend.

Februari 2017

1
2
4
6
9

REGIO VENLO

RUIMTEVOLK